

Issue №26

Part 2

International periodic scientific journal

ONLINE

www.sworldjournal.com

D.A.Tsenov Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria)

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 87)
GOOGLESCHOLAR

SWorld Journal

Issue №26

Part 2

July 2024

Published by:

SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria

UDC 08
LBC 94

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergiy, *PhD in Technical Sciences*

Editorial board: More than 350 doctors of science. Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert-Peer Review Board of the journal: Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "SWorldJournal" has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars. Today, the journal publishes authors from different countries.

Journal Established in 2018. Periodicity of publication: twice a year

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in the INDEXCOPERNICUS, GoogleScholar.

UDC 08
LBC 94
DOI: 10.30888/2663-5712.2024-26-02

Published by:
SWorld &
D.A. Tsenov Academy of Economics
Svishtov, Bulgaria
e-mail: editor@sworldjournal.com

Copyright
© Authors, scientific texts 2024

УДК 005.334:334.722](477):339.92

RISKS OF UKRAINIAN BUSINESS ENTERING THE EUROPEAN MARKET**РИЗИКИ ВИХОДУ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК****Kovalchuk A. / Ковальчук А. С.***Bachelor's degree student / студентка СО «Бакалавр»***Atamanchuk Z. / Атаманчук З. А.***Ph.D. in Economics, Assoc. prof. / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-6139-1653

*Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia,**Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця*

Abstract. *The article is devoted to the risks associated with the Ukrainian foreign economic activity entities entering into the markets of European countries, particularly the European Union countries, studying. It is substantiated that entering the European market is an important step for Ukrainian companies, opening up new opportunities for growth and development. By expanding the geography of their activities, Ukrainian companies can increase their customer base, gain access to advanced technologies and innovations, and take advantage of various opportunities. It is argued that risk diversification is a key factor for successful entering into the European market. Ukrainian businesses that can minimize economic risks and adapt to the conditions of doing business in Europe by considering differences in business culture, overcoming language barriers, accounting for differences in values and expectations, discrimination, and social and cultural differences will have significant chances for success.*

Keywords: *risk, international business, European market, legislation*

Ukrainian enterprises entering into the European market opens up numerous new opportunities for Ukrainian entrepreneurs and also gives significant challenges. By expanding the geography of their activities, Ukrainian companies can increase their customer base, gain access to advanced technologies and innovations, and take advantage of various development opportunities. However, this process is accompanied by substantial political and regulatory barriers of the European Union (EU) market [1].

Many domestic and foreign authors have studied the risks of international business entities entering foreign markets, particularly the works of L. Artemenko, P. Bechko, Y. Gudz, I. Didovych, O. Minyaylo, A. Nesterts, Y. Polyakova, V. Chorny, O. Yashchuk, and others. The research of the impact of risks on the economic security of enterprises has been significantly contributed to by domestic scholars, including V. Bezbozhny, P. Bechko, O. Dubrova, Y. Zborovska, S. Klymenko, O. Kobylanska, O. Lyashenko, Y. Pogorelov, A. Romanova, B. Shevchyk, and others. However, the issue of the risks associated with Ukrainian enterprises entering the markets of European countries, particularly the European Union countries, requires further investigation.

The purpose of the article is to substantiate the risks associated with the entry of Ukrainian foreign economic activity entities into the markets of European countries, particularly the European Union countries.

One of the main problems faced by Ukrainian companies when entering the European market is connected with changes in legislation. The EU continuously updates and supplements its rules and regulations, which can create additional

difficulties for Ukrainian enterprises. For example, in the field of technical standards, there are numerous requirements that products and services exported to the EU must meet. These standards can significantly differ from those in Ukraine, so adapting to new requirements may require considerable efforts and investments. Furthermore, the sanitary and phytosanitary standards in the EU are extremely stringent. These standards aim to protect the health of people, animals, and plants, so Ukrainian producers must comply with these rules to gain access to the European market. This can be particularly challenging for food and agricultural product manufacturers, who are required to undergo thorough inspections and certification.

Intellectual property protection is another crucial aspect that requires attention from Ukrainian companies. The EU has clear legislation regarding the protection of patents, copyrights, and trademarks. Ukrainian companies need to thoroughly study these rules and comply with them to protect their innovations and brands from unauthorized use. Non-compliance with these norms can lead to serious legal issues and financial losses.

Customs restrictions also pose a significant challenge for Ukrainian exporters. The EU applies customs tariffs and quotas on imports from third countries, including Ukraine. These restrictions can increase the cost of goods for Ukrainian exporters, making them less competitive in the European market. High customs tariffs can significantly reduce the profitability of exports, and quotas can limit sales volumes.

However, in light of Russia's full-scale war against Ukraine, the EU has adopted Regulation 2022/870 dated by May 30, 2022, to support Ukrainian exporters by opening the European market to goods originating from Ukraine. Starting from June 4, 2022, the tariff restrictions provided for in the Association Agreement between the EU and Ukraine were temporarily suspended, including: import duties on industrial products, the application of the entry price system for fruits and vegetables, all tariff quotas on agricultural products, anti-dumping duties, and global safeguard measures concerning Ukrainian goods. At the same time, the European Commission reserved the right to reimpose tariffs in case of damage to European producers of these products. Initially, the new rules were to be in effect for one year, but on May 25, 2023, the EU Council adopted a regulation extending the suspension of all tariffs, quotas, and trade defense measures on Ukrainian exports to EU countries for another year, until June 2024 [2].

Geopolitical factors, such as the war in Ukraine and tensions between Ukraine and Russia, will generally have a negative impact on Ukrainian companies' access to the European market. The EU may impose additional sanctions against Russia, which could have indirect effects on Ukrainian businesses. Political instability and security risks may reduce the interest of European partners in cooperating with Ukrainian companies.

Certification procedures are another barrier faced by Ukrainian companies. To gain access to the European market, Ukrainian enterprises often need to undergo complex and lengthy certification processes. This can be prohibitively expensive and time-consuming, making it difficult to compete with European companies. For instance, product certification according to EU standards may involve numerous tests, audits, and inspections, requiring significant financial investments.

The need to adapt to new business standards is also an important aspect. The EU has its own rules and norms for conducting business. Ukrainian companies will need to adjust their business practices to meet European standards, which may require significant efforts and expenses. For example, it can include new quality management systems' implementation, making changes to organizational structures, and enhancing qualification of employees.

Political risk is also of great importance. Political instability, changes in government policy, and legislation in EU countries can create additional barriers to doing business. For instance, changes in customs regulations and regulatory barriers can increase the costs of adapting to new conditions and reduce overall business efficiency. The certification procedures, in particular, can lower the profitability of Ukrainian companies, delay the start of sales, and reduce potential revenues. This is especially relevant for firms seeking to quickly gain market share in a new market.

Despite all these challenges, entering the European market can also bring significant advantages for Ukrainian businesses. For example, access to a wide range of customers, new technologies, and growth opportunities can help Ukrainian companies become more competitive and successful in the global market. Additionally, adapting to European standards can improve the quality of products and services, positively impacting their reputation and attractiveness to consumers.

Overall, entering the European market is a complex and multifaceted process that requires significant efforts and investments. Political and regulatory barriers can create serious obstacles, but they can also stimulate Ukrainian companies to improve the quality of their products and services, promoting their development and growth. For successful entry into the European market, Ukrainian enterprises need to carefully study EU requirements, adapt their operations to new conditions, and be prepared for a prolonged adaptation process. Entering the European market can be a crucial step towards international success and growth for Ukrainian businesses [3].

While entering the European market promises significant opportunities and prospects for Ukrainian businesses, it is simultaneously accompanied by a number of economic risks. These risks can include fluctuations in exchange rates, inflation levels, and macroeconomic stability in EU countries. To successfully overcome these challenges, Ukrainian enterprises must be prepared for detailed analysis and risk management.

Fluctuation in exchange rate is one of the most significant risks. Currency risk lies in the fact that changes in the exchange rate of the hryvnia to the euro and can significantly affect the profitability of a business. For example, the devaluation of the hryvnia can lead to the cost of importing raw materials, equipment, and other components, necessary for production, increasing. This, in turn, can reduce the competitiveness of Ukrainian goods in the European market, where prices are more stable.

Exchange rate risk also includes additional costs and potential losses associated with the need to convert currency flows. For example, with significant fluctuations in the exchange rate, a business may suffer losses due to an unfavorable exchange rate, which reduces the overall profitability of operations. This is especially true for businesses that work with long-term contracts, where currency risks can accumulate in

the future.

Inflation risk is another critical aspect affecting the competitiveness of Ukrainian businesses in the European market. Differences in the level of inflation between Ukraine and EU countries can significantly impact the price attractiveness of Ukrainian goods and services. High inflation in Ukraine can lead to increasing prices for products, making them less competitive in international markets where inflation is lower and prices are more stable.

Price risk, which includes changes in the prices for raw materials and other resources, can also lead to unforeseen costs and business profitability reducing. For example, if prices for basic materials suddenly rise, it can force businesses to raise prices for their final products, making them less competitive in the European market.

Macroeconomic stability is another important factor to consider when entering the European market. Economic risk includes potential economic crises, recessions, and other macroeconomic shocks in EU countries that can negatively affect the demand for Ukrainian goods and services. For example, the economic downturn in the EU can lead to the consumer demand decreasing, which can directly affect the exports volumes of Ukrainian companies [4].

To minimize economic risks, it is recommended for Ukrainian companies to conduct a thorough analysis of currency markets and forecast exchange rate fluctuations. Using hedging instruments, such as futures contracts and options, can help protect against currency risks. Such instruments allow fixing the exchange rate for the future, which reduces uncertainty and potential losses.

Monitoring inflationary processes in EU countries and incorporating expected inflation rates into product prices is another important step. This allows businesses to adapt to changes in the economic environment and maintain the competitiveness of their goods and services.

Diversification of export markets is also a key factor in minimizing risks. It is necessary to avoid dependence on a single sales market, as this increases the vulnerability of the business to economic and political changes in a particular country. Entering several markets reduces risks and ensures income stability.

A thorough study of the political and economic situation in the EU countries where business is planned is another important aspect. This allows businesses to prepare for possible changes in legislation and regulation, as well as adapt their strategy to local conditions.

Cultural barriers are one of the most prominent obstacles for Ukrainian companies seeking to expand their operations in the European market. Differences in business culture are very important component of this aspect. The European market is characterised by strong competition, high business standards and clearly defined ethical rules. European companies strictly adhere to established standards, including product quality, environmental protection, and corporate social responsibility. Ukrainian companies that are accustomed to a more flexible and informal approach may find it difficult to adapt to these conditions. This can lead to conflicts with partners and loss of competitiveness if they cannot meet the expectations of their European colleagues.

Language barriers are another major obstacle for Ukrainian companies. Without

knowledge of the language of the target market, Ukrainian companies may have problems in communication with potential customers, partners and regulators.

This can lead to misunderstanding, delay in decision-making etc. For example, misinterpreting contracts or instructions can lead to serious legal problems. In addition, not knowing the language can limit access to important information about the market, competition and regulatory requirements.

Differences in values and expectations can also become a significant barrier for Ukrainian companies. European consumers generally value high product quality, environmentally friendly materials, and ethical production. They are willing to pay more for products that meet these criteria. Ukrainian companies that cannot meet these expectations risk losing customers. For example, using cheaper but less environmentally friendly materials can negatively affect the company's reputation and reduce its competitiveness.

Social barriers can also affect the success of Ukrainian companies in the European market. Ukrainian companies and their employees may face discrimination from European partners and customers because of their nationality, language, or other factors. This can lead to the trust loss, employees' motivation reducing and the working atmosphere deterioration. For example, biased attitudes on the part of partners make it difficult to negotiate and conclude agreements [5].

The table below shows cultural and social risks in the sphere of international business (Table 1).

Social and cultural differences can create difficulties for Ukrainian companies. European countries have different social and cultural norms that may be unusual to Ukrainians. This can lead to misunderstanding, conflicts, and employee motivation decreasing. For example, in some European countries, it is very important to adhere to meeting times and business etiquette, while in Ukraine these aspects may be more flexible.

Table 1 - Cultural and social risks in the sphere of international business

Risk	Description	Consequences
Difference in business culture	Inability to adapt to European business practices	Loss of competitiveness, conflicts with partners
Language barriers	Inability to communicate with European customers and partners	Loss of opportunities, delays in decision-making
Differences in values and expectations	Inability to meet European standards of quality, environmental friendliness, and ethics	Loss of customers, problems with reputation
Discrimination	Bias from European partners and customers	Loss of trust, decreased employee motivation
Social and cultural differences	Misunderstanding of European norms and customs	Conflicts, decreased labor productivity
Lack of awareness about the Ukrainian market	Inability of European companies and consumers to assess the potential of Ukrainian businesses	Loss of opportunities, difficulties in finding partners and customers

Source: compiled by the author according to [5]

Lack of awareness about the Ukrainian market can also be an obstacle for Ukrainian companies. European companies and consumers may have limited information about the Ukrainian market and its potential. This can make it difficult for Ukrainian companies to find partners and customers. For example, European companies may not be aware of the high level of technological knowledge and qualification of Ukrainian professionals, which can lead to an underestimation of their potential.

Conclusions. In conclusion, entering the European market is an important step for Ukrainian companies, opening new opportunities for growth and development. Risk diversification is a key factor in successfully entering the European market. Ukrainian businesses that can minimize economic risks and adapt to the conditions of doing business in the EU will have significant chances of success.

However, to successfully enter this market, it is necessary to consider a number of cultural and social risks. Differences in business culture, language barriers, differences in values and expectations, discrimination, social and cultural differences, as well as lack of awareness about the Ukrainian market – all of these can become serious obstacles to success. Ukrainian companies must be prepared for these challenges and develop strategies to overcome them. This may include training employees, adapting business processes to European standards, engaging consultants from local markets, and other measures.

At the same time, European companies and consumers need to receive sufficient information about the Ukrainian market and its potential. Consultations on international law and doing business in the EU can help Ukrainian entities better understand the legal aspects and avoid potential problems. Support from government programmes and funds aimed at stimulating exports will help to increase additional resources for adaptation to new markets and minimise risks.

References:

1. Канюк О. В. Світові тенденції міжнародної маркетингової діяльності на сучасному етапі розвитку світової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2023. Вип. 46. С. 20-23.
2. ЄС продовжив на рік режим безмитної торгівлі з Україною – які наслідки. Бухгалтер.ua. URL: https://buh.ligazakon.net/news/219893_s-prodovzhiv-na-rk-rezhim-bezmitno-torgivl-z-ukranoyu--yak-nasltdki (дата звернення: 19.05.2024).
3. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Сіваченко І. Ю. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : Навч. пос. Київ : Центр навч. л-ри, 2006. 792 с.
4. Слюсарева Л. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки ефективності експортно-імпорتنих операцій. Проблеми управління експортно-імпоротною діяльністю : тези доповідей міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Львів 13 травня 2014 р.), Львів, 2014. С. 88–89.
5. Кара Н. І., Процик І. С. Інформаційне забезпечення оцінки впливу контрагентів підприємства в умовах міжнародної економічної діяльності. *Економічний простір*. 2021. № 173. С. 46-51.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ризиків, пов'язаних з виходом суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України на ринки європейських країн, зокрема, країн Європейського Союзу. Обґрунтовано, що вихід на європейський ринок для українських компаній є важливим кроком, який відкриває перед ними нові можливості для зростання та розвитку, а завдяки розширенню географії своєї діяльності, українські компанії можуть збільшити коло клієнтів, отримати доступ до передових технологій та інновацій, а також скористатися різноманітними можливостями. Обґрунтовано, що диверсифікація ризиків є ключовим фактором успішного виходу на європейський ринок. Український бізнес, який зможе мінімізувати економічні ризики та адаптуватися до умов ведення бізнесу в Європі шляхом врахування різниці в бізнес-культурі, подолання мовних бар'єрів, врахування відмінностей в цінностях та очікуваннях, дискримінації, соціальних та культурних відмінностях матиме значні шанси на успіх.

Ключові слова: ризик, міжнародний бізнес, європейський ринок, законодавство

Стаття відправлена: 25.05.2024
Атаманчук З. А., Ковальчук А. С.

UDC 65.011.330

TRANSFORMATION OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE IN THE MODERN ECONOMIC CONDITIONS**ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ****Doroshenko Vitaliy**

PhD student

ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-4018-6611>

West Ukrainian National University, Ternopil, Lvivska street, 11, 46009

Abstract. Transformation of the intellectual potential of the enterprise means the process of changes and improvement of knowledge resources, skills, experience and creative abilities of the organization to increase its competitiveness and adaptability in the conditions of the modern market environment. This process is multifaceted and covers several key aspects: human resource development, knowledge management, innovation activity, intellectual assets, technological innovation. The purpose of the presented work is to determine the main features of the impact of transformational changes on the intellectual potential of the enterprise, taking into account digitalization and innovative changes. The methods used in the work: the method of analysis and synthesis to determine the components of the intellectual potential of the enterprise; comparison method for determining the impact of transformations; methods of induction and deduction to determine the features of intellectual potential, its changes under the influence of the transformation of the economic space; graphic method for visual display of presented research results. As the main results of the work, it is possible to present the following theses, which represent the impact of transformations on the development of intellectual potential: improving the qualifications of employees, training and training, developing leadership qualities, as well as creating conditions for creative self-realization; creation of a system that allows efficient collection, storage, distribution and use of knowledge in the organization; the enterprise's ability to generate new ideas and translate them into new products, services or processes; management and development of intangible assets, such as patents, trademarks, copyrights and other forms of intellectual property; introduction of modern information and communication technologies to support and develop intellectual potential. The essence of the transformation of intellectual potential lies in a comprehensive approach to knowledge and innovation management, which allows the enterprise not only to maintain its competitiveness, but also to actively develop, adapting to constantly changing market conditions. This requires strategic vision, investment in human capital and technology, and the creation of an enabling organizational culture that encourages continuous development and improvement.

Key words: intellectual capital, intellectual potential, innovations, transformations, digitalization, innovative changes, development of intellectual potential

Introduction.

The transformation of an enterprise's intellectual potential is an important aspect of its strategic development in modern economic conditions. In the light of globalization processes and the rapid development of information technologies, intellectual potential is becoming a key factor in the competitiveness and innovative ability of enterprises [4, 9, 10, 15]. Modern business conditions are characterized by rapid changes in the market, the growing role of knowledge and innovation, as well as the need to adapt to new challenges and opportunities.

The intellectual potential of an enterprise includes the knowledge, skills, experience, and creative abilities of its employees, as well as intellectual assets, such as patents, trademarks, copyrights, and other intangible resources [1, 2, 3, 6, 8]. The

successful transformation of this potential involves not only the preservation and development of existing knowledge and competencies, but also the introduction of new approaches to management, the creation of innovative products and services, as well as the effective use of modern technologies.

The main goal of this work is to analyze the processes of transformation of the intellectual potential of enterprises in the conditions of the modern market environment, to determine the main factors influencing this process, and to develop recommendations for its optimization. Special attention is paid to the study of the role of knowledge management, the implementation of innovative technologies, as well as the development of human resources as key components of intellectual potential.

In today's world, successful enterprises are those that are able to quickly adapt to changes, think innovatively and effectively use their intellectual potential. Therefore, the study of the transformation of the intellectual potential of the enterprise is extremely relevant and important for achieving sustainable economic development and competitiveness in the market.

The study of the intellectual potential of enterprises is one of the most relevant topics in modern economic science. This is due to the fact that in the conditions of globalization, technological progress and rapid changes in the market, intellectual potential becomes a decisive factor in the competitiveness and sustainable development of enterprises. That is why the presented research problems were reflected in the works of many famous scientists and economists, both foreign and domestic: R. Augustyn, E. Brooking, V. Verba, R. Voloshyn, B. Genkin, V. Glukhov, O. Grishnova, V. Inozemtsev, V. Kolot, B. Milner, K. Nilson, I. Novikova, O. Ovechkina, O. Petrov, P. Senj, O. Sobko, T. Stewart, O. Toffler, A. Ukrainets, P. Shiyan, V. Shcherbak and others.

The study of the intellectual potential of enterprises is a complex and multifaceted process that requires a complex approach and the integration of various methods and approaches. Despite the existing problems and challenges, the development of intellectual potential is a decisive factor for ensuring the long-term success and competitiveness of enterprises in the modern market environment. Further research should focus on the development of effective tools for the assessment, management and development of intellectual potential, as well as on the creation of favorable conditions for innovative activities.

Main text. In the conditions of rapid development of technologies, globalization and dynamic changes in the markets, the intellectual potential of the enterprise becomes a key factor in its competitiveness and sustainability. The transformation of this potential is a necessary condition for adaptation to modern challenges and opportunities arising in business conditions.

The intellectual potential of an enterprise in conditions of digitalization includes several key components that ensure its ability to innovate, adapt to rapidly changing market conditions, and maintain competitiveness. Digitization provides new opportunities for the development of each of these components, which significantly increases their effectiveness. That is why in Table 1 we will present the key characteristics of the transformation of intellectual potential under the influence of digitalization.

Table 1 – Features of the transformation of intellectual potential under the influence of digitalization

Feature	Characteristic
Human capital	
Knowledge and skills	High level of employee qualification, knowledge of modern digital technologies, ability to work with large volumes of data and analytical tools
Creativity	Ability to generate new ideas, creative thinking and innovative activities
Continuous learning	Continuous professional development and training in new technologies and work methods through trainings, courses, seminars
Structural capital	
Information systems and technologies	Modern IT infrastructures, software for managing business processes, systems for data processing and analysis
Knowledge management processes	Knowledge storage, organization and distribution systems that contribute to the effective exchange of information within the enterprise
Organizational culture	A culture that supports innovation, openness to change and digital transformation
Intellectual assets	
Patents and copyrights	Intellectual property, including patents, software copyrights, know-how and other technological developments
Trade marks	The reputation of the enterprise and its brands that have recognition in the market
Data bases	Systematized data, which is a valuable resource for making management decisions and developing new products and services
Client capital	
Customer relations	Established relationships with customers, high level of customer satisfaction and loyalty thanks to the use of digital technologies
Digital marketing	Using digital channels to promote products and services, analyzing customer data to improve the effectiveness of marketing strategies
Personalization of offers	Application of technologies to analyze customer behavior and create personalized offers
Innovative capital	
Research and development (R&D)	Investments in research and development of new technologies, products and processes
Innovative projects	Implementation of digital solutions for process automation, development of new business models and creation of innovative products
Partnerships and cooperation	Cooperation with universities, scientific institutions, other enterprises and startups for joint development and implementation of innovations

Source: compiled by the author based on [7, 11, 12, 13, 14]

All these components together form the intellectual potential of the enterprise, which in the conditions of digitalization not only retains its relevance, but also receives new opportunities for development and increased efficiency. Digital technologies make it possible to optimize processes, reduce costs, improve the quality of products and services, and quickly adapt to changes in the market.

The transformation of the intellectual potential of the enterprise in modern business conditions is a critical factor for ensuring its competitiveness and sustainability [11, 14]. This requires a comprehensive approach, which includes investment in human capital, development of corporate culture, implementation of modern technologies and stimulation of innovative activities. Effective management of these processes will allow enterprises to adapt to rapid changes and ensure their sustainable growth and development.

Summary and conclusions.

The transformation of an enterprise's intellectual potential in the context of digitalization is an important process that determines its ability to innovate and competitiveness in a rapidly changing market environment. Intellectual potential encompasses human capital, structural capital, intellectual assets, customer capital and innovation capital. Digitization opens up new opportunities for the development of each of these components, which allows enterprises to effectively use knowledge and technologies to achieve strategic goals.

The main conclusions of the research on the transformation of intellectual potential include:

- in conditions of digitalization, it is important to invest in training employees, developing their skills and stimulating creativity. Continuous learning and adaptation to new technologies are key to maintaining competitive advantages;
- modern information systems and technologies significantly increase the efficiency of knowledge management and business processes. An organizational culture that supports innovation and openness to change is critical to successful digital transformation;
- enterprises must actively manage and protect their intellectual assets, such as patents, trademarks and databases, to ensure long-term competitiveness;
- using digital technologies to improve customer relationships, personalize offers and analyze customer data are important aspects of successful transformation;
- investments in research and development (R&D), implementation of innovative projects and partnerships with other organizations contribute to the development of the innovative potential of the enterprise.

For the further development of research in the field of transformation of intellectual potential in the conditions of digitalization, the following areas can be proposed:

- development of more accurate and comprehensive methods of intellectual potential assessment, taking into account the specifics of digital technologies and their impact on various potential components;
- research of effective approaches to knowledge management in the context of digitalization, in particular, the use of artificial intelligence, machine learning and big data to optimize processes;

- studying the role of innovative ecosystems, which include universities, scientific institutions, startups and large companies, in the development of the intellectual potential of enterprises;

- analysis of the impact of various digital platforms and tools on the transformation of business processes, knowledge management and the development of innovation potential;

- research on the impact of digitalization on social aspects, such as changing the role of workers, the development of new forms of employment and adaptation to new working conditions;

- analysis of the economic efficiency of investments in digital technologies and their impact on the productivity, competitiveness and sustainability of enterprises.

Further research in these areas will help to better understand the processes of transformation of the intellectual potential of enterprises and develop effective strategies for their successful adaptation to the conditions of the digital economy.

References:

1. Andal-Ancion, A., Cartwright, P. A., and Yip, G. S. (2003). The digital transformation of traditional businesses, MIT Sloan Management Review (44:4), pp. 34-41.

2. Kvasnytska Raisa, Tarasiuk Mariia. (2017) Strukturyzatsiia potentsialu pidpriemstva. Visnyk KNTEU. №1. S.73-82. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2017/01/7.pdf>

3. Moiseenko, I.P. (2007). Upravlinnia intelektualnym potentsialom [Intellectual potential management]. Lviv: Avers [in Ukrainian].

4. Murashko, V.V. (2006). Organizatsiino-economichne reguliuvannia vykorystannia ta rozvytky intelektualnogo potentsialu [Organizational and economic regulation of intellectual potential usage and development]. Extended abstract of candidate's thesis. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

5. Mykytiuk, P.P., Krysko, Zh.L., Ovsianiuk-Berdanina O.F., & Skochylias, S.M. (2015). Inovatsiinyi rozvytok pidpriemstva [Innovative development of the enterprise]. Ternopil: PE «Printer Inform» [in Ukrainian].

6. Nilsson, C.-H., & Ford D. (2004) Introducing intellectual potential – the case of Alfa Laval. Journal of intellectual capital, 5(3), 414-425. URL: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=884031>

7. Perminova, S.O., & Bashkina, A.S. (2016). Upravlinnia intelektualnym kapitalom u konteksti zahalnoi strategii zbilshennia vartosti kompanii [Intellectual capital management in the context of the total strategy of company's value augmentation]. Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Iss. 6, 181-188 [in Ukrainian].

8. Reca, G.V. (2009). Intelektualnyi capital ta intelektualnyi potentsial: kryterii rozmezhuvannia [Intellectual capital and intellectual potential: delimitation criteria]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy: Zbirnyk naukovo-tekhnychnykh prats – Scientific Bulletin of UNFU of Ukraine: The collection of scientific works, Iss. 19.1, 228-233 [in Ukrainian].

9. Riepina I.M. (2017) Intelktualnyi potentsial innovatsiinoho rozvytku Ukrainy. Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku». Zb. nauk.prats. L.: Lvivska politekhnika. 2017. № 875. S. 342–355.
10. Sobko O. (2016) Intelktualnyi kapital i kreatsiia vartosti pidpriemstva: monohrafiia. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2016. 444 s.
11. Sobko O.M. (2016) Kreatsiia vartosti intelektualnoho kapitalu pidpriemstva yak sfera formuvannia konkurentnykh perevah. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. Tom 1. № 4. S. 120-128.
12. Sobko O.M., Boichyk I.M., Krysvovaty I.A., Smereka S.B. (2020) Rozvytok intelektualnoho kapitalu ta upravlinnia innovatsiinykh proektamy v torhivli. Ekonomichnyi analiz. 2020. Tom 30. № 2. S.7-16.
13. Sobko O.M., Krysvovaty I.A. (2021) Otsiniuvannia vplyvu intelektualnoho potentsialu na rozvytok innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini. Ekonomichnyi analiz. Tom 31. № 2. S. 62-69.
14. Tumbas, S., Berente, N., Seidel, S., and vom Brocke, J. (2015). The 'digital façade' of rapidly growing entrepreneurial organizations, International Conference of Information Systems, Forth Worth, TX.
15. Zadorozhnyi H.V., Khomin O.V. (2008) Intelktualne pidpriemnytstvo u ekonomitsi znan. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina, 2008. 171 s.

Article sent: 25.05.2024
© Vitaliy DOROSHENKO

Classification JEL: F6, L10

OUTSOURCING AS A TOOL TO INCREASE COMPETITIVENESS IN INNOVATIVE BUSINESS

Lobanov Natalia

PhD Professor

ORCID 0000-0003-3800-9038

ASEM

Abstract. *The intensification of the development of human society has led to an increase in the complexity of activities in enterprises, thus favouring higher levels of investment in machinery, research, methods and high-performance organisational techniques, which has led to the emergence of dimensions that can no longer be controlled and managed by a single enterprise. In order to be as flexible as possible, companies have adopted a strategy of reducing internal complexity, both in terms of production capacity and technological and process know-how, through outsourcing. In order to focus on core competences and respond as effectively as possible to the demands of the environment and scientific and technical progress, companies have started to outsource the provision of various services or activities to third parties. By outsourcing some of their own services or activities, companies can better develop the remaining core activities and optimise their organisational structure in order to become more innovative and flexible.*

Keywords: *outsourcing, business model, economic specialitization, strategy, techological capacity.*

Re: This article is part of the research of the project within the state programme "Shaping innovative business in the context of regional competition" with the number 20.80009.0807.42.

The term "outsourcing" is of Anglo-Saxon origin, coming from "outside resourcing", meaning to procure from outside. The term has been taken up in economic language to designate the situation in which a company uses external resources to develop its activity. It should be noted that in

Gartner Group, the information technology research and advisory company, defines outsourcing as "a contractual relationship of more than one year between an enterprise and a vendor to which the vendor assigns the management of some or all of the activities in its IT system" [1].

"Outsourcing is a generic term that can be used to describe any outsourcing activity, from the provision of lunch and internal mail service, to much more advanced processes for the company, such as information technology, administration or logistics, which become managed by a supplier, able to ensure quality and results", say authors F. Mangioni and F. Maiotti [2].

The transnational company "Koch Industries" approaches outsourcing as a "way of sourcing from outside, which involves buying components, goods or services through subcontracting" [3].

Definitions of outsourcing can take on different connotations depending on the field they refer to, but the essence remains unchanged. Thus S. Ciobu and I. Lucian, M. Pisaniuc define outsourcing of banking activities as a contractual commitment whereby a bank transfers to a third party (from the Republic of Moldova or abroad) the performance of activities (operations) that would normally be performed by the bank, in order to ensure higher quality of services, reduce costs and make the activity more efficient [4, p. 139].

We note, that all these definitions refer to the delegation of activities, functions or components of the business-process to a sub-producer, external contractor or specialised company.

If the term outsourcing is relatively new, then the concept of outsourcing is not entirely new. Companies have always outsourced services for various types of internal operations, precisely in order to cope with tasks that they could not do as successfully on their own.

Outsourcing is widespread in the contemporary business environment, and in order to understand why some companies resort to it, we will look at some of the theories most often used to explain the outsourcing decision [5, p.208]:

1) Transactional cost theory - allows to explain the decision to outsource by reconsidering the analysis of optimizing the organization by resorting to vertical integration. The optimal organisational form for a transaction should minimise production and transaction costs. In general, there are three fundamental dimensions that characterise a transaction and determine the optimal organisational form: uncertainty, frequency of change and the degree of specific investment required to complete the transaction. These 3 characteristics influence the organisational behaviour of economic agents and transaction costs. In terms of outsourcing, we can mention:

- Uncertainty is related to the customer's dependence on his provider. Also, by outsourcing, the client exposes itself to the risk of losing control;
- Frequency is associated with the repetitiveness of tasks and their degree of complexity. The more cost-effective and less complex the tasks, the more they can be outsourced;
- The specificity of the assets (tangible and intangible) is the most important dimension that relates to the choice of management structure. It determines whether or not it is possible to reuse the assets in another economic context, without affecting the value of production and thus transferring them to another economic agent who will take over the transaction.

2) Institutional theory. Roberts and Greenwood analyse the institutional environment by highlighting two types of constraints: - Frequency is associated with the repetitiveness of tasks and their degree of complexity. The more cost-effective and less complex the tasks, the more they can be outsourced;

- Pre-conscious constraints: factors that economic agents do not perceive, because they consider them obvious (e.g. conduct guidelines);
- Post-conscious constraints: economic agents are aware of the need for change and the factors that condition the solution. At the same time pressure prevents any change (e.g. a company does not outsource because of lack of references).
- After all, throughout the process, the organisation's choice is influenced by multiple constraints: cognitive, pre-conscious, post-conscious.

3) Resource and knowledge theory - allows to explain the use of outsourcing as a means of optimising the use of resources and the recourse to the complementarity of the offer of external providers as soon as it is considered more efficient than internal performance. The issue of skills management is placed at the centre of the company's attention once the question of managing the reintegration of the outsourced function

arises.

Resources are considered to be all the assets, capabilities, organisational processes, firm attributes, information, knowledge, controlled by a firm, which enable it to design and exploit strategies likely to enhance its effectiveness. In terms of competences, this is the set of individual and collective resources that enable an activity to be carried out, which is made up of organisational skills or represents a process. These competences will be strategic if they are the basis of a competitive advantage and if they are sustainable and difficult to transfer. In the context of outsourcing, this theory allows [6, p. 287]:

- Justify outsourcing by transferring to a provider competencies considered non-strategic in order to focus resources on strategic competencies;
- Elucidate the need to develop new competences considered strategic, which allow to lead the relationship with the provider due to the incompleteness of contracts, in particular the creation of resources and competences necessary to reintegrate functions.

Outsourcing has seen a greater expansion in the last twenty years and will continue to grow as a "must have" for the survival and development of the enterprise, regardless of sector, size or scope. The need for flexibility has led to a multitude of outsourcing options, used in all areas of business, giving companies the opportunity to create and sustain competitive advantage, to increasingly diversify their product, work and service offerings in order to increase flexibility in their business and to better meet the diverse demands of consumers (who are increasingly numerous and attentive to market offerings).

When a company decides to enter the global outsourcing market, a number of factors contribute to this decision. These include, but are not limited to, risks, costs and market opportunities.

At the end of the 20th century, organizations began to reorganize and create organizations that outsourced most of its functions. The distinctive features of outsourcing, due to which this concept cannot be considered as synonymous with the procurement of goods or services, are presented in Table 1.

Production outsourcing or industrial outsourcing involves handing over parts or stages of the production process to a subcontractor. This type of outsourcing is used by companies when production costs are higher than those obtained by outsourcing [7, p. 210]. It is also possible to divest own subdivisions to other companies and interact with them already in the outsourcing scheme.

International experience allows us to note the following advantages of transferring secondary activities to outsourcing:

- ✓ Possibility to focus on the core business. Operational costs are reduced and managers' attention is not diverted to secondary areas of activity;
- ✓ Optimisation of the number of employees, a part of the operational costs is shifted from fixed to variable costs;
- ✓ Minimising financial risks and being able to reallocate resources to products that primarily increase the value of the company;
- ✓ The introduction of outsourcing is a significant factor in developing relations with external investors, as it increases the investment attractiveness of the company;

- ✓ Outsourcing makes it possible for companies to make use of their expertise in processes that are not part of their core business;
- ✓ Outsourcing companies invest in improving their own technologies, methodologies and staff. They are interested in researching and implementing innovative business management methods [8].

Table 1 - Distinguishing characteristics of procurement of goods/services and outsourcing

<i>distinctive characteristics</i>	<i>GOODS and SERVICES</i>	<i>OUTSOURCING</i>
the essence of the supplier's business/ activity	the supplier on his own initiative produces the goods for their subsequent sale on the market.	the supplier produces the goods or provides the service only on order of the beneficiary.
the supplier's income guarantee.	of sale of goods and receipt of profits is missing, as it is determined by market conditions	the customer's wishes the beneficiary guarantees the repurchase of goods and their payment on predetermined terms.
type of goods/services	good/service is produced according to the supplier's specifications and is standard for all buyers the	good/service is produced according to the technical requirements of the beneficiary.
the purpose of the goods/services	the good/service may be produced to meet the recipient's own needs or for commercial purposes the	the good/service is intended to be used for commercial purposes by the recipient.
participants in the transaction	participants can be natural and legal persons. participants can only be legal persons.	if the company delegates a task to a natural person, then it is an employment relationship.
the price formation mechanism	the seller sets the price of the goods/services itself, and in some cases gives the buyer discounts.	the supplier provides the beneficiary with cost information, after which they jointly determine the margin for the supplier's goods/services.

Source: developed by author based on [7, p.14]

The distinctive features listed above are complex. An even simpler characteristic can be found in the literature: if the recipient is able to provide the service or produce the good itself, but for some reason still uses a third party - this is outsourcing. If the beneficiary is not able to satisfy his needs on his own from the outset, this is outsourcing [8, p. 66].

Types and reasons for outsourcing. There are multiple classifications of the outsourcing process in the literature. IT-Outsourcing (ITO) involves the partial or total transfer to a specialized company of functions related to information technologies, namely:

- Software development;
- Creation and administration of networks;
- Planning, design and management of IT systems with subsequent upgrading;
- Placing corporate databases on servers of specialised companies, etc.

Business Process Outsourcing (BPO) involves outsourcing processes that do not form the core of the business but serve it:

- Accounting and financial auditing;
- Marketing and logistics activities;
- Personnel management, etc.

Thus, outsourcing is an effective tool for increasing the competitiveness of enterprises in the knowledge and innovation economy. Companies are turning to

process outsourcing as a business strategy and as a lever for business transformation and optimisation to overcome the commercial and financial challenges they face. As a consequence of the increasing use of outsourcing strategies, the international outsourcing map has undergone some changes.

Today, outsourcing is taking on a new dimension, becoming a global outsourcing trend. Although cost optimisation remains the key factor when deciding to outsource a process, other rationales are becoming increasingly important, including access to innovation, the emergence or proximity of new markets, etc. At the same time, outsourcing involves several risks such as: selecting the wrong supplier, losing control over the outsourced activity, the risk of hidden costs, the risk of dependence on the provider, the negative impact on employees (job cuts), the risk of the outsourcing contract not being properly implemented. However, through proper planning of the operation and monitoring of the outsourcing contract, these risks can be reduced.

Therefore, the main purpose of outsourcing is to achieve operational cost savings and increase the quality of products/services offered to beneficiaries, based on the transfer of an operational process or certain activities to entities/organisations with specific expertise in a given field, higher productivity and optimal infrastructure.

The use of outsourcing as a management strategy is actively used by leading corporations around the world. Major players in the outsourcing market are consulting and auditing companies KPMG, Deloitte, Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers; automotive companies such as General Motors, Ford, Toyota and others; IT companies "Electronic Data Systems Corporation", "Oracle" and others; logistics companies: UPS, FedEx, DHL etc.

Today, most managers see outsourcing as a convenient solution for a company seeking to become more efficient by reducing costs and gaining access to cutting-edge technologies without spending a lot of money on research and development.

Contractual framework for outsourcing

Outsourcing as a business model involves long-term contracts. As there is no separate contract for outsourcing activities, companies use a range of contracts, which are considered "outsourcing contracts":

a. The service outsourcing contract is the most commonly used contract, because with this contract, one party involved assumes (by organising the necessary means and managing its own risk) the performance of work or provision of a service to the other party to the contract, in return for a cash equivalent.

b. Associated contracts are used when outsourcing requires the performance of several "linked" activities. In this case the client company and the supplier may use several linked contracts. Each contract has its own rules and legal effects, but they are not independent (i.e. the invalidity of one contract may imply the invalidity of the others).

c. The mixed contract involves the accumulation of the characteristics of different types of contracts, which makes it more difficult to establish the rules of application. In this situation, the "absorption" clause is usually used through prevailing contractual rules. In other cases, the "combination" clause of different rules may also be used, leading to a single contract [9].

The contract for the provision of outsourcing services is concluded in the framework of long-term partnerships. Hence, it must accomplish the following tasks: define the services to be provided and the standards to which they must conform; describe how these services will be implemented; define the framework in the event of changes to the services over time; provide for the sharing of risks and rewards; establish a basis for dispute resolution; determine the owner of the intellectual property created as part of the services provided; provide the beneficiary with the opportunity to perform checks; allow the beneficiary to stop the services and terminate the contract.

Structurally, the service agreement consists of terms, conditions and a plan, containing technical, commercial and operational details, which gives a certain transparency to the contract, but also helps in the negotiation process. The danger, however, is that this service delivery plan is sometimes seen as a separate agreement, which comes from its typical name - Service-Level Agreement (SLA). Timely drafting of the contract is a prerequisite for a successful outsourcing partnership. It is also important to address in the contract any less positive situations or outcomes that may arise, specifying how disputes will be resolved and, not least, risk sharing. Finally, it is important to create a partnership by building a flexible, rather than limiting, framework.

The types of risk that are relevant to the outsourcing agreement depend on the nature of the services/products covered by the agreement. These risks are usually classified into three categories:

- 1) Financial risk, which refers to possible financial losses;
- 2) Technical risk refers to the impossibility of creating a system that will prove technically functional;
- 3) Business risk, related to the success of the business, market conditions, etc.

In this context, one solution to mitigate risk would be to include in the contract the possibility of renegotiating the terms at certain intervals throughout the duration of the contract. The biggest disadvantage of this is that flexibility imposes costs. A long contract duration without the possibility of renegotiating terms can discredit an agreement that is important for both parties.

Establishing partnership relationships between the outsourcing company and the service provider reduces the need for detailed monitoring of the latter's performance. Long-term relationships can strengthen mutual trust between partners and the perception of common interest. To facilitate the establishment of common interests and better understanding, companies seeking to outsource their services often look for providers with similar culture and values. At the same time, this similarity is not always the key to success for a lasting and trusting relationship between partners.

Inevitably, there will be disputes during the contract. Dispute resolution procedures are often detailed in outsourcing contracts. These may be situations where one party refuses to participate in the collaboration, or has breached contractual terms, or is suspected of intellectual property infringement.

One of the mechanisms for resolving disputes usually involves escalating proceedings to the level of the parties' representatives. For example, the managers responsible for the contract in question may be the ones, who try to resolve the problems that have arisen and, if they fail to do so, the given issue is passed on for

resolution to finance directors or even executive directors. The intention behind these procedures is to resolve problems as far down the organisation as possible, without seeking a solution outside the contractual arrangements, such as going to court.

However, sometimes following escalation procedures is not the best solution. This is the case, where the conflict situation stems from a lack of performance, which entails significant costs for the outsourcing company. Following escalation procedures can take too long. On the other hand, there is also the danger of a bad claim, in case of a direct appeal to the court. Moreover, the court also involves costs and time; and if the company has outsourced its IT services and the dispute is technology-related, the judge will have to hire an expert to better understand the dispute, which again involves costs [9].

Another way of resolving disputes would be mediation - an alternative way of settling disputes amicably with the help of a third party who has special training in the field. The mediator's role is to help the parties find a suitable and lasting solution to their problem and reach a consensus that satisfies all parties. The mediator acts impartially and neutrally. He or she cannot impose a solution, it must emerge in the process of negotiations, but is responsible for developing the most effective communication techniques, facilitating discussions and building agreement between the parties.

It should be noted that a company that is looking to outsource certain activities should first and foremost consider the costs of concluding the contract, such as negotiating and drafting the contract. Some companies try to reduce them by minimising the budget for finding the right provider, which in turn leads to unfavourable contracts for these companies, which will then have to renegotiate the contract and incur new costs.

Main international/regional outsourcing destinations

Based on the level of rapid development, outsourcing can be a solution to the efficiency problems for companies of different sizes. There are multiple models, but a typical classification relates to the geographical aspect:

- inshore outsourcing is outsourcing services to a provider in the same country;
- onshore outsourcing is outsourcing services to a provider located in the same market;
- offshore outsourcing, outsourcing to a supplier in another country;
- nearshoring, is the outsourcing of services to a supplier in another country in close proximity to the outsourcing company's home country [17].

In the early evolution and development of the outsourcing industry, cost optimisation and a skilled workforce were the basic factors taken into account. The Asia-Pacific region, which offered both opportunities, has developed as the main provider of offshore outsourcing services. As experience has accumulated, corporate outsourcing strategies have expanded beyond the cost dimension. Changing priorities in outsourcing strategies and the growth of the outsourcing market have allowed other locations to develop. Since then, IT outsourcing has become an essential part of any corporate strategy.

The emergence of new outsourcing destinations, with different combinations of benefits and risks, has provided a variety of options for outsourcing. Because cost

optimisation is a common to all outsourcing destinations, such parameters as business sustainability, workforce quality, cultural and linguistic concordance have become differentiating factors between outsourcing destinations.

Outsourcing is now taking on a new dimension and becoming a global trend. Although cost optimisation remains the key factor when deciding to outsource a process, other rationales are becoming increasingly evident, including the emergence of new markets, risk mitigation and the qualification and professionalism of staff.

According to the experts at Global Services, there are six categories of factors (Table 2) that need to be analysed in the context of choosing an outsourcing destination [10, p.50]:

Table 2 - Influencing factors in the choice of outsourcing destination,

	Factors	KEY PARAMETERS
1	financial attractiveness	income tax, cost of labour, cost of management and human resources, cost of business registration, property prices, etc.
2	the level of services provided	size of the outsourcing industry and its specificities, presence of ITO and BRO companies, multilingual capabilities, etc.
3	human capital	quality of workforce, number of graduates from higher institutions, capacity, sustainability, etc.
4	infrastructure	level of internet services, number of technology parks and free economic zones, air connectivity, road infrastructure
5	risk	crime rate, financial risks, workforce risks, social and geo-political risk, etc.
6	business environment	government support, social environment, quality of life, bureaucracy, time and cost of registering a business, etc

Source: developed by the author based on [10]

1. *Financial attractiveness*: cost optimisation has always been a basic criterion and remains so. Costs can generally be classified into personnel costs and operational costs. Personnel costs (salaries, administration costs, staff management costs, etc.) make up about 40-50% of the total cost. Operational costs (property prices, telecommunication costs, income taxes, travel costs, etc.) are also an important criterion for analysis.

2. *Service level*: usually measures the capacity of the location and its place on the outsourcing map. The presence and type of services provided by large ITO (Information Technology Outsourcing) and BPO (Business Process Outsourcing) companies is the basic indicator to determine the maturity of the location. The size of the outsourcing industry market, multilingual capabilities, services offered, industry specifics are some factors, which can allow to create a global view on the service maturity of a location.

3. *Human capital*: global competitiveness is driving the growth of markets and as organisations grow, the need to focus on core business becomes paramount. Human capital, in this context, becomes the main success factor for maintaining and increasing core competence in the global outsourcing market. Availability of a well-trained and skilled workforce, sustainability in a competitive environment are just some of the key

parameters to be considered. An evaluation of the future location as an outsourcing destination, involves the analysis of the educational system, which will meet the future demand for the workforce. A high number of graduates leads to low wage inflation and high productivity in the labour market. The number of universities, the number of employees in ITO and BPO also need to be considered.

4. *Infrastructure*: there is a clear need for a well-established infrastructure that meets global standards. Infrastructure must involve physical connectivity by air, sea and land. Industrial infrastructure in turn presupposes the availability of technology parks, the presence of free economic zones, as well as business infrastructure (availability of office space, telecommunications, etc.).

5. *Risks*: involves careful analysis of labour risk, financial risk, security risk, geopolitical risk, social risk, etc.

6. *Business environment*: while a location may be financially attractive, mature in the context of the services provided, with a sizeable workforce, a success factor for locations is also the business environment it has. Business culture, quality of life, government support, procedures, time and costs of registering a business - these are key aspects that also need to be analysed [10, p.50].

Outsourcing destinations (regions) can be divided into three basic regions: a) Asia-Pacific, b) South America, c) Central and Eastern Europe [11, p.56].

Asia-Pacific: is the most dynamic region with a high growth rate. The development of the Asia-Pacific group as an outsourcing destination is primarily due to such countries as India or China, but over the years, Malaysia, Sri Lanka, Vietnam and the Philippines have also come to prominence on the global outsourcing map.

The parameters that determine Asia-Pacific as a competitive outsourcing destination are: low costs, languages spoken, a large number of service providers, experience and maturity. Most of the outsourcing destinations in Asia offer savings of 20%- 50% on labour wages compared to America and Europe. The availability of highly skilled labour at low cost gives Asia a significant competitive advantage, even though wages in India have risen due to inflation, they are still well below those in the US or Europe.

India, the Philippines and Malaysia have a predominantly English-speaking workforce. Thus they have attracted customers from America and Europe, Japan, Taiwan and Korea, outsourcing to countries in the Asia-Pacific region, primarily because of cultural affinity and language capabilities.

The large number of service providers offers a wide choice for companies choosing to outsource to this region. Maturity and rich experience in the outsourcing industry has allowed India and China to be competitive compared to other outsourcing locations. And the Philippines and Malaysia have developed as destinations due to the availability of a narrowly specialised workforce.

Latin America region. Despite the fact that this group accounts for only 10% of the global outsourcing market, Latin America is now becoming increasingly promising. Due to its economic stability and geographical proximity, this region has become particularly attractive to North American companies. Geographical proximity and time zones give this group of countries the unique advantage of one of the largest markets in the world - the United States. This region's competitiveness is also driven

by the US need for a Spanish- and English-speaking workforce. Mexico, Argentina and Costa Rica have large numbers of English speakers and often offer bilingual services. Cultural affinity with the United States is also an advantage for countries in this region.

In terms of costs, Latin America is quite advantageous for business-process outsourcing from the U.S. and EU member states. Chilean and Mexican labour is more expensive compared to Costa Rica and Argentina, but cheaper than U.S. or EU labour, making it an attractive alternative for outsourcing.

Central and Eastern Europe region. Western European companies' preference for "nearshore" outsourcing, as well as cultural and linguistic similarity, has given Central and Eastern Europe the opportunity to become a viable outsourcing destination. The Shengen area and the adoption of a single currency has played an important role in strengthening this region. Also, another advantage of this group is the similarity of higher education systems [11, p.58].

KPMG's 2018 research identified the top countries in providing quality outsourced services. The countries were evaluated according to criteria such as the volume and quality of the labour market, the level of development of the business environment, possible costs of infrastructure development, the level of possible risks and the quality of life of the population.

The leading positions in the outsourcing market were held by the Asia-Pacific countries: India, Indonesia, China, Philippines and Singapore. This region is characterised by low labour costs but high labour productivity and a large number of local firms in all sectors.

At the same time, such South-East Asian countries as Thailand, the Republic of Korea and Malaysia are virtually absent from this market. Only 4% of Western TNCs have hired staff from companies in these countries to provide outsourcing services.

The next most important region is Central and Eastern Europe. A significant amount of skilled labour is concentrated in this region, its cost is quite moderate and its geographical proximity to Western European countries makes outsourcing to countries such as Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Romania to be particularly attractive.

With the outstanding performance of the IT&C sector, Romania has consolidated its position as an outsourcing hub in Central and Eastern Europe and the region has become a new competitor to India. Romania's highly skilled workforce understands Western European culture better than its Asian rival.

Romania's BPO market includes more than 250 companies operating in the business services sector. Romania is the most attractive destination in Central and Eastern Europe, after Poland, for business service providers such as companies specialising in BPO, ITO, R&D or SSC activities, and this is due to an environment that offers a perfect balance between cost and quality, as well as to the outstanding language skills that the country's young people possess. Romania ranks second after Poland in the list of outsourcing centres, with more than 250 companies operating in this field. According to the A.T.

Kearney's Global Services Location Index 2016 Romania ranks first in Europe and sixth globally in terms of the number of IT professionals in relation to the total

population [12]. The industry's workforce is made up of over 64,000 university graduates. According to industry experts, the outsourcing and ancillary services market in Romania is valued at over €1.5 billion.

It should be noted, that despite the pandemic, the global outsourcing services market continues to grow and will soon reach USD 1 trln, of which about 60% is the ITO sector (5% growth per year), more than 32% is the BPO sector (7.5% growth per year) and more than 5% is the KPO sector, i.e. scientific outsourcing (more than 12% growth per year) [13].

Development of innovation outsourcing in the Republic of Moldova

Outsourcing strategies of enterprises in the Republic of Moldova began to take shape in the 90s of the 20th century by providing relatively simple services, such as cleaning, security, etc., and later expanded to specialized and highly skilled areas of activity. In the early 2000s, the first steps were taken to establish themselves in the field of IT and database management.

Analysing the current evolution of domestic outsourcing, we highlight the ITO (Information Technology Outsourcing) sector, as the Information and Communication Technologies (ICT) sphere has the potential to become one of the most dynamic and productive sectors of the national economy, offering more opportunities for innovative business development. Moreover, it can become a promoter of increased efficiency and innovation in Moldova's traditional economic sectors.

ICT is a complex field, composed of four industries, of which the IT industry is the top of the value chain and the other three: communications, manufacturing and equipment sales are support industries. In our view, the exploitation of outsourcing opportunities in the Republic of Moldova should focus on strengthening the competitiveness of the IT industry, as it creates significant added value, has one of the highest growth prospects, and contributes most to the transformation and efficiency of the national economy.

International rankings place the Republic of Moldova as a country with a developed electronic communications infrastructure, favourable for the development of business in the field of information and communications technology. ICT is one of the most innovative sectors of the Moldovan economy and is one of the priority areas for development and expansion.

Thus, during the period 2015-2019, the IT industry recorded a more than 3-fold increase in annual sales revenue - from 2.1 billion lei to 6.6 billion lei, reaching a share of 3.1% of GDP and recording an increase of more than 1.32 billion lei in 2019 alone. In the reference year, together with the sales volume of the electronic communications industry - of 6.8 billion lei, the ICT sector accounted for 7.1% of national GDP.

The volume of exports of ICT products and services exceeded 5 billion lei in 2019, qualitatively changing the structure of Moldova's exports. IT exports alone increased 3 times - from 1.1 billion lei in 2015 to 3.5 billion lei in 2019, considerably surpassing traditionally exported products such as wines (by more than 400 million lei). 70% are IT services exported mainly to the UK, USA, France, Germany, Netherlands, Romania. About 1100 active IT companies are registered in the Republic of Moldova. The growth of the IT industry has been driven by Moldova's advantages as an outsourcing destination for IT services, based on cost, location and skills. The Republic of Moldova

has managed to progressively increase its IT exports by a factor of 10 over the last 15 years.

The balance between the development of digital content and electronic communication infrastructure speaks of a qualitative transformation of the ICT sector from Internet access networks and services to the highest value-added, export-oriented IT products and services.

The positive development in the ICT sector is also accompanied by an increase in the number of companies during this period - from 1700 to 2300, and in the number of staff employed - from 21300 to 29600 people, ensuring the best salary level in the economy. It should be noted that this figure includes only ICT specialists working in companies with the ICT sector as their main sector of activity, while a large number of specialists work in the ICT departments of companies in other sectors (banking and finance, education, energy sector, public administration). Other reports suggest that the total number of active ICT specialists may be as high as 40 thousand people. With the support of the IT Park's tax regime, the more than 600 resident companies have recorded an average payroll of about 29 thousand lei per month. This has been successful in motivating highly qualified IT engineers to stay in the country, who make an essential contribution to economic growth based on digital innovation.

The volume of investments in IT services doubled in the reporting period and reached 2.6 billion lei in 2019, increasing by about 800 million lei compared to the previous year. This growth speaks to the fact, that more and more is being invested in process efficiency and digital innovation in various economic sectors [14].

The ICT sector is open to the global economy and is largely influenced by import and export regimes. The ICT sector plays an instrumental role in building a regionally and globally competitive economy. The country's degree of progress towards this goal is characterised by its growing position in international ICT rankings. Thus, in 2017, according to the ICT Development Index, the Republic of Moldova was ranked 59th out of 175 countries [15]. In the e-government development index, the Republic of Moldova is ranked 79th out of 193 countries and 48th out of 128 in the global innovation index [16].

Moldova's information and communications sector attracts major investments focused on core hardware infrastructure such as server, storage, infrastructure software and network equipment deployment. In the long term, the IT services sector is expected to be driven primarily by large government projects, such as new e-government initiatives and technology investments in competitive sectors (financial, banking, telecommunications) and initiatives supporting IT alignment with business objectives.

The Republic of Moldova is recognised as the lowest-cost non-shoring location in Central and Eastern Europe, including IT. Located in Eastern Europe, between Ukraine and Romania, Moldova has become an attractive destination for companies looking for complex IT solutions, software and web development. IT companies in Moldova create software solutions for businesses around the world, and this speaks to the strengths and skills of the country's IT professionals, and encourages:

Professionalism and skill: according to the study by the International Data Corporation (IDC), Moldovan IT companies "contribute to the development of a wide range of domestic US and EU products in various fields, such as fintech, mobile apps

and telecommunications, using Big Data, Cloud and Internet of Things (IOT) technologies. It is worth noting that in 2018 the IT services market reached \$154.4 million, and by 2024 it is expected to grow to \$262.26 million, data from the study "Moldovan IT Players Priming for Worldwide Presence" shows.

Qualitative software development and competitive pricing: According to a Goal Europe study on outsourcing and web development services, the Republic of Moldova has been shown to be a professionally attractive destination for companies located in geographies with high operational costs and high salaries. Compared to Ukraine or Belarus, where outsourcing is in high demand, Moldova remains to maintain a position better in terms of cost-benefit ratio. Outsourcing software or web development projects to Moldova creates valuable opportunities for collaboration by providing access to the most complex technologies, highly skilled workforce, at reasonable and competitive prices. Tax breaks and low salaries, ranging from €350 a month for a young developer to €1000 for an experienced one, have attracted business to Moldova.

Net monthly salaries in Moldova for BPO workers in the industrial sector range from €250 to €650, depending on the location and professional level of the employee. Compared to other Eastern European countries, Moldova's unit labour cost is stable and growing slowly. Areas in high demand are IT, industrial production, engineering, foreign language operators. Moldova's workforce combines competitive costs and high productivity, reflecting the key factor for strong business performance.

Cultural affinity, language skills and accessible destination: Moldova is known for its technically skilled workforce, which is defined by a European mindset, cultural affinity and strong language skills. Multilingual workers are a strong advantage of the Moldovan market. Moldova is also an attractive destination for outsourcing because of its professional and ethical culture, which is compatible with that of Western Europe as well as Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States.

With automation emerging as a key trend in BPO, Moldovan IT services or products in the field of BPO automation have attractive potential for Western European companies. The major areas of BPO are call and contact centres, payroll processing, accounting, business intelligence, data entry, IT service and R&D, product design and development, interior design, fashion and textile design. BPO is proving to be a real job generator, especially for young people. There is potential in other cities with university centres such as Balti, Comrat, Cahul, Taraclia.

Moldova has a solid educational base for the development of BPO services, including IT-enabled BPO services, and all the necessary conditions for a growing BPO sector, especially as it is at the intersection of different specialisations. The IDC report estimates that this sector will reach a value of USD 30.4 by 2024.

Several co-working spaces (over 6000 sqm) are being created in Chisinau, bringing together start-ups and freelancers. These spaces include Tekwill, ARTCOR Centre for Creative Industries of Moldova, iHUB, Dreamups, ZIPhouse Center, 404 Not Found, Generator Hub, IT Incubator for Business Applications, Digital Park, Work Point.

On 1 January 2018, the first IT Park in the Republic of Moldova started its activity (Government Decision No. 1144 of 20.12.2017), a platform created by the Government to stimulate investment and development of IT business, research, development and

digital innovation. Moldova IT Park offers a number of benefits and incentives to its residents:

- Simplified taxation model (single tax of 7%)
- Virtual operating regime (residents operate their own offices in any location in Moldova)
- Extended list of eligible IT and IT-related activities (software development, IT services, digital graphics and design, research and development, educational projects)
- Simplified interaction with public authorities
- Possibility to attract foreign specialists on a long-term basis through "IT visa".

The number of Moldova IT Park residents has exceeded 600 companies, of which 100 companies joined the IT Park during 2020. Almost 50% of the residents are companies created after the launch of Moldova IT Park. Resident companies are founded by investors from Moldova and 34 other countries. The top five countries from which foreign capital originates are the United States (22 companies), Romania (15 companies), Italy (13 companies), the UK (12 companies) and Germany (9 companies). About 16% of the sales revenue, i.e. over 341 million lei, was made thanks to local contracts, and over 1.8 billion lei - from services rendered outside Moldova. The number of employees of resident companies Moldova IT Park is also growing and reached 10 500 people [18].

Business-process outsourcing has been identified as one of the most competitive sectors with the highest potential for significant growth of Moldovan exports, together with agriculture, especially organic agriculture, food processing, the automotive industry, which includes machinery and equipment manufacturing, machinery and parts manufacturing, electrical equipment, light industry, including textiles, clothing, footwear, accessories and leather, information and communication. These sectors are the main pillars of the national economy, whose products are the most export-oriented, as well as the areas where the most new jobs are created [19].

The crisis caused by the COVID-19 pandemic has changed the plans of local and foreign investors. Large companies and international concerns operating in our country have halted their expansion projects as well as new investments for 2020. The main difficulties for companies are the lack of raw materials due to the disruption of international suppliers, the decrease in demand for goods, labour shortages and insolvency. Economic developments predict a more difficult recovery for companies in some sectors, such as HoReCa, tourism, land and air passenger transport and services, but others may have room to expand. These include business process outsourcing (BPO) services, which could create around 60 000 new jobs in Moldova [20].

According to the Investment Agency of Moldova, BPO services currently account for about 12% of Moldova's outsourcing market. Companies operating in this segment already offer a wide range of services such as customer relations, data processing, engineering, etc.

Companies need innovation and new skills. Today they are even more important than making savings. One of the ways to achieve this is business process outsourcing. It is no coincidence that the total volume of such transactions, according to experts, is

growing by about 25% annually worldwide. To foster business innovation, service providers work together, and the best form of interaction is partnership. In a crisis, it is essential to reduce fixed costs, including fixed salaries. A permanent payroll fund requires resources, and reduces mobility. The situation can be improved by changing the pay system and increasing the proportion of remote, independent employees. In crisis conditions the business will become faster, and HR technologies can be used to manage the updated business, using remote employees' work and outsourcing some functions.

Conclusions

Companies need innovation and new skills. Today they are even more important than making savings. One way to achieve this is outsourcing.

Outsourcing is a business model that promotes the development of small and medium-sized businesses. It contributes to increasing the number of small businesses as well as the number of employees in this field, to the transfer of capital in the field of production, in innovative businesses, etc. Business-process outsourcing as a strategic objective can fundamentally change the future of an organisation that builds long-term relationships with its partners. It benefits not only companies that outsource. Specialised service companies are also interested in outsourcing as service providers. The Republic of Moldova is becoming an even more attractive location for new investors, including outsourcing companies, due to the fact that it has an educated and skilled workforce; employees know several languages (Romanian, Russian, English and often German, French, Spanish, Italian, etc.); it is one of the lowest cost locations in Central and Eastern Europe; legislation is being harmonised with EU rules; similar tax and customs framework is being harmonised with that of the EU; there is similarity of European culture and business.

At the same time, the Republic of Moldova has competitors in strong positions. The most significant advantages of the Republic of Moldova (relatively low wage costs compared to neighbouring countries, sufficiently large presence of skilled labour) could gradually disappear. Therefore, in a medium-term perspective it is possible that the Republic of Moldova will enter the top of the most attractive countries in Europe as a destination for outsourcing in terms of conditions and costs, but with the development and maintenance of human capital in the country.

In the Republic of Moldova, business process outsourcing has been identified as one of the most competitive sectors with the highest potential for significant growth of Moldovan exports. However, the majority of business leaders perceive outsourcing as a cost-saving tool rather than a mechanism for increasing competitiveness through the application of new intellectual resources and advanced technologies. Also, domestic companies are oriented towards short-term contractual relationships, whereas outsourcing involves long-term contracts.

Bibliography

1. GARTNER. Outsourcing. <http://www.gartner.com/it-glossary/ru/?s=outsourcing+definition>
2. Elaborarea strategiei întreprinderii în contextul dezvoltării durabile. <https://www.google.com/ --- /112064104,d.bGQ>

3. KOCH. Outsourcing. <http://www.kochfacts.com/kf/>
4. CIOBU S., LUCHIAN I. Integrarea sectorului bancar din Republica Moldova pe piața internațională de outsourcing. Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii: conf. șt. intern., 24-25 sept. 2010. Chișinău: ASEM, 2011, vol. 2, p. 139-144.
5. LOBANOV N. Outsourcing: Dimensiuni Globale. Studia Universitas, 2007, Nr 8, p. 208-212.
6. LOBANOV, NATALIA, ZUBCO, ROMAN. Dezvoltarea activității de consultanță și outsourcing internațional în condițiile globalizării economice. Chișinău, 2016, 280 p., ISBN 978-9975-75-843-7
7. КОТЛЯРОВ И. Современные формы аутсорсинга управления брендом и сбытом. Практический маркетинг, 2010, N8 (162), p. 12 – 16.
8. ЗЕНКИН Д. Аутсорсинг в сфере HR: Какой вариант выбрать? Управление персоналом, N12, 2009, с. 64 – 68.
9. ПЕТЕР ГОТТШАЛЬК, ХАНС СОЛЛИ-СЕТЕР. ИТ-аутсорсинг – построение взаимовыгодных отношений, 2007.
10. VASHISTHA A. Choosing the right offshoring destination. Destination Compendium, Global Services 2010, p. 50 – 52.
11. VIRAL T., NISHARD M. Rise of IT-BPO Outsourcing Frontiers. Regional Analysis. Destination Compendium, Global Services 2010, 142 p.
12. PISANIUC, Maia. Strategii moderne ale STN în țările emergente și evaluarea posibilității de încadrare a businessului autohton în aceste scheme. In: Republica Moldova: 20 de ani de reforme economice: conf. șt. intern., 23-24 sept. 2011. Ch.: ASEM, 2011, vol. 1, pp. 416-420. ISBN 978-9975-75-587-0
13. PISANIUC, Maia, Necesitatea încadrării întreprinderilor autohtone în lanțurile valorice regionale, Analele Academiei de Studii Economice a Moldovei; ed. 12, nr 1, pp. 341-346. ISSN 1857-1433, ASEM, 2014
14. PISANIUC, Maia. Determinarea factorilor și formelor de proiectare al întreprinderilor din țările emergente în lanțurile valorice globale. In: Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii: conf. șt. intern., 28-29 sept. 2012. Ch.: ASEM, 2012, vol. 1, pp. 312-317. ISBN 978-9975-75-628-0.
15. România, cea mai atractivă piață pentru outsourcing din Europa Centrală și de Est, după Polonia <https://www.businessmagazin.ro/actualitate/romania-cea-mai-atractiva-piata-pentru-outsourcing-din-europa-centrala-si-de-est-dupa-polonia-16812209>
16. Аутсорсинг в стратегии цифровой трансформации 2020 <https://ict2go.ru/events/20851/>
17. Sectorul TIC a devenit una din locomotivele creșterii economice în Republica Moldova <https://mec.gov.md/ro/content/sectorul-tic-devenit-una-din-locomotivele-cresterii-economice-republica-moldova>
18. Рейтинг стран мира по уровню развития информационно-коммуникационных технологий <https://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index>
19. Рейтинг стран мира по индексу развития электронного правительства <https://gtmarket.ru/ratings/e-government-development-index>
20. MARK D., MINEVICH F., JÜRGEN R. The Global Outsourcing 2005.

Global Ventures Inc., New York Horasis, Geneva 2005, 48 p.

21. Ministerul Economiei și Infrastructurii. IT parcuri
<https://mei.gov.md/ro/content/it-parcuri>

22. Perspectivele de promovare a exporturilor și sporirea competitivității producătorilor autohtoni prezentate la "Moldova Business Week" 2017
<https://mei.gov.md/ro/content/perspectivele-de-promovare-exporturilor-si-sporirea-competitivitatii-producatorilor> // mei.gov.md/ro/content/perspectivele-de-promovare-exporturilor-si-sporirea-competitivitatii-producatorilor

23. <https://mybusiness.md/ru/novosti-biznesa/item/13960-sektor-autsorsinga-biznes-protsessov-mozhet-sozdat-v-moldove-60-000-novykh-rabochikh-mest>

UDC 65.011.330

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Stanislav Palianytsia

PhD student

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5880-4756>

West Ukrainian National University, Ternopil, Lvivska street, 11, 46009

Abstract. Features of the development of the intellectual potential of the enterprise in the conditions of sustainable development include a number of key aspects. First, it is important to implement educational and training programs aimed at improving the qualifications and skills of employees. Secondly, enterprises should stimulate creativity and innovative thinking, creating favorable conditions for the generation of new ideas and their implementation. Thirdly, the development of intellectual potential requires the integration of modern information technologies that allow optimizing business processes and increasing the efficiency of knowledge management. The purpose of the article is to substantiate the features of the modern development of the intellectual potential of the enterprise under the conditions of sustainable development. The main methods used in the presented research are: the method of induction and deduction, the method of comparative analysis, methods of analysis and synthesis, the logical method, the method of systematization, the method of generalization, the tabular method and the graphic method for presenting the main results of the study. The main results highlighted in the work are: it has been proven that an important component is the formation of a corporate culture based on the principles of sustainable development and social responsibility. Presented also includes involving employees in environmental and social initiatives, promoting their personal development and ensuring favorable working conditions. Thus, the development of intellectual potential becomes a multidimensional process that encompasses various aspects of the enterprise's activity and contributes to its sustainable development. Therefore, the peculiarities of the development of the intellectual potential of the enterprise in the conditions of sustainable development are determined by a comprehensive approach, which includes educational initiatives, stimulation of innovations, integration of modern technologies and the formation of a corporate culture of sustainable development. This allows enterprises not only to increase their competitiveness, but also to make a significant contribution to preserving the environment and ensuring social stability.

Key words: intellectual capital, intellectual potential, innovations, transformations, digitalization, innovative changes, development of intellectual potential

Introduction.

In today's global economic space, which is constantly changing under the influence of technological innovations, economic fluctuations and social challenges, the development of the intellectual potential of the enterprise becomes critically important for ensuring competitiveness and sustainable development. Intellectual capacity, which encompasses the knowledge, skills, creativity and innovative potential of employees, is the foundation for success in the face of rapid change and growing business demands.

Sustainable development, as a concept, involves the integration of economic, environmental and social aspects into the company's strategy [1, 2, 3, 4, 10, 12]. It requires not only the optimization of economic indicators, but also the consideration of the impact of business practices on the environment and social aspects. In this context, the intellectual potential of the enterprise plays a key role in achieving the goals of

sustainable development. Intellectual capital allows companies to adapt to new conditions, implement innovative solutions and maintain high efficiency in various spheres of activity [1, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 17].

Thus, the development of the intellectual potential of the enterprise in terms of sustainable development is a multifaceted process that includes training, innovation, support of corporate culture and integration of the principles of sustainable development in all aspects of activity. This allows enterprises not only to achieve economic success, but also to contribute to the preservation of the environment and ensuring social stability, which is the basis for long-term success and sustainable development.

The main goal of the work is to substantiate the features of the modern development of the intellectual potential of the enterprise in the conditions of sustainable development. At the same time, special attention should be paid to the development of the components of intellectual capital and the development of human resources. We also note that the following methods were used during the research: methods of analysis and synthesis to determine the main components of the intellectual potential of entrepreneurship; methods of induction and deduction; a comparative method for determining the main features of intellectual potential in modern conditions of transformational changes and sustainable development; generalization method, graphic method for visual presentation of research results.

It should also be noted that the issues of the current study are not new and have attracted the attention of many scientists and economists, such as R. Augustyn, V. Verba, B. Genkin, V. Glukhov, O. Grishnova, V. Inozemtsev, B. Milner, K. Nilson, I. Novikova, O. Ovechkina, O. Petrov, P. Senj, O. Sobko, T. Stewart, O. Toffler, A. Ukrainets, P. Shiyan, V. Shcherbak and others .

But at the same time, some aspects remain that require more thorough research. This aspect of research work is connected primarily with the fact that the global economic space today is constantly under the influence of changes and transformations, which leads to the transformation of all economic processes. Under such conditions, there is a need to clarify some aspects of the development of the economic space as a whole, as well as its individual components. The development of intellectual potential is no exception to this.

Main text.

Based on theoretical studies [5, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16], we note that the intellectual potential of an enterprise includes various components that together contribute to achieving its strategic goals, increasing competitiveness, and ensuring sustainable development. The main components of intellectual potential are: human capital, organizational capital, innovative capital, social capital, cultural capital. The development of each of these components provides a comprehensive approach to the management of the intellectual potential of the enterprise, which allows not only to increase its efficiency and productivity, but also to contribute to the achievement of goals regarding the commercialization of entrepreneurial efforts.

Today, under the influence of globalization, digitalization and various transformational changes, the development of intellectual potential is an important condition for ensuring the competitiveness and long-term success of an enterprise in

modern conditions. Knowledge, skills, innovation and creativity of employees become key assets that determine a company's ability to adapt to changes, implement new technologies and achieve its strategic goals. Table 1 presents the main reasons for the need to develop intellectual potential.

Table 1 - The main reasons for the development of intellectual potential

Composite	Feature
Ensuring competitiveness	Enterprises with high intellectual potential are able to respond more quickly to changes in the external environment, implement innovations and offer new products and services that meet the needs of customers
Innovative development	A high level of intellectual potential contributes to the generation of new ideas, the development of innovative solutions and their successful implementation
Adaptation to changes	The development of intellectual potential allows the enterprise to be flexible and quickly adapt to new conditions, while maintaining its efficiency and productivity
Increasing efficiency	The development of intellectual potential contributes to the optimization of business processes and the improvement of the quality of products and services
Formation of a favorable working environment	Investments in the development of intellectual potential contribute to the creation of a corporate culture that supports learning, professional development and innovation
Ensuring sustainable development	Intellectual resources allow the company to effectively implement environmental and social initiatives, which contributes to balanced economic, environmental and social development
Improving reputation and image	Enterprises actively developing their intellectual potential are perceived as innovative, responsible and successful market players

** Systematized by the author based on [5, 8, 10, 13, 15, 16, 17]*

Taking into account the reasons presented, we note that the development of intellectual potential is a strategically important task for any enterprise that seeks to achieve sustainable success in the conditions of the modern economy. This requires a comprehensive approach, which includes investments in training and development of employees, stimulation of innovation, implementation of modern technologies and formation of a favorable corporate culture.

Intellectual potential and sustainable development are interrelated and interdependent concepts that contribute to the long-term success of the enterprise and its positive impact on society and the environment. The relationship between these two aspects can be traced through several key directions, which we will present in Table 2.

Thus, intellectual potential and sustainable development are interconnected components that reinforce each other. The development of intellectual potential contributes to the achievement of the goals of sustainable development, while the

implementation of the principles of sustainable development increases the efficiency of the use of intellectual resources of the enterprise, ensuring its long-term success and sustainability.

Table 2 – Directions of relationship between intellectual potential and sustainable development

Direction	Characteristic
Innovation and environmental sustainability	Intellectual potential contributes to the generation of innovative solutions that can reduce the environmental impact of production, increase the efficiency of resource use and reduce emissions of harmful substances
Effective resource management	High intellectual potential allows enterprises to more effectively manage their resources, implement advanced technologies and optimize business processes
Social responsibility	The development of intellectual potential includes investments in training and professional development of employees, which increases their motivation, involvement and job satisfaction
Corporate culture of sustainable development	Such a culture contributes to the involvement of employees in environmental and social initiatives, increases their awareness of the importance of sustainable development and stimulates the implementation of relevant practices in daily activities
Involvement of interested parties	The intellectual potential of the enterprise contributes to the development of relations with customers, suppliers, partners and other interested parties
Reputation	Enterprises that actively develop their intellectual potential and implement the principles of sustainable development acquire a positive image on the market
Support of sustainable innovation ecosystems	Cooperation with scientific institutions, participation in knowledge and innovation networks, development of innovation clusters, which allows enterprises to be part of wider sustainable development initiatives

**Systematized by the author*

Summary and conclusions.

Thus, the development of the intellectual potential of the enterprise in conditions of sustainable development is a multifaceted process that includes educational initiatives, stimulation of innovations, integration of modern technologies and formation of corporate culture. This process allows enterprises not only to achieve economic success, but also to make a significant contribution to preserving the environment and ensuring social stability, which is the basis for their sustainable development and long-term success.

The main conclusions of the study include the following statements:

- the intellectual potential of the enterprise, which includes knowledge, skills, innovative abilities and creativity of employees, becomes a critical factor for ensuring competitiveness and sustainable business development. It allows

enterprises to adapt to rapid changes in the external environment, implement innovations and increase the efficiency of operations;

- implementation of systems of education and professional development is an important component of the development of intellectual potential. This allows employees to constantly update their knowledge and skills, adapt to new technologies and work methods, which contributes to the overall increase in productivity and innovative ability of the enterprise;
- creation of a favorable environment for the generation of new ideas and the implementation of innovative solutions is a key aspect of the development of intellectual potential. This includes supporting scientific research, developing new products and technologies, and encouraging employees to be creative;
- the use of modern information and communication technologies allows enterprises to optimize business processes, increase the efficiency of knowledge management and ensure more accurate decision-making, which contributes to increasing the productivity and adaptability of the enterprise to changes in market conditions;
- corporate culture based on the principles of sustainable development and social responsibility is an important component of the development of intellectual potential, which includes involving employees in environmental and social initiatives, promoting their personal development and ensuring favorable working conditions;
- the development of an enterprise's intellectual potential in conditions of sustainable development requires a harmonious balance between economic indicators, environmental protection and social responsibility, which allows enterprises to achieve long-term success and sustainability, while maintaining a positive impact on society and the environment;
- the development of intellectual potential helps to increase the competitiveness of the enterprise on the market, which ensures the ability of companies to quickly respond to changes, implement new solutions and effectively satisfy the needs of customers. As a result, enterprises achieve stable development and success in the long term.

References:

1. Andal-Ancion, A., Cartwright, P. A., and Yip, G. S. (2003). The digital transformation of traditional businesses, MIT Sloan Management Review (44:4), pp. 34-41.
2. Galoyan D., Mkrtchyan T., Hrosul V., Buhrimenko R., Smirnova P., Balamut H. Formation of adaptation strategy for business entities in the context of digital transformation of the economy. Review of Economics and Finance. 2023, Issue 21. P. 616–621
3. Going Digital: Making the Transformation Work for Growth and Well-being, URL: <http://www.oecd.org/going-digital/project>
4. Hrosul V., Buhrimenko R., Smirnova P., Timchenko O., Balamut H., Rachkovan O. Specifics of economical digital transformation in the context of the diversification processes impact. Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research. 2022. Czech Republic:

Hradec Kralove. 12, Issue 2. P. 154– 159.

5. Andrushkiv B. M. Intelktual'nyy potentsial pidpryyemstva yak instrumentariy pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ta zasib vkhodzhennya yoho v yevropeys'kyy ekonomichnyy prostir / B. M. Andrushkiv, H. Y. Ostrovs'ka, O. I. Pavlykivs'ka // Derzhava ta rehiony. Seriya : Ekonomika ta pidpryyemnytstvo. - 2017. - № 6. - S. 38-43. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2017_6_9.

6. Bonk I. Sutnist' potentsialu pidpryyemstva ta pidkhody do yoho traktuvannya. Materialy VIII Naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv ta molodykh vchenykh z mizhnarodnoyu uchastyu «Aktual'ni problemy ekonomiky, pidpryyemnytstva ta upravlinnya na suchasnomu etapi» (26 zhovtnya 2023 r., m. Ternopil', ZUNU).

7. Bunyak N.M. Innovatsiynyy menedzhment : konspekt lektsiy. Luts'k : Volyns'kyy natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky, 2022. 132 s. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21323/1/%D0%86%D0%9C_%D0%9A%D0%9B.pdf

8. Verhal K.YU. Teoretychni aspekty stratehichnoho upravlinnya pidpryyemstvom v umovakh intehtatsiyi. Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky. 2018. № 3. S. 33-40.

9. Zadorozhnyy H.V., Khomyn O.V. Intelktual'ne pidpryyemnytstvo u ekonomitsi znan'. Kharkiv: Kharkivs'kyy natsional'nyy universytet im.V.N. Karazina, 2008. 171 s.

10. Kvasnyts'ka Rayisa, Tarasyuk Mariya. Strukturyzatsiya potentsialu pidpryyemstva. Visnyk KNTEU. 2017. №1. S.73-82. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2017/01/7.pdf>

11. Mykytenko V.V., Ihnatiyeva I.A. Diahnostyka stratehichnoho potentsialu pidpryyemstva / V.V. Mykytenko, I.A. Ihnatiyeva // Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny. – 2005. – № 2. – S.77-80

12. Ryepina I.M. Intelktual'nyy potentsial innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny. Visnyk natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». Seriya «Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku». Zb. nauk.prats'. L.: L'vivs'ka politekhnika. 2017. № 875. S. 342–355.

13. Sobko O. Intelktual'nyy kapital i kreatsiya vartosti pidpryyemstva : monohrafiya. Ternopil': Ekonomichna dumka, 2016. 444 s.

14. Sobko O. M., Boychyk I. M., Krysovatty I. A., Smereka S.B. Rozvytok intelektual'noho kapitalu ta upravlinnya innovatsiynomy proektamy v torhivli. Ekonomichnyy analiz. 2020. Tom 30. № 2. S.7-16.

15. Sobko O.M. Kreatsiya vartosti intelektual'noho kapitalu pidpryyemstva yak sfera formuvannya konkurentnykh perevah. Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky. 2016. Tom 1. № 4. S. 120-128.

16. Sobko O.M., Krysovatty I.A. Otsinyuvannya vplyvu intelektual'noho potentsialu na rozvytok innovatsiynoho pidpryyemnytstva v Ukrayini. Ekonomichnyy analiz. 2021. Tom 31. № 2. S. 62-69.

17. Stets I. I. Identyfikatsiya biznes-protsesiv pidpryyemstva. Infrastruktura rynku. 2019. Vyp. 33. S. 233–239.

Article sent: 30.07.2024

© Stanislav Palianytsia

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-042>

DOI: 10.30888/2663-5712.2024-26-00-042

CZU: 332.05

INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA INTO INTERNATIONAL AND REGIONAL ECONOMIC STRUCTURES

Roshka P.I.

Doctor habilitat, professor,

ORCID 0009-0000-5300-7394

Free International University of Moldova, Chisinau, V. Parcalab, 52, 2012

Abstract. Various aspects of the international division of labor are studied in the article; essence, premises and objectives of integration, forms, stages of development and role of this process in the economic growth of the Republic of Moldova. A general characteristic of the main integrationist country groupings (NAFTA, CELAC, MERCOSUR, APEC, G7, G20, BRICS, SCO, CIS, UVEA, GUAM, etc.) is presented; the role of the European Union (EU) as an advantageous form of countries' economic integration; Moldova's relations with the EU; Moldova's cooperation with the main international and regional economic and financial bodies (IMF, IBRD, WTO, EBRD, BERI, etc.), the country participation in the development of regional and cross-border cooperation.

Keywords. International division of labor; the essence, forms and stages of economic integration; specialization and international and regional economic cooperation; the EU's role in the global economy; integration of the Republic of Moldova into international and regional economic and financial structures, the impact of this process on the economic growth and development of the country.

Introduction

International economic integration is a special form of economic relations between different countries of the world, which developed in the twentieth century, after the Second World War. This process can be considered as a qualitatively more advanced method of cooperation, based on the institutionalization of the activities of the member states in the field of economic cooperation. This process involves the creation by two or more countries of a common economic space that ensures: *development of mutual exchanges; economic interdependence and interpenetration of national economies*. The concept of "international economic integration" can be defined as an objective, conscious and consistent process of convergence, mutual adaptation and growth of national economic systems. This process covers several economic categories and is used both at the macroeconomic level and at the microeconomic level, *the purpose of which is to increase the volume of goods and services*. International economic integration is determined by many factors, which are based on: *the creation of conditions that stimulate economic exchanges between countries; modern scientific and technological progress, which requires more and more financial resources; the limited capabilities of national markets; and increased competition in the world market*.

Deepening of the international division of labor (IDL). An important feature of our time is the strengthening of the interdependence of the economies of different countries, the development of international processes at the macro and micro levels, the intensive transition of countries from a closed national economy to a free one open to the whole world. This process is due to the development and deepening of IDL, which is the main element of world economic integration, being the result of the

specialization of the countries of the world in the production and sale of economic goods for exchange on the world market. According to I.Ignat and S.Pralea, of IDL expresses the relations that are established between national economies regarding the distribution of economic activities between them and shows their place in the world economy [8, p. 48].

Specialization and cooperation as stages of economic integration.

International economic specialization is one of the prerequisites and pillars for the formation and development of the world economy. As a result of many centuries of evolution into the world of IDL system, different types of specialization are distinguished: intra-sectoral; intersectoral; intra-company; organological and technological. Each of them is carried out in different forms, from one country to another. The need dictated by of IDL is also *international industrial cooperation*. Each country develops its own concept of economic growth. Economic cooperation is understood as cooperation in various forms between two or more countries, including: *international trade; cooperation in production (in the form of joint ventures, TNCs, etc.); international investment; scientific and technical cooperation; energy; tourism; financial relations and external credit; migration of labor resources; international transport; provision of services*, etc. Cooperation and integration into the world economy are intensive ways of development that enable local companies to gain access to advanced technologies [12, p. 235].

Trends and prospects for the development of the world economy. In the world economy, countries are compared in several areas, the most important of which *is their participation in the creation of the world gross product, their share in the world market of goods and services, the world capital market, the level of gross domestic product per capita*, etc. according to IMF estimates, it amounted to about **174.5 trillion dollars in the world**. The **top 10 countries** by this indicator in 2023 included: China (more than **33.0** trillion US dollars); the United States (about **26.9** trillion); India (**13.0** trillion); Japan (about **6.5** trillion); *Germany (5.5 trillion); Russia (4.99 trillion); Indonesia (4.4 trillion); Brazil (4.0 trillion); France (about \$3.9 trillion) and the United Kingdom (\$3.85 trillion)*. In addition to them, the top ten countries in terms of economic power, taking into account PPP, are followed by: *Turkey (about 3.6 trillion. USD); Italy (3.2 trillion); Mexico (3.1 trillion); South Korea (more than 2.9 trillion); Canada (about 2.4 trillion dollars, etc.)* [11, p.32]. At the same time, we note that services play an important role in production and serve the functioning of global value chains, thereby accelerating global economic development [7, pp.20-21] (see Table 1).

As we can see, the economies of the world are radically different, each state pursues its own policy. From the above, it can be understood that the economic development of the state depends not so much on the availability of certain resources in the country as on truly competent administrative management. As an example, we can cite Japan, a country completely destroyed during World War II, which, without serious resources and even territory, is now one of the world leaders in economic development. It is noted that in the next ten years, China will be ahead of the United States, and the competition between these powerful states will be a great test of strength for the whole world.

Table 1. Top 10 largest countries in the world by GDP in 2023, according to IMF estimates

Country	GDP (nominal), billion dollars	GDP (PPP) (nominal), billion dollars	GDP per capita, in dollars	Population, million people	Territory (km2) / % of World	Export volume, billion dollars, 2022
Global	105.569	174471,3	770,148.3	8.000.000	148.940.000/=29,1% from a dry surface Land	24.611,2
United States	26.855	26.854,6	80.034	334.378	9.629.091/6,5%	2.063
China	19.374	33.115,0	13.721	1.411.750	9.596.961/6,4%	3.593,6
Japan	4.410	6.456,5	35.385	124.630	377.930/0,25%	752,1
Germany	4.309	5.545,7	51.383	83.784	357.114/0,24%	1.658,4
India	3.737	13.033,4	2.601	1.425.776	3.287.263/2,3%	452,7
United Kingdom	3.159	3.846,9	46.371	68.103	242.900/0,16%	530,5
France	2.923	3.872,7	44.408	65.361	640.294/0,43%	606,9
Italy	2.170	3.195,5	36.812	60.408,3	301336/0,20%	700,3
Canada	2.090	2.385,1	52.722	39.609, 7	9.984.670/ 6,7%	598,6
Brazil	2.081	4.020,4	9.673	217.385	8.514.877/5,7%	334,5
More information						
EU (2024)	19340	26640	59.050	448.400	4.324.782/ cca 4,5%	
Netherlands	1.081	1290, 9	61.098	17.157,8	37.354/0,03%	770,3
Russia	2.063	4.988,8	14.403	146.424,7	17.124.424/ cca 13%	580,1
Turkey	1.029	3.572,6	11.931	85751,9	783.562/0,53%	254,2
Ukraine	148,7	444,2	4.654	43576,9	557.500/0,38%	>44,4
Romania	348,9	783,9	19.054	19.161,1	238.397/0,16%	>96,8
Moldova	15,8	42,0	6.342	2.681,7	33.846/0,02%	>4,3

Source: Prepared by the author in accordance with statistical sources [11, p. 35].

And yet, which countries are the richest in the world? Most people think that the answer to this question should be either the United States or China. It is true that both China and the United States are very prosperous, but unfortunately, they are not necessarily the richest countries in the world. The statistics may surprise you. Table 2 presents the ranking of the 10 richest countries in the world at the end of 2023.

Table 2. Results of the ranking of the 10 richest countries in the world by 2023.

Place	Country	GDP, in \$ per person	Place	Country	GDP, in \$ per person
10	Australia	63.490 \$	5	Singapore	87.880 \$
9	Denmark	71.400 \$	4	Norway	99.270 \$
8	Iceland	68.840 \$	3	Switzerland	102.870 \$
7	United States	69.380 \$	2	Ireland	112.250 \$
6	Qatar	81.970 \$	1	Luxembourg	135.610 \$
Source: https://financer.com/ro/blog/cele-mai-bogate-tari-din-lume/					

Global Problems of the Modern World Economy [see: 11, pp. 42-46].

Global problems are serious problems that affect the entire planet or most of it.

They do not respect national borders and require international cooperation to solve them. These problems cover a wide range of areas, from the environment to the economy, occupational health and safety. **The main global problems** include the following: *the environment; demography; peace and disarmament; food; energy and raw materials; human health; the use of the oceans; the problem of space exploration, etc.* Each of the global issues has a certain content. But all of them are closely related to each other. Recently, the center of gravity of global problems has shifted to the countries of the developing world. The food problem has become the most catastrophic in these countries. The plight of most developing countries has turned into a serious human and global problem. The main way to solve it is to achieve radical socio-economic transformations in all spheres of life and activity of these countries. in the development of scientific and technological progress, international cooperation.

External debts are also one of the main problems facing most countries, and it has become terrifying. Even the most developed and richest countries have huge external debts. For example, the United States has the highest external debt in the world (over 32.9 trillion dollars), and compared to GDP, it is 122%, Canada – 127%, Great Britain – 287%, Japan – 98%, Italy – 143%, Switzerland – 285%, the Netherlands – 382%, Hong Kong – 504%, Greece – 323%, Monaco – 240%, Malta – about 700%, etc. Romania's external debt is 45%, Ukraine's – 81%. China has practically no external debts (13.5%), as does Russia (13.7%) in terms of GDP. The country with the highest external debt to GDP was Mauritius, whose debt amounted to 1368%, more than 13 times higher than the country's GDP [11, p. 46].

The historical period in which we live, influenced by phenomena such as globalization or regionalization, new means of communication such as the Internet or social relations such as Facebook or Twitter, political and social changes that have occurred or will occur within states, mutations or transformations in international organizations, etc., as well as the interconnections and interdependencies between all of the above, will also cause changes in the world economy [10, p. pp. 11-12]. According to experts in this field, against the background of increasing dependence on certain resources, many of which are limited and close in terms of depletion over time, economic activity will be reoriented to other spheres, such as space, the world, thus entering a new stage - interplanetary. On the other hand, the world economy will face numerous imbalances, crises and a high degree of instability, especially in areas facing political, economic and social problems. According to Matthew Burrows, the world is going through difficult times. He compares today's situation to other turning points in history, such as 1789, 1815, 1919, 1945, or 1989, when political, social, and economic systems collapsed. Either we take responsibility and direct the changes in the right direction, or they will fall on us... [2, p. 13]. World experience gives us many examples, including that sustainable economic development can be ensured as a result of promoting economic policies based on scientific decision-making.

Deepening the process of economic integration between states.

In recent decades, the deepening of the process of economic integration between states has played a special role in the development of the world economy. According to I. Ignat and S. Pralea, from an economic point of view, *integration is a process by which two or more previously separate national markets of unitary size, assessed as*

insufficient, are combined into a single market (common market) of more efficient sizes. To achieve this goal with minimal social costs, it is necessary to implement a number of measures to adjust the national structures that integration implies. Usually, this requires a longer transition period [8, p. 223]. V. Bardan notes that an important reason for integration is the political factor: the desire of states to gain greater authority and political weight in the world community through integration, thereby quickly solving their economic problems on this basis [3, p. 15].

At the international level, various types of economic integration have been formulated, which represent certain stages of the process of economic integration in its evolution [11, pp. 50-52]: preferential trade agreement; free trade area; customs union; economic cooperation zone; common market; economic and monetary union; general economic integration; political and social integration (for example, the European Union). In particular, economic integration between states is regional in nature. *Regionalization* implies that nation-states develop increasingly pronounced interdependent relations of varying degrees of complexity.

Characteristics of some international and regional integration groupings of countries [see: 11, pp. 53-66]. At present, there are more than 20 international integration economic associations in the world, which include the main regions and continents of the globe. The North American Free Trade Agreement (NAFTA), established in 1991 by the United States, Canada and Mexico, covers a market of 375 million consumers and an area of 21.3 million km², with the prospect of expanding to the south of the American continent. The areas of activity are: trade in material goods and services; direct investment – liberalized; Other provisions concern: competition rules, intellectual property, temporary residence of businessmen, certain aspects of environmental protection, etc.

Other groups of countries are also active in the Americas, such as *the Community of Latin American and Caribbean States (CELAC)*, a regional bloc consisting of Latin American and Caribbean states, created on February 23, 2010. It includes 33 sovereign states representing about 600 million people. The United States and Canada are not part of the bloc. In South America, there is an international organization **MERCOSUR**, founded in 1991 by Argentina, Brazil, Uruguay, Paraguay and Venezuela. Bolivia, Chile, Colombia. Ecuador and Peru have the status of associate members. The overall objectives of MERCOSUR are: *to increase efficiency and productivity by opening markets and accelerating economic development; to improve the prospects for more efficient use of available resources; to preserve the environment; to improve communications; to harmonize and coordinate macroeconomic policies and to complement the various sectors.*

Cooperation between countries with access to the Pacific Ocean is actively developing. *The Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)* is a forum of a group of 21 countries, representing about 60% of the global economy, where issues of regional economy, cooperation, trade and investment are discussed. In Central Asia, the Shanghai Cooperation Organization (SCO) is also active, as an international organization established on June 15, 2001 by the leaders of China, Russia, Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan, then joined by India and Pakistan (in 2017), Iran (in 2022) and Belarus (in 2024). The total territory of the SCO countries is more

than 35 million km², i.e. 65% of the territory of Eurasia, and the total population of these countries is about 3.5 billion people, which is half of the world's population. The main tasks of the SCO are to strengthen stability and security in a wide space that unites the member states, the fight against terrorism, separatism, extremism, drug trafficking, and the development of economic, energy, scientific and cultural cooperation [15].

In Africa, there is *the African Economic Community*, which is composed of all African countries and consists of regional blocs, also known as its pillars: *the Economic Community of West African States*, *the Economic Community of West African States (ECOWAS)*, *the East African Community*, *the Economic Community of Central African States*, *the Southern African Development Community (SADC)*, and *the Intergovernmental Body on Climate Change*. development, an economic bloc encompassing the Horn of Africa; *The Community of Sahel-Saharan States*, one of the largest economic organizations in Africa; the bloc of Eastern and Southern African countries (with the acronym COMESA); *The Arab Maghreb Union*, covering Northwest Africa.

A special role in the development of the world economy and international economic relations is played by the group of industrialized countries (G7) and the group of developing countries (G20) [11, pp. 57-59]. The G7 is an international forum of governments of economically, technologically and militarily developed countries: Canada, France, Germany, Italy, Japan, the United Kingdom and the United States of America. Between 1997 and 2014, the G7 was known as **the G8**, consisting of the G7 countries plus Russia. March 2, 2014 due to the invasion of Ukraine Russia was excluded from this group until it changed its course. Since 2014, the G8 group has included seven states and the EU.

The Group of 20 countries (G20 or G20+) is a bloc of developing countries founded on August 20, 2003. The group was formed at the Fifth Ministerial Conference of the World Trade Organization, held in Cancún, Mexico, from September 10 to 14 2003. The G-20 covers 60% of the world's population, 70% of farmers, and 26% of global agricultural exports. At the moment, the group includes 23 countries: Argentina, Bolivia, Brazil, Chile, China, Cuba, Ecuador, Egypt, Guatemala, India, Indonesia, Mexico, Nigeria, Pakistan, Paraguay, Peru, the Philippines, South Africa, Tanzania, Thailand, Uruguay, Venezuela, Zimbabwe. Last Saturday, the G-20 in New Delhi was the eighteenth meeting of the heads of state of the Group of Twenty (G20), held on September 9-10, 2023 in India, in the city of New Delhi, at which Russian President Vladimir Putin and Chinese President Xi Jinping did not participate. During the summit, agreements were reached on climate and biofuels, etc.

The grouping of countries is BRIC [11, pp. 59-64], developing countries: Brazil, Russia, India and China, which are identified as growing economic powers. Since June 2006, South Africa (**BRICS**) **has been included in this organization**. The following countries are also invited to join this organization: Egypt, Iran, the United Arab Emirates, Saudi Arabia and Ethiopia, then the number of members may increase to ten. Basically, bilateral relations between the BRICS countries are built on the principles of non-interference, equality and mutual benefit. In addition to summits, meetings are held at the level of foreign ministers, finance ministers and others. The economies of these countries are developing at a high pace. The list of countries interested in joining

the club is long, more than 23 countries, including Saudi Arabia, Indonesia, Iran, Argentina and Ethiopia, etc.

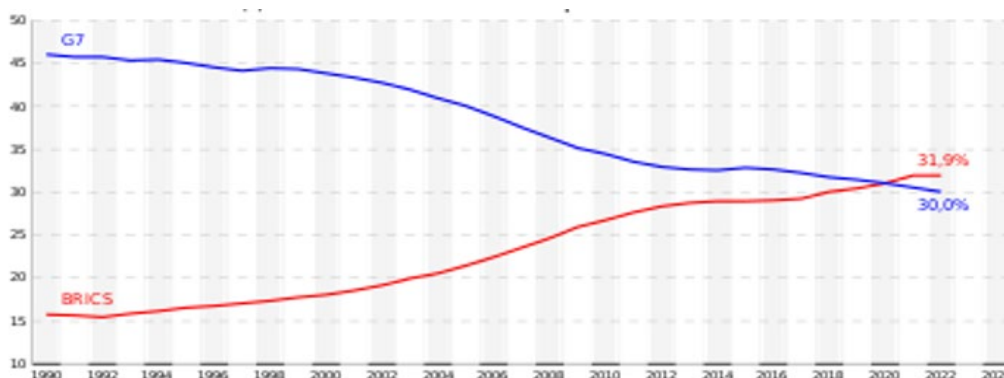

Figure 1. Share of **GDP of the G7 and BRICS countries** in the world economy [11, p. 60].

The Commonwealth of Independent States was formed on December 8, 1991 as a result of the signing of the Treaty on the Establishment of the Commonwealth of Independent States (CIS) by the Presidents of the Republic of Belarus, the Russian Federation and Ukraine. On December 21, 1991 in Almaty, the Presidents of the republics: Azerbaijan, Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, the Russian Federation, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan and Ukraine, signed **the Declaration on the establishment of the CIS**. *The tasks of the CIS are:* cooperation in the political, economic, environmental, humanitarian, cultural and other fields; comprehensive and balanced economic and social development of the member countries within the framework of a common economic space, interstate cooperation and integration; ensuring human rights and fundamental freedoms, etc. In the first years after its creation, activities in the CIS were carried out relatively normally, but after Russia's intervention in Georgia in 2008, the creation of the autonomous republics of Abkhazia and South Ossetia, the annexation of Crimea in 2014, the creation of the republics of Donbas and Lugansk and their admission to the Russian Federation, Russia's military intervention in Ukraine in February 2022 and other negative moments, the activities of the CIS were blocked. largely replaced by *the Eurasian Customs Union*.

The Eurasian Customs Union (EAEU) [11, pp. 64-66], consisting of Russia, Kazakhstan, Belarus, etc., within the framework of which customs duties on mutual trade were abolished and a single system of import taxation was introduced. On January 1, 2010, the Common Tariff came into force, and on July 1, 2010 – the Customs Code of the Customs Union" and possibly the Eurasian Economic Union (EAEU). This is more of a political project than an economic one. The Russian leadership has repeatedly called on the Eastern partners to join the Customs Union to the detriment of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (ZLSAC)) with the EU. This "invitation" was accompanied by both positive and negative reasons, such as low energy prices, threats of higher tariffs or trade barriers, etc. Moldova chose the path of integration into the EU, while developing mutually beneficial bilateral relations with any country, including Russia.

It is well known that the Russian Federation is a country rich in natural resources. It ranks 1st in the world in terms of gas resources (32%), coal and forest resources (23%), iron ore (about 28%), aluminum, nitrogen fertilizers, fish resources, drinking water, salt and many others. *The country ranks 1st in the world in terms of national wealth, but ranks 67th in the world in terms of living standards; 70th in the use of advanced information and communication technologies; 72nd in terms of public spending per person; 97th in terms of per capita income; 127th in terms of public health; 134th in terms of life expectancy for men; 159th in terms of rights and freedoms of citizens; 175th in terms of physical safety of people; 182nd place – in terms of mortality, etc., out of 207 countries analyzed by UNESCO* [11, pp.165-166]. Everyone should know this in order to draw objective, correct conclusions.

Institutional foundations of international economic integration [11, pp. 66-81]. International economic integration is carried out through international institutions and organizations: *financially*, through **the IMF and IBRD**, etc.; in the *commercial sphere*, through **the GATT/WTO**. At the same time, we are witnessing the emergence of many other economic integration structures with different objectives, especially at the regional level, which play an important role in the development of international economic integration processes.

For example, the main goals of **the International Monetary Fund (IMF)** are: *to promote international monetary cooperation; to promote the development and balanced growth of international trade; to create a multilateral system of settlements between member countries, etc.* The World Bank, **an institution consisting of five other international financial institutions**, is actively involved in the development of the process of international economic integration: the *International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)*; the *International Finance Corporation (IFC)*; the *International Development Association (IDA)*; *Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)*; *International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID)*. Each institution has a role to play in combating poverty and improving the living conditions of the population of developing countries. At present, it has 190 member countries, including the Republic of Moldova (as of August 12, 1992).

A particularly important role in the development of international economic relations is played by **the World Trade Organization (WTO)**, which oversees a large number of agreements that determine the "rules of trade" between member states. The WTO was established in 1995 as a successor to **the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)** and works towards the reduction and elimination of international trade barriers, performing two main functions: it is a negotiating forum for discussing new and existing trade rules, and as a dispute agreement body. All WTO members are encouraged to grant each other most-favored-nation status, so (with few exceptions) trade concessions offered by a WTO member to a country should be offered to all WTO members. At the same time, there is also criticism of the WTO in that it favors developed countries and TNCs more. In the late 1990s, the WTO became the main target of anti-globalization protests.

Many international organizations have had a positive impact on deepening the process of international economic integration, such as: *the United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)*; *the Food and Agriculture Organization of the*

United Nations (FAO); (United Nations Development Programmed (UNDP); International Development Association (IDA); United States Agency for International Development (USAID); International Tourism Organization (ILO), The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), the European Investment Bank (EIB) and many other international organizations in selected areas of activity.

The role of transnational corporations (TNCs) in the integration process [11, pp. 75-78]. Today, TNCs occupy a leading position in the world economy, possessing greater power even than some developed countries. 247 Wall St., LLC is annually ranked among the top most profitable companies in the world. In 2015, this title was taken by Apple Inc., which made a profit of 39.5 billion. \$, with a turnover of 182.8 billion.\$., thus overtaking Exxon Mobil, which had a profit of \$33.6 billion. \$ (turnover 369.4 billion.\$). In third position Co.Ltd Samsung Electronics with a profit of 21.4 billion. \$. Next is Berkshire Hathaway Inc. (\$20.2 billion. \$). Chevron Corporation (19.3 billion. \$), Toyota Motor Corporation (19.2 billion. \$), PetroChina Co. Ltd (19.2 billion. \$), China Mobile Limited (17.6 billion. \$), Wal-Mart Stores Inc. (16.8 billion. \$), Jonson & Jonson (\$16.3 billion. \$) [6, pp. 33-34]. Of the 500 largest TNCs in terms of revenue, 161 are based in the EU.

The European Union is an advanced form of economic integration [11, pp. 82-153]. *The EU* is a political and economic union of 27 Member States, located mainly in Europe. It has an area of 4,233,262 km² and an estimated population of about 447 million people. The EU has developed a single internal market through a standardised system of laws that apply in all Member States.–the adoption of legislation in the field of justice and home affairs, as well as the maintenance of a common policy in the field of trade, agriculture, fisheries and regional development. Passport control has been abolished for travel within the Schengen area . The monetary union was created in 1999, came into force in 2002 and consists of 19 EU member states that use the euroThe original members of the European Community were: *Belgium, France, Italy, Luxembourg, the Netherlands and West Germany*. In the following years, the Community was enlarged with the accession of new member states, in several stages: in 1973 it was joined by: Denmark, Ireland and the United Kingdom, in 1981 – Greece, in 1986 – Portugal and Spain, in 1995 – Austria, Sweden and Finland, in 2004 joined: Hungary, Poland, Czech Republic, Slovakia, Slovenia, Estonia, Lithuania, Cyprus, Malta, in 2007 – Romania and Bulgaria, in 2013 – Croatia. In January 2020, the United Kingdom left the Union following a referendum in June 2016. Currently, the EU includes 27 countries.

Many countries have expressed a desire to join the EU (Turkey, Macedonia, Serbia, Albania, Bosnia and Herzegovina). **On** December 15, 2023, the EU decided to start accession negotiations between Ukraine and Moldova, and Georgia was granted the status of a candidate country for EU membership. Thus, the EU enlargement process is developing. There are four countries that are members of the European Free Trade Association (EFTA), but are not members of the EU, but are partially committed to the EU's economic policy and regulation: Iceland, Liechtenstein, Norway and Switzerland. The EU also maintains relations with the European microstates of Andorra, Monaco, San Marino and the Vatican, which use a single currency and

cooperate in some areas.

Accession criteria. The following convergence criteria have been established for countries using the single currency, the euro, and for countries candidate for its implementation: the inflation rate should not exceed 1.5% of the average recorded in the top 3 countries with the best indicators; the long-term interest rate should not exceed by more than 2% the level of the first three with the lowest inflation; the budget deficit should not exceed 3% of GDP; external debt should not exceed 60% of GDP. For the countries that are joining the EU (such as Ukraine, the Republic of Moldova, etc.), the following conditions are set: the stability of democratic institutions and the rule of law, respect for human rights, including the rights of ethnic minorities; the existence and functioning of a market economy; the ability to cope with competitive pressures and market forces within the Union; the ability to assume the obligations imposed on the EU member; including commitment to the goals of political, economic, monetary and legal union. These conditions are supported by convergence criteria when evaluating a study registered by a particular country for EU accession.

The advantages of integration are: free movement of persons (workers) who have the opportunity to work in any EU member state; free movement of goods - export of goods to EU countries without customs duties; free movement of capital and services; the opportunity for citizens to carry out financing projects in order to receive significant amounts from the EU in order to support business; the benefits of belonging to a large family of the country and the security that this membership provides; the opportunity to participate in the largest single market in the world, with all the opportunities associated with economic growth and job creation; the irreversible consolidation of the economic and political reforms undertaken since 1989; facilitating access to structural funds for the development of less prosperous regions of the Union.

The simple fact that from 1957 to the present, only one country out of 28 that has joined this project has asked to leave the Union, despite the restrictions imposed by the norms and standards of the Community, is of great importance, which proves the longevity of this concept. If we analyze only the situation in Ireland, Greece, Spain and Portugal, where at the time of accession the average GDP per capita was about 50% of the average at the EU level, then one can easily see the huge economic leap that these countries have made since joining the Union. At the time of accession of Romania and Bulgaria, the GDP of these countries was 38% and 35% of the average GDP at the EU level, respectively. This prospect is encouraging for the countries of Central and Eastern Europe that have joined or are about to join the EU. But EU membership does not automatically mean integration into the Union. Integration is a much more complex and time-consuming process [3, p. 26].

Disadvantages of integration. Many believe that joining the EU will lead to a loss of sovereignty and national identity, or fear that the country will become more vulnerable to competition in the European single market. In general, the disadvantages of integration are related to the costs that will be borne by both the state and the citizens. These are both public expenditures, which will be covered from the state budget, and private expenditures, which will be borne by economic agents, and individual expenses, which will be paid for various reforms. that migration will take on a scale and that it will be more difficult to move around in the CIS countries.

For example, in Romania, too, many feared that in the first five years after accession, the country would have to spend more than 25 billion euros to reach EU standards. Yes, each member state of the Union participates in the formation of the corresponding Budget and European funds (in different proportions, which are 10, 15 or 20%, some countries 1, 2, 3% or even less than 0.5%, but, at the same time, they receive much larger financial sums from European funds for the implementation of economic development programs. In Hungary, for example, almost all public construction projects are funded by EU funds. In Greece it is the same. Or another example: Romania has contributed about 39.3 billion lei to the EU budget in three years (2022, 2023, 2024). At the same time, in the 15 years since its accession, the country has received financial resources in the amount of about **70 billion euros** (*euros, not lei*) from EU funds for the implementation of various projects [11, p.99]. explained by scientists and those working in this field – some of them have already been mentioned above, but in practice the accession to the EU did not affect the country.

It should be noted that when conducting economic policy in the EU, compliance with democratic principles in the activities of European institutions is ensured. **The EU** has proven and is proving that it is the most viable integration organization, the most advanced form of integration. In its work, the EU relies on special institutions: *the Council of the European Union, the European Parliament (720 deputies, elected in 2024), the European Council of Ministers, the European Commission, the Court of Justice of the European Communities (ECJ), the Court of Auditors, the European Central Bank, etc.* There are also a number of EU subsidiary bodies active in a particular area. Each of the institutions carries out its activities on the basis of treaties adopted by the member countries.

The role of some institutions in the EU of an economic and financial nature.

EU budget. Traditionally, budget revenues include: part of taxes on the import of goods into the EU (up to 25%); VAT revenues (but not more than 50% of the GNI of the member country); income from payroll tax for employees working in various EU organizations, etc. Each member state participates in the formation of the EU budget with a share of about 1.3% of gross national income (calculated in 2018 prices), and the share of each country in the total revenues of the EU budget is different [11, p. It is worth mentioning that out of the total expenditures provided for in the EU budget for the period 2014-2020 in the amount of **1082 billion euros**, **32.5%** was provided for the financing of the cohesion policy (**351.8 billion euros**).€) and **67.5%** to finance other policies: agriculture, research, foreign policy, etc. (**€730.2 billion**). The EU's long-term budget for **2021-2027**, together with the Next Generation Recovery Instrument (NGEU), supports the recovery from the COVID-19 pandemic and the EU's long-term priorities in various areas, provides for **€2.02 trillion** in financing (at current prices) [18]. More than half of EU funding is provided through 5 European Structural and Investment Funds: *European Regional Development Fund (ERDF); the European Social Fund (ESF); Cohesion Fund (FC); the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and the European Maritime and Fisheries Fund (EMFF).* During an economic and financial crisis or pandemic, special funds are created.

Common Policy of the European Union: General Conclusions [11, pp. 102-132].

The EU's economic policy is characterized by a better process of cooperation between the member states in terms of procedures for harmonizing interests, reaching consensus, developing and applying new forms of economic behavior, etc. As an advanced form of understanding, the EU demonstrates that institutional harmonization is becoming insufficiently effective, which dictates the need to transfer decision-making powers from the national level to the level of EU institutions. At Community level, common policies have emerged, developed and become more complex in response to the growing interdependence between the economies of the Member States for certain reasons: to mitigate the negative externalities resulting from the free functioning of the market mechanism; to establish rules for the functioning of the market by removing obstacles any kind for the free movement of factors; goods and services [3, pp. 8-11; 4, pp. 7-11].

The European Union occupies a crucial place in the development of the world economy and international economic relations. With 7.3% of the world's population, the EU is the third largest economy in the world in nominal terms and in terms of purchasing power parity (PPP). For example, in 2024, the nominal GDP of the EU is estimated at 19.34 trillion US dollars [16]. In addition, all 27 EU countries have a very high human development index according to the United Nations Development Programmed. The EU accounts for more than 14% of global trade in goods and services. The EU, China, and the United States are the three most important global players in international trade. In 2012, the EU was awarded **the Nobel Peace Prize**. Through its foreign and security policy, the EU plays an important role in international relations and defense. The Union has permanent diplomatic missions around the world and is represented in the UN, WTO, G7 and G20.

The EU is making great efforts to overcome the economic crises caused by the *Covid-19* pandemic and to create conditions conducive to the development of a more competitive economy with a higher level of employment. To this end, the EU, together with the Member States, has developed and is implementing certain strategies. For example, in recent years, **the Europa 2020 Strategy** has been successfully implemented [11, pp. 132-135]. *smarter*, through more effective investments in education, research and innovation; *sustainable* – through the transition to a low-carbon economy; and *inclusive* – through a focus on job creation and poverty reduction. Another example would be **the Sustainable Europe Strategy for Europe 2030**, in which the UN Sustainable Development Goals (SDGs) are a benchmark, a policy paper that identifies key elements for the transition to sustainable development [17]. The objectives of the Strategy have been endorsed at the highest political level of the EU, providing a basis for future policies and activities. EU institutions and Member States, including regional and local authorities, will work more closely together to ensure good coordination and set targets to be achieved in the run-up to 2030.

Below are some indicators of economic and social development in the member countries of the European Union and their role in the world economy [14].

GDP (nominal): 2024
GDP (PPP): 2024
GDP per capita: 2024

▲ \$19,34 trillion dollars;
▲ \$26,64 trillion dollars;
▲ \$43,300 (nominal); ▲ \$59,050 (PPC);

Export	8.705 trillion dollars (2021);
Import	8.037 trillion dollars (2021);
Inflation (CPI))	7.5% (March 2022);
Average salary	€2.792 per month (2021);
Total FDI	€5.2 Trillion \$ (in appearance, 2012);
Gross <u>external debt</u>	\$13.05 Trillion \$ (31 December 2014);
Total foreign investment	▲ –€2,557.4 Billion ; 17,5% GDP (2015);
Economic Assistance (Donations)	ODA, \$87.64 Billion.

Cooperation of the Republic of Moldova with international and regional economic and financial institutions [see: 11, pp. 154-184].

Aware of the realities of the system of international economic relations, after the proclamation of independence, the Republic of Moldova focused its efforts on promoting an active foreign economic policy. Since 1992, the Republic of Moldova has become a member of the most authoritative international financial and economic bodies. This marked the beginning of the country's self-assertion in the international arena, allowed it to obtain profitable state loans and credits, etc. Cooperation with the most important actors in the field of international monetary and financial management (*IMF, WB, WTO, EBRD, EIB*, etc.) is of particular interest to any country, since they are called upon to accelerate the process of harmonization of international economic cooperation and the implementation of consensus at the regional level, having the opportunity to contribute in a timely manner to the correct dissemination of global goals on a macroeconomic scale. In this context, the Republic of Moldova promotes active cooperation with the main international and regional economic and financial bodies.

Relations of the Republic of Moldova with the IMF [11, pp. 155-158]. The International Monetary Fund is an international organization whose purpose is to promote international monetary cooperation, to promote the expansion and balanced growth of international trade, as well as to promote the stability of the currency. The Republic of Moldova adopted the Articles of Association of the IMF by a decision of the Parliament and on August 12, 1992 became a member of the IMF as the financial agency of the Republic of Moldova at the IMF and is authorized to carry out all operations and transactions authorized by the IMF in accordance with the IMF Articles of Association. Currently, Moldova's quota in the IMF is 172.5 million Special Drawing Rights (SDRs). Since joining the IMF, the country has benefited from the financial assistance of this organization to support various economic programs and policies of national authorities, as well as technical assistance in a number of sectors, including monetary policy/central bank organization, monetary reporting system, banking supervision, etc. According to Mark Horton (Deputy Director of the IMF's European Department), the partnership is good, noting that the IMF has an important program with the Republic of Moldova with substantial financial support. We had such programs in previous years. The current schedule is long and lasts a long time - from December 2021 to October 2025.

Relations of the Republic of Moldova with the World Bank (WB). In 2023, the Republic of Moldova celebrated 30 years of partnership with the World Bank Group. This cooperation began just one year after the country's declaration of independence and a few months after the end of the military conflict on the Dniester.

Since then, the World Bank has been advocating for better governance and transparency, supporting important reforms, investing in roads, energy, agriculture, schools, health facilities, thereby contributing to the improvement of the standard of living of citizens. In total, more than US\$ 1.5 billion has been allocated for more than 70 operations in Moldova. According to *Inguna Dobrazhi, Country Director of the World Bank Group in Moldova* [11, pp. 158-162], a number of projects have been implemented over the years, significant progress in many areas, but the speed of reforms could be higher. **The World Bank's current program for Moldova includes 12 projects** with a total commitment of **US\$650 million**. Areas of support include regulatory reform and business development, modernization of public services, tax administration, cadastral registration, education, roads, health, agriculture, water, sanitation, and energy. Moldova for the period 2023-2027, supporting the government's efforts to transition to a new economic model that is well aligned with *the priorities of the National Development Plan of the Republic of Moldova "European Moldova 2030"*.

Relations of the Republic of Moldova with the WTO [11, p.163-173]. The purpose of joining the World Trade Organization was to accelerate the process of integration into the world economy, which would allow for the creation of a democratic society with a market-based economy. On July 26, 2001, after 7 years of negotiations in the GATT and the WTO, the country became a full member of the WTO. For more than 20 years, the impact of WTO accession has been extremely important from both an economic and social point of view. Accession to the WTO, along with the process of European integration, has become a catalyst for economic transformation and reforms in the country, significantly increasing trade in goods through reduced duties, minimal trade barriers and predictable regulation. The structure of trade has also improved due to the policy of diversification of exports, both in terms of partners and types of products. Accession to the international trading system within the framework of the WTO has also contributed to the social development of the country. In recent decades, the geographical orientation of the country's foreign trade has changed significantly, becoming predominantly EU-oriented. At the same time, there is an alarming situation in this area, for many years imports significantly exceed exports of goods and services (Table 3).

Table 3. Foreign trade of the Republic of Moldova in recent years.

Year	EXPORT (million \$)	European Union	CIS	Other countries	IMPORT (million \$)	European Union	CIS	Other countries
2000	▲ 471.5	35,05%	58,56%	6,39%	▲ 776.4	53,22%	33,46%	13,32%
2010	▲ 1.541.5	47,29%	40,48%	12,23%	▲ 3.855.3	44,20%	32,60%	23,20%
2015	▼ 1.966.8	61,90%	25,03%	13,07%	▲ 3.986.8	49,01%	25,53%	25,46%
2020	▲ 2.467.1	66,5%	15,2%	18,3%	▲ 5.416.8	45,3%	24,1%	30,6%
2021	▲ 3.144.5	61,0%	14,8%	24,2%	▲ 7.176.8	43,9%	29,6%	26,5%
2022	▲ 4.332.1	58,6%	24,0 %	17,4%	▲ 9.219.0	47,3%	23,7%	29,0%
2023	▲ 4.048.6	65,4%	22,2%	12,4%	▲ 8.673.7	48,3%	18,6%	33,1%

Source: Developed by the author based on data from the NBS of the Republic of Moldova [19].

Relations of the Republic of Moldova with the EBRD [11, p.173-175]. The European Bank for Reconstruction and Development is an international organization whose goal is to support the economic development of the countries of Central and Eastern Europe, the Southern and Eastern Mediterranean and Central Asia, as well as to disseminate the principles of a market economy, to encourage private and entrepreneurial initiative. The Republic of Moldova became a member of the EBRD on May 5, 1992. is €30.01 million. During this period, the republic has received and continues to receive financial support from the EBRD. Since the accession to the Republic of Moldova, 163 projects have been implemented, with a total investment of more than €2 million. The EBRD will provide financial support for the modernization of the railway infrastructure, providing a loan of €23 million in two installments over 15 years.

Cooperation between the Republic of Moldova and the EIB. The European Investment Bank is interested in developing cooperation relations with the Government of the Republic of Moldova [11, pp. 176-179]. In recent years, the Republic of Moldova intends to focus on infrastructure development projects, and in this regard, the EIB's role is important in the implementation of these goals of the government. In the process of supporting investment projects, it is important that a significant part of the loans offered by the EIB is accompanied by grants from the EU. Currently, *10 EIB projects are being implemented in Moldova with a budget of more than €423 million.* For example, *EIB Global will invest €41.2 million in the rehabilitation of Moldova's railway infrastructure.* It should be noted that since the start of its activities in Moldova in 2007, the EIB has allocated **more than 1.19 billion euros to 33 projects**, supporting the objectives of the EU policy in the following sectors: transport, energy, small and medium-sized enterprises, agriculture, municipal infrastructure [11, pp. 176-179].

In the Republic of Moldova, a number of projects are also implemented with the financial support of other international and regional economic and financial organizations, such as: the United Nations Development Programmed (**UNDP**), with which it works in almost 179 countries and territories; The Food and Agriculture Organization of the United Nations (**FAO**), which in recent years has provided support and assistance to our country through **15 projects worth about 2 million dollars and in 5 other regional projects**, our country has also been a beneficiary; **USAID** (United States Agency for International Development), which contributes to strengthening the Republic of Moldova as a competitive and democratic European country, contributing to the country's economic growth.

R. Moldova in Regional and Cross-Border Cooperation [11, p.186-200].

In the country's foreign policy, regional cooperation is an additional dimension of the European integration agenda as an integral part of economic diplomacy. The Republic of Moldova, being at the crossroads of several regional structures, has been actively participating in a number of international organizations and initiatives in recent years – the Council of Europe, the United Nations Economic Commission for Europe, the Eastern Partnership with the EU, the Organization of the Black Sea Economic Cooperation, regional cooperation with the countries of South-Eastern Europe, cross-border cooperation, etc. The Black Sea region is a topic of priority interest, in the long term, in the country's foreign policy. In 2007-2013, *a total of 40*

joint projects *with partners from the Republic of Moldova* were financed within the BSEC. Another example of regional cooperation is the interaction of the GUAM countries (Georgia, Ukraine, Azerbaijan, and the Republic of Moldova). Initially, there were five states (including Uzbekistan) with the name GUUAM. However, in reality, the activity of this regional structure leaves much to be desired. At the same time, it should be noted that from the very beginning the Russian authorities and experts had a negative attitude towards GUAM, seeing in it a threat to their interests, very much wanting to maintain political control in the region by very specific methods. *structures of cross-border cooperation within the Euroregion with Romania and Ukraine.*

R. Moldova – candidate for EU membership; the procedure for joining the EU has begun.

With the implementation of the Association Agreement, the liberalization of the visa regime and the gradual integration into the EU internal market, the Republic of Moldova is actually integrating into the European political and economic space. On November 28, 1994, the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) was signed. The next step was the adoption of the Action Plan developed within the framework of the European Neighborhood Policy, adopted in February 2005. replaced by the Association Agenda agreed on the basis of the Association Agreement between the DIDM and the EU. It is worth noting that due to political instability in the republic, at some stages these cooperation relations were not maintained at the proper level. With the election of Mrs. **Maia Sandu** as President of the country in 2022, everything changed radically. European integration remains the main and irreversible goal of the internal and external agenda of the Republic of Moldova. In recent years, a number of important events have taken place in support of the European path. On May 21, 2023, the Grand National Assembly was held in Chisinau with the participation of many tens of thousands of people, at which the resolution on European integration of the Republic of Moldova – "European **Moldova**"; On June 1, 2023, Moldova hosted the Summit of the European Political Community, which was attended by about 50 leaders from Europe, where the topics of European security, cooperation and energy issues were discussed.

In 2014, the Republic of Moldova, together with all EU member states, signed the Association Agreement, on June 23, 2022, the European Council granted the country the status of candidate country, and on December 15, 2023, the EU decided to start accession negotiations with the Republic of Moldova and Ukraine decided to hold a referendum in order to objectively ascertain the wishes of citizens regarding the process of the country's integration into the European Union.

Summary and conclusions

International economic integration is a special form in international economic relations. The process of international economic integration can be considered as a qualitatively superior method of economic cooperation between countries, which is carried out in various forms on the basis of certain agreements. Usually, this requires a transition period to make the necessary adjustments between partner countries. At the moment, there are more than 20 international integration economic associations in the world, which include the main regions and continents of the globe (NAFTA, CELAC, MERCOSUR, APEC, G7, G20, EU, BRICS, SCO, CIS, UVEA, GUAM, etc.)label.

The EU considers itself the most advanced form of integration, being a political and economic union of 27 member states. A special role in the development of the process of international economic integration is played by the economic and financial bodies of the United Nations (IMF, IBRD, WTO, etc.), TNCs, and various other international and regional organizations.

In 2014, Moldova, together with all EU member states, signed the Association Agreement, on June 23, 2022, the European Council granted the country the status of candidate country, and on December 15, 2023, the EU decided to start accession negotiations with Moldova and Ukraine. On June 21, 2024, the President of the Republic of Moldova signed a decree on the start of accession negotiations with the EU. The main task is to successfully conduct these negotiations, to ensure the implementation of the tasks set to promote the necessary reforms in our country. It is necessary to strengthen the country's society in order to successfully secure its path to EU membership. Every citizen should be aware of the need to participate in the referendum in October this year, so that the majority of us can express consolidated support for Moldova's accession to the EU. Deepening the country's integration into international and regional economic structures and, first of all, its integration into the EU are aimed at economic development and improving the standard of living of the population.

References:

1. Anuarul UNCTAD Anuarul UNCTAD. <https://hbs.unctad.org/total-merchandise-trade/>
2. Барроуз Мэтью. Будущее раскрито. Каким будет мир в 2030. Перевод с англ. М.Гескиной. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. -352 с.
3. Bârdan V. Integrare economică și economie europeană: Suport de curs. Chișinău: Tehnica UTM. Vol. I , 2024 – 275p. ISBN 978-9975-64-427-6.
4. Bârdan V. Integrare economică și economie europeană: Suport de curs. Chișinău: Tehnica UTM. Vol. 2 , 2024 –366p. ISBN 978-9975-64-426-6.
5. Economia integrării europene: teorie, practică, politici /Willem Molle: trad. Eugenia Papuc. Ch.: Epigraf SRL, 2009. – 493 p.
6. Economie mondială și integrare europeană: [pentru uzul studenților]. Colectiv de autori. Coordonatori: B. Chistruga, N. Lobanov. – Ch.: ASEM, 2016. – 273 p.
7. Eficientizarea comerțului exterior al Republicii Moldova: Monografie /Ilian Galben, red. resp. Petru Roșca. Ch.: ULIM (Print-Caro, Centru Editorial UASM), 2012.-320 p.
8. Ignat I., Pralea S. Economie mondială. Iași, Sedcom Libris, 2013. 260 p.
9. Integrarea și cooperarea economică regională: monog.coord. B.Chistruga. - Ch.: ASEM, 2010. -330p.
10. Probleme globale ale economiei mondiale/Curs în tehnologia ID-IFR autor: Miltiade Stanciu - Bucuresti, Ed. Fundației *România de Măine*, 2012. -125 p.
11. Roșca P. Integrare economică și economie europeană: *Suport de curs*. Chișinău: Print- Caro, 2024. – 284 p. ISBN 978-9975-180-55-9.
12. Țău N. Strategii promoționale ale relațiilor economice internaționale. - Ch., ULIM, 2009 (Tipogr. "Print-Caro" SRL). – 316 p.

13. World Investment Report 2022. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf
14. https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_the_European_Union (citat 27.07.2024)
15. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2024/07/05/1048105-o-chem-dogovorilis-uchastniki-sammita-shos>
16. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_%C8%9B%C4%83rilor_%C3%AEn_fun_c%C8%9Bie_de_PIB_\(PPC\)#Vezi_%C8%99i](https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_%C8%9B%C4%83rilor_%C3%AEn_fun_c%C8%9Bie_de_PIB_(PPC)#Vezi_%C8%99i).
17. https://commission.europa.eu/publications/sustainable-europe-2030_ro
18. <https://www.fonduri-structurale.ro/2021-2027>
19. https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/Moldova_in_cifre/2024/Moldova_cifre_2024.pdf (citat 30.07.2024)

The article was prepared in accordance with the research plan

sent: 30.07.2024

© Roshka P.I.

УДК 316.46:005.35](045)

SOCIAL ASPECTS OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT**СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА І КЕРІВНИЦТВА****Albul I.V. / Албул І.В.***с. of p.s, a.p. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-7056-3157

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, 28 Sadova str., 20308**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Анотація. Стаття присвячена питанням соціальних аспектів лідерства і керівництва в умовах нового управлінського мислення. Обґрунтовано відмінність між статусом лідера і керівника, які визначаються особливостями їх ролей та функцій. Встановлено зв'язок між особистістю та ефективним лідерством, зокрема має значення здатність адекватно реагувати на динамічній ситуації, мотивованість стосунками чи завданнями, наявність певних особистісних характеристик (впевненість у собі, практичний чи соціальний інтелект, стресостійкість, гнучкість реакції, самоконтроль та ін.). Доведено перевагу активного копінгу як готовності індивіда адаптуватись до конкретної проблеми, долати її, демонструвати впевненість та винахідливість, збагачуючись при цьому набутим досвідом.

Ключові слова: лідерство, керівництво, лідер, керівник, менеджмент, управління, особистість.

Вступ. У сучасних установах владу і лідерство варто розглядати як взаємопов'язані поняття відносно керівництва в організації. Мета діяльності керівника – так керувати підлеглими, щоб вони ефективно виконували роботу, докладали зусиль для досягнення цілей організації. Разом з тим, зважаючи на аспекти нового управлінського мислення, керівництво людьми буде більш результативним, якщо його здійснюватимуть не просто формальні начальники, а лідери, які мають у колективі визнаний авторитет.

У сучасних умовах лідерство є обов'язковою якістю успішного менеджера, адже високих особистих і загальних результатів в організації зможе досягти той менеджер, який є визнаним лідером серед підлеглих.

Увага дослідників до проблем лідерства і керівництва сьогодні достатньо висока. Так, Томах В., Дорошенко Т., Тимошенко Ю. розглядають лідерство як фундаментальний аспект будь-якої організації, що впливає на його культуру, продуктивність та загальний успіх, а стиль лідерства займає важливе місце серед соціально-психологічних факторів успішного управління установи [3].

Чумакова Г.В., Пасічнюк В.В. аналізують стилі лідерства в кризових умовах з особливим акцентом на публічне управління під час воєнного стану, розглядають ключові аспекти лідерства в умовах стресу та нестабільності, а також його вплив на процеси прийняття рішень [4].

Американські дослідники Leslie Pratch, Jordan Jacobowitz розкрили структурно-психологічний підхід до розуміння ефективного виконавчого лідерства. Встановили, що ефективне лідерство вимагає здатності адаптивно реагувати на виникаючі, динамічні та складні ситуації. Ця спроможність, у свою чергу, залежить від готовності здобувати нові навички та стратегії для подолання складності та змін. Таким чином, висока увага вітчизняних та закордонних дослідників проблем лідерства та керівництва обумовлює значущість вказаних

питань [1].

Основний текст.

Термін «лідерство» зазвичай використовується для позначення процесу впливу на діяльність малих груп у напрямку встановлення цілей і їх досягнення. У цьому контексті функція керівника полягає в тому, щоб спрямовувати діяльність підлеглих і мотивувати їх ефективно виконувати свої обов'язки. Правила, норми та системи більшої організації керують лідером у виконанні цих функцій. Часом група може стикатися із завданнями, для яких не існує чітко визначених цілей чи процедур. Потім лідер і підлеглі повинні визначити цілі групи та розробити процедури для досягнення цих цілей. Таким чином, лідер виконує важливу синтетичну функцію обробки інформації, а також ті функції, які спрямовують, контролюють і активізують діяльність групи.

Згідно природи лідерства виокремимо низку характерних якостей. Так, спосіб життя лідера передбачає тісне поєднання кар'єри і особистого життя; лідер прагне постійного розвитку та вдосконалення; своє справжнє покликання лідер вбачає у застосуванні здібностей, розуму, таланту, знань та навичок як способу самореалізації у керівництві іншими людьми.

Особливості ролі та функцій, виконуваних лідером чи формальним керівником обумовлюють відмінності між їхніми статусами. Так, керівник здійснює управління на основі одноосібного особистого прийняття рішень і контролю за працею підлеглих співробітників. Лідер же може надавати право прийняття рішень кожному працівникові. Саме завдяки такому підходу у лідера група працівників перетворюється на команду, яка характеризується взаємоповагою її членів, відповідальністю та творчістю. Наголосимо на особливій місії лідера у своїй команді: з одного боку він є її членом, а з іншого – місце лідера особливе, бо саме лідер генерує ідеї, кристалізує задуми в обговореннях зі співробітниками, розділяє задуми членів своєї команди та допомагає у їх реалізації. Загалом, лідер не контролює працю послідовників, він її координує. Тому набуває значущості роль знань, інтелектуального потенціалу лідера.

Ефективне лідерство вимагає здатності адаптивно реагувати на виникаючі, динамічні та складні ситуації. Ця спроможність, у свою чергу, залежить від готовності здобувати нові навички та стратегії для подолання складності та змін.

І тут набуває значення харизма як «влада, яка побудована не на логіці чи силі традицій, а на особистих якостях (здібностях) лідера» [2, с.415].

Також важливою ознакою лідерства є авторитет керівника, який може бути формальним, особистим, повним. І якщо формальний авторитет визначається офіційним правом посадової особи розпоряджатися підлеглими, особистий авторитет забезпечується комплексом особистісних якостей людини, то саме повний авторитет, або авторитет лідера, виявляється при поєднанні формального і особистого авторитету посадової особи. Тобто завдяки повному авторитетові керівника-лідера підлеглі особи з розумінням сприймають отримані завдання та контроль їх виконання від офіційної посадової особи та з огляду на позитивні особистісні якості керівника-лідера, такі як людяність, толерантність, етичність.

Дослідники підкреслюють зв'язок між особистістю та ефективним

лідерством. Зокрема, стверджують, що психологічні характеристики особистості є необхідними для формування лідерства та його підтримки на найвищих рівнях організації. Дійсно, ефективне виконавче керівництво залежить від здатності адаптивно реагувати на виникаючі, динамічні та складні ситуації. Ця здатність, у свою чергу, вимагає готовності постійно розвивати нові навички та знання, щоб справлятися зі складністю та змінами.

Термін «особистість» має два різні значення, і важливо їх розділяти. З одного боку, це стосується соціальної репутації особи та того, як її чи його сприймають інші. Це особистість з точки зору спостерігача, і вона стосується рівня уваги, поваги чи статусу, який особа має в своїх референтних групах. Особистість у цьому сенсі публічна, відносно об'єктивна і чітко пов'язана з судженнями керівництва. З цієї точки зору лідерські судження стосуються міжособистісних результатів, і ці судження є тим, що мається на увазі під особистістю з точки зору спостерігача. Крім того, оскільки репутація відображає минулу поведінку людини і оскільки багато психологів вважають, що минула ефективність є найкращим показником майбутньої діяльності, уявлення про лідерство особи можуть бути корисними для прогнозування тенденцій у лідерстві. З іншого боку, особистість може стосуватися внутрішньоособистісних структур, динаміки, процесів і схильностей, які пояснюють, чому людина поводиться саме в такий спосіб.

Таким чином, існує як мінімум два рівні розуміння особистості. Перший стосується соціальної репутації людини: вона є загальнодоступною та її можна перевірити. Друге відноситься до внутрішньої природи людини: вона приватна та ірраціональна. Ефективність лідера залежить від того, як його сприймають інші; тобто репутацію, яку він або вона досягає [1].

Лідер може або взяти на себе відповідальність за прийняття рішень і керівництво членами групи, або розділити, в тій чи іншій мірі, функції прийняття рішень і координації з ними.

Варто наголосити на існуванні двох кластерів, або факторів, поведінки лідера. Один із факторів стосувався міжособистісної теплоти, використання спільного, двостороннього спілкування та турботи про почуття послідовників. Інший наголошував на зворотному зв'язку, пов'язаному із завданням, директивності та сприянні досягненню мети. Ці два виміри по-різному позначалися: 1) соціально-емоційне та орієнтоване на завдання лідерство, або ж лідерство, орієнтоване на працівників проти 2) лідерства, орієнтованого на виробництво.

Встановлено, що ефективність лідерства визначають два фактори: ситуація та орієнтація лідера на робочу групу. Конкретні ситуаційні параметри, такі як ступінь контролю, визначеність і передбачуваність ситуації, надані лідеру, були вирішальними у визначенні ефективності лідерства. Виділяють два стилі лідерства: мотивований стосунками та мотивований завданням, заснований на оцінці особистості, що називається шкалою поваги до найменш бажаного колеги. Загальноприйняте тлумачення цього показника полягає в тому, що людина, яка дає негативну оцінку неякісному колезі, є людиною, для якої успіх виконання завдання є важливим. Таку людину позначають як «мотивовану завданням».

Лідер, який дає найменш бажаному колезі позитивну оцінку, здається, більше стурбований міжособистісними аспектами ситуації, ніж аспектами завдання. Таку людину називають «мотивованою стосунками» [1].

Лідери, мотивовані завданнями, були ефективними в двох типах ситуацій. По-перше, в умовах високого контролю, в якому передбачуваність забезпечувалася згуртованістю групи та чіткістю завдань, спокійні та розслаблені лідери змогли забезпечити постійний фокус для успішного виконання завдання. Їхні групи, як правило, були ефективними. По-друге, в умовах кризи, коли контроль був низьким, ситуація вимагала твердого та директивного стилю керівництва, що забезпечувався лідером, мотивованим до завдання. Кризова ситуація виявилася надто бурхливою, щоб нею можна було ефективно керувати за допомогою спільного чи уважного стилю керівництва.

Проте в умовах помірного контролю незгуртованої групи, або з неоднозначним сприйняттям завдання, лідери, мотивовані завданням, як правило, стають тривожними, надмірно стурбованими швидким вирішенням, а іноді надмірно критичними та каральними. У цих умовах більш ефективним був уважний, активний і відкритий стиль лідера, мотивованого відносинами. Ці лідери добре справлялися з проблемами низького морального духу і створювали середовище, сприятливе для успішного групового вирішення проблем і прийняття рішень.

Наголосимо, що управлінське лідерство визначається низкою характеристик особистості: впевненість у собі, практичний інтелект, соціальний інтелект, стресостійкість, гнучкість реакції, самоконтроль (здатність відстежувати та контролювати експресивну поведінку в собі).

Також визнаною є так звана п'ятифакторна модель, яку можна виразити через п'ять широких вимірів або факторів: сумлінність, емоційна стабільність, приємність, швидкість та інтелект. Саме ці фактори відображають так звану «світлу сторону» особистості. Прихильники моделі стверджують, що лідерство вимагає наявності яскравих рис, а також відсутності характеристик «темної сторони», тобто тенденцій, які підривають здатність людини формувати команду та можуть відчужувати підлеглих.

Здатність керувати організацією у складних, мінливих і безпрецедентних умовах вимагає, як це не парадоксально, структури особистості, яка є відносно стабільною та відкритою для змін. Стабільність, принаймні частково, стосується здатності протистояти зовнішньому тиску достатньо довго, щоб оцінити ситуацію та розглянути відповідні дії. Відкритість до змін передбачає здатність приймати нові способи поведінки чи стратегії, коли старі вже нежиттєздатні.

Головне питання полягає в тому, як концептуалізувати структурні психологічні виміри, які створюють такий гнучкий баланс між стабільністю та змінами, баланс, необхідний для зародження та підтримки ефективного лідерства. Відповідь міститься в теорії активного копіngu, який проявляється в схильності людини прагнути досягти особистих цілей і подолати труднощі, а не пасивно відступати або бути пригніченим розчаруванням, незалежно від того, чи проблема виникла в ньому самому, чи у зовнішньому середовищі.

У формальних термінах активний копінг визначається як готовність

індивіда, яка не обов'язково виявляється у відкритій поведінці, спрямовувати увагу таким чином, щоб він або вона могли ідентифікувати себе у своєму особистому полі. Активне подолання сприяє здоровому зростанню особистості та адаптації шляхом оптимізації пристосування до конкретної проблеми та сприяння впевненості в собі та винахідливості. Успіх (і навіть невдача, якщо вона інтегрована в особистість) створює розширену базу емпіричних знань, яка робить можливими подальші дії, пов'язані з проблемою. Активні копери «живляться» досвідом; вони не тільки зберігають свої переживання та свої реакції на них; вони також синтезують цю здатність терпіти напругу і розробляти нові стратегії для адаптації та зростання.

Теоретично, здорова адаптація та ріст залежать від наявності вільної енергії для використання «єго» для добре адаптованих внутрішніх і зовнішніх дій для активного, автономного подолання. Надмірне стримування потягів за допомогою захисних механізмів виснажує енергію, доступну «єго», і робить його залежним від зовнішніх факторів, які спрямовують її. Відносна відсутність успішного стримування потягів, однак, призводить до залежності від потягів і, як правило, надмірної незалежності від оточення. У будь-якому випадку людина пасивно піддається зовнішнім або внутрішнім вимогам. Навпаки, активний копер здатний підтримувати контроль над внутрішніми потягами без надмірних витрат енергії, доступної для «єго», і таким чином може взаємодіяти з навколишнім середовищем залученим, реалістичним і самокерованим способом.

Ефективні виконавчі лідери демонструють три тенденції, які відображають активне подолання: відносна автономія від групових цінностей і установок, відкритість у подоланні труднощів і готовність долати перешкоди в прагненні до довгострокових цілей. Вони були концептуально та емпірично пов'язані з ефективним лідерством. Таким чином, лідерство живиться не лише енергією, наполегливістю та твердістю, але й здатністю ефективно працювати в команді та здатністю виходити за межі групових норм, щоб створювати щось нове.

Пасивний копінг може бути корисним менеджеру, який задоволений підтримкою іміджу або виконанням ролі. Цей спосіб реагування, однак, є антиподом лідерства. Лідерство вимагає виходу за межі загальноприйнятої думки та усталених практик для створення нових соціальних процесів. Для цього необхідні автономія, винахідливість і наполегливість, які стали можливими завдяки активному подоланню проблем.

Висновки. Отже, питання соціальних аспектів лідерства і керівництва є актуальними в умовах нового управлінського мислення. Відмінність між статусом лідера і керівника визначаються особливостями їх ролей та функцій, зокрема керівник одноосібно приймає рішення та контролює діяльність підлеглих, лідер же розділяє задуми членів своєї команди та координує працю послідовників.

Встановлено зв'язок між особистістю та ефективним лідерством, зокрема має значення здатність адекватно реагувати на динамічній ситуації, мотивованість стосунками чи завданнями, наявність певних особистісних характеристик (впевненість у собі, практичний чи соціальний інтелект, стресостійкість, гнучкість реакції, самоконтроль та ін.).

Доведено перевагу активного копіngu як готовності індивіда адаптуватись до

конкретної проблеми, долати її, демонструвати впевненість та винахідливість, збагачуючись при цьому набутим досвідом.

Література:

1. Leslie Pratch, Jordan Jacobowitz. The Psychology of Leadership in Rapidly Changing Conditions: A Structural Psychological Approach. URL: <https://pratchco.com/publications/publications-list/the-psychology-of-leadership-in-rapidly-changing-conditions-a-structural-psychological-approach>
2. Лук'янихін В.О. Менеджмент персоналу. Суми : Університетська книга, 2017. 592 с.
3. Томах В., Дорошенко Т., Тимошенко Ю. Стилі лідерства та їх вплив на управління підприємством. *Економіка та суспільство*, 2024. (60). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3682/3612>
4. Чумакова Г.В., Пасічнюк В.В. Лідерство в кризових умовах: публічне управління під час воєнного стану. Успіхи і досягнення у науці. 2024. Випуск 1. С.212-225

References.

1. Leslie Pratch, Jordan Jacobowitz. The Psychology of Leadership in Rapidly Changing Conditions: A Structural Psychological Approach. URL: <https://pratchco.com/publications/publications-list/the-psychology-of-leadership-in-rapidly-changing-conditions-a-structural-psychological-approach>
2. Luk'ianykhin V.O. (2017). Menedzhment personalu. Sumy : Universytetska knyha.
3. Tomakh V., Doroshenko T., Tymoshenko Yu. (2024). Styli liderstva ta yikh vplyv na upravlinnia pidpriemstvom. *Ekonomika ta suspilstvo*. (60). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3682/3612>
4. Chumakova H.V., Pasichniuk V.V. (2024). Liderstvo v kryzovykh umovakh: publichne upravlinnia pid chas voiennoho stanu. Uspikhy i dosiahnennia u nautsi. 2024. Vypusk 1.

Abstract. The article is devoted to issues of social aspects of leadership and management, which are relevant in the conditions of new management thinking. The difference between the status of a leader and a manager is determined by the specifics of their roles and functions, in particular, the manager alone makes decisions and controls the activities of subordinates, while the leader shares the ideas of his team members and coordinates the work of followers.

According to the nature of leadership, we will distinguish a number of characteristic qualities. Thus, the leader's lifestyle involves a close combination of career and personal life; the leader strives for continuous development and improvement; the leader sees his true vocation in the application of abilities, intelligence, talent, knowledge and skills as a way of self-realization in leading other people. Also, an important feature of leadership is the leader's authority, which can be formal, personal, or complete. The leader can either take responsibility for decision-making and leadership of group members, or share, to one degree or another, the functions of decision-making and coordination with them

The connection between personality and effective leadership is established, in particular, the ability to respond adequately to a dynamic situation, being motivated by relationships or tasks, the presence of certain personal characteristics (self-confidence, practical or social intelligence, stress resistance, flexibility of response, self-control, etc.) are important.

The advantage of active coping has been proven as an individual's willingness to adapt to a specific problem, overcome it, demonstrate confidence and ingenuity, while being enriched by the acquired experience.

Key words: leadership, leader, supervisor, management, personality.

UDC 005:366.1:640.432(045)

**THE THEORETICAL ASPECTS OF CONSUMER LOYALTY
MANAGEMENT IN RESTAURANT ESTABLISHMENTS
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЛОЯЛЬНІСТЮ СПОЖИВАЧІВ В
ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА**

Mazurkevych I.O. / Мазуркевич І.О.

с.е.с. / к.е.н.

ORCID: 0000-0001-6648-9994

Onyshchuk N.V. / Онищук Н.В.

с.е.с., associate professor / к.е.н., доцент

ORCID: 0000-0002-2513-2259

*Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics,**Vinnitsia, Soborna, 87, 21000**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державного торговельно-економічного університету, Вінниця, Соборна 87, 21000*

Abstract. *This paper explores the multifaceted concept of consumer loyalty management in the context of restaurant businesses. It examines various theoretical approaches to defining and managing loyalty, drawing on management and marketing perspectives. The study emphasizes the importance of understanding consumer behaviour, emotions, and expectations in developing effective loyalty strategies. Fundamental principles for managing restaurant consumer loyalty are outlined, including focusing on customer emotions, ensuring product quality and service excellence, implementing personalized loyalty programs, effective communication, and leveraging innovative technologies. The paper contributes to understanding building long-term customer relationships in the restaurant industry.*

Keywords: *consumer loyalty, strategy, restaurants, consumer loyalty management*

Introduction.

Managing consumer loyalty in restaurant establishments is essential to their successful development and provides the best competitive positions in the restaurant business market. Today, the restaurant services market is represented by various formats and types of restaurant establishments, each of which provides a typical range of restaurant products and services with approximately the same price strategies. That is why developing and implementing a loyalty management strategy aimed at increasing the emotional component of consumer satisfaction, as well as increasing the frequency of their visits, is an urgent issue.

Main part.

The research of available scientific works in the loyalty study showed that scientists use many definitions of loyalty. Each approach emphasises different aspects of loyalty. Loyalty is associated with attachment, interest, satisfaction or so-called "affection" to a certain product, service, or brand. It has been established that most definitions of loyalty are based on the behaviour of consumers and their emotional attitude towards the establishment and its services. Regarding the typology of loyalty, four types are distinguished (Fig. 1).

Each of these types of loyalty determines emotional attachment to the establishment and the number of repeated visits to the establishment, which is directly related to consumer behaviour patterns. Therefore, in our opinion, an important aspect

of developing a strategy for managing consumer loyalty is the analysis of the consumer portrait. It should also be noted that each of the mentioned types of loyalty is evaluated based on a system of indicators, which makes it possible to determine real and potential purchases.

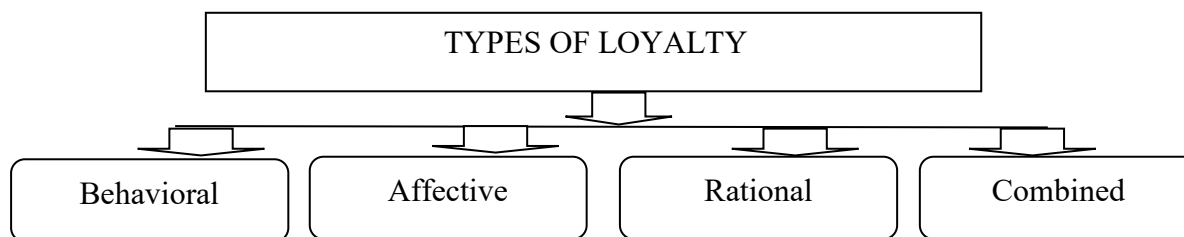

Figure 1 – Types of consumer loyalty of restaurant establishments

Managing consumer loyalty in restaurant business enterprises is a complex process aimed at forming a stable positive attitude of consumers towards the establishment, which is expressed in repeated purchases, emotional attachment and the formation of a positive image. In the work of V.M. Netkova gives the following main approaches to the process of managing consumer loyalty: 1) depending on the level of perception of the product (goods, services/brand); 2) depending on the subjects; 3) depending on the "global coverage"; 4) depending on the stage of development of relations with the consumer [3, p. 314]. We believe that such a division is formed taking into account the marketing component of the formation of the definition of this concept. That is why we suggest considering the concept of "customer loyalty management" through the prism of established management and marketing concepts.

Thus, we will single out the main conceptual approaches to defining the essence of management:

- From the management standpoint, this concept considers functional and process concepts. Thus, from the standpoint of the functional concept, loyalty management is defined through the implementation of the main functions of management: planning, organisation, motivation and control. From the standpoint of the process - as a process of forming a specific, stable, long-term and positive commitment of the client to the market offers of the enterprise through the successful integration of compatible values in order to achieve optimality in the complex product-market and socially responsible relationships [1, p. 139].

- From the marketing point of view, the management of consumer loyalty in restaurants was studied from the following points: assessment of the level of perception of the product (goods, services/brand), taking into account the subjects of this process and taking into account the stage of the life cycle of the product/service.

Common to these approaches is that the main goal of effectively implementing the strategy of managing consumer loyalty in restaurant establishments is the continuous process of implementing a set of measures aimed at forming a positive image of the enterprise on the market, taking into account the behaviour of restaurant service consumers.

It should be noted that taking into account the specifics of the motives for visiting restaurants, which is not so much the organisation of food but rest, communication, spending free time, and others, when forming a loyalty management strategy, special

attention should be paid to the emotional component, the creation of positive impressions from the visit institution [4]. Thus, the following are the main principles of managing consumer loyalty in restaurants:

1. Mandatory focus on the feelings and emotions of the consumer, which is manifested through a deep understanding of the needs, expectations and behaviour of the institution's target audience, as well as the creation of a general atmosphere of hospitality and a sense of care for guests.

2. The requirements regarding the quality of restaurant products and compliance with service standards are formed through producing delicious and original dishes from high-quality raw materials and impeccable service.

3. Continuously review and improve consumer loyalty programs through the offer of bonus programs, accumulation systems, special promotions, and discounts; that is, use personalised loyalty programs based on the analysis of data about visitors to the establishment.

4. Develop an effective communication policy for the institution by using various communication channels to communicate with guests and provide feedback, forming a clear brand message.

5. Constantly monitor and implement innovative technologies to improve consumer loyalty management, which will improve the results of the institution's activities and strengthen its competitive position in the market [2].

In modern business conditions, we will form the main stages of managing consumer loyalty in restaurants (Fig. 2).

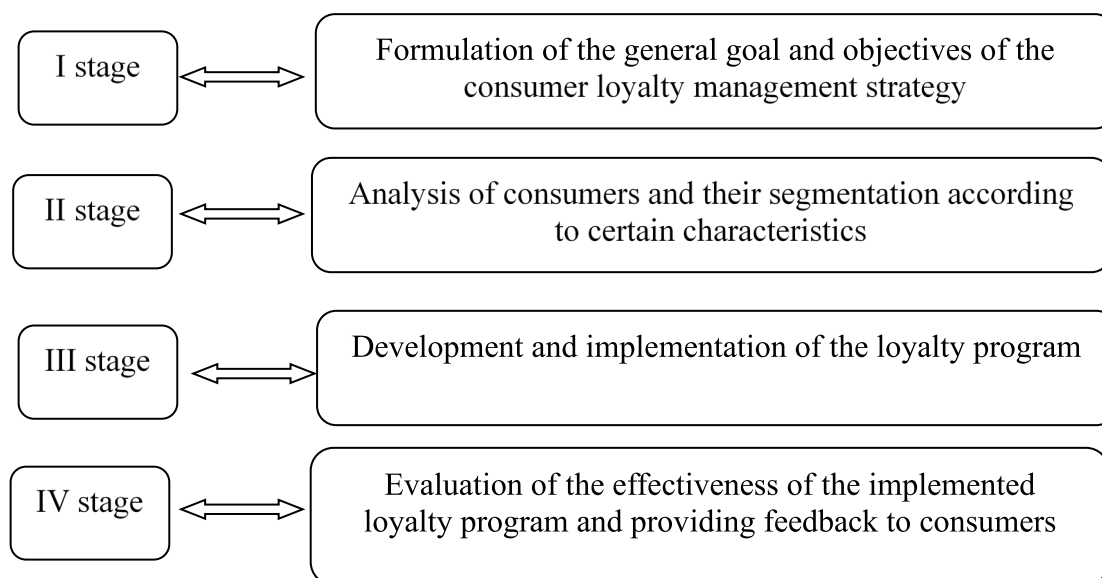

Figure 2 – The main stages of managing the loyalty of consumers of restaurant establishments

Each of these stages has its characteristics. First, it is necessary to form the main goal and objectives of the strategy for managing restaurant consumer loyalty. The following main goals for the development and implementation of a strategy for managing consumer loyalty in restaurants can be noted: improving the restaurant's image and brand, increasing market share and winning market positions, expanding the

network of restaurant establishments, increasing profits from business activities, and other economic and social goals.

In the second stage, a consumer portrait is formed based on a detailed study of the needs, requests, habits, traditions and preferences of the institution's target audience, segmenting them according to defining attributes, usually of a behavioural, demographic and psychological nature.

In the third stage, based on a detailed analysis of consumers, the process of developing and implementing a loyalty program is carried out. The development of a loyalty program is not a one-time promotion but a constant monitoring of changes in the consumer preferences of its guests, as well as constant information about the developed programs and their novelties. It should be noted that it is important to personalise the developed loyalty program with each guest, considering their individual preferences and previous experience. At this stage, an effective communication policy should be formed through various communication channels, which helps maintain interest in the restaurant business and attracts consumers to participate in loyalty programs.

The last stage involves evaluating the effectiveness of implementing the developed program, providing feedback, and working with consumer feedback and sentiments. At the same time, indicators of the effectiveness of implemented loyalty programs can include an increase in the frequency of visits, an increase in the average check, attracting new customers, etc. If the loyalty program's implementation does not produce an effect, corrective, adaptive measures should be taken to achieve better results, ensure higher customer satisfaction, and increase customer loyalty.

Conclusions.

Customer loyalty is a dynamic process that requires constant attention and improvement. This article defines consumer loyalty management in restaurant establishments as a process aimed at forming a stable positive opinion about the establishment, which leads to repeated visits, emotional attachment, and a positive image. The main conceptual approaches to forming this concept are defined based on the generalisation of existing points of view. The main goal of loyalty management is the development and implementation of measures aimed at forming a positive image of the institution, taking into account the behaviour of consumers. When forming a loyalty management strategy, it is vital to consider the emotional component because visiting a restaurant is not only about food but also about rest, communication and spending free time.

Literature:

1. Kolesnyk M. V., & Malakhivska H. V. (2018) Methodological features of customer loyalty management in the system of socially responsible marketing. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Vol. 22(2). pp. 138 – 141.
2. Mazurkevych I.O., & Drachynska K.V. Theoretical approaches to managing consumer loyalty in restaurants. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5380/> (01.03.2024).
3. Netkova V.M. (2017) Loyalty management process: theoretical foundations and practical aspects. *Economy And Society*. Vol. 8. Pp. 313 – 320.

4. Riabenka M.O., & Mazurkevych I.O. (2023) Management of consumer loyalty in the field of restaurant business. *Science and technology today*. No 12 (26). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/7008> (02.03.2024)

References:

1. Kolesnyk M. V., & Malakhivska H. V. (2018) Methodological features of customer loyalty management in the system of socially responsible marketing. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Vol. 22(2). pp. 138 – 141.
2. Mazurkevych I.O., & Drachynska K.V. Theoretical approaches to managing consumer loyalty in restaurants. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5380/> (01.03.2024).
3. Netkova V.M. (2017) Loyalty management process: theoretical foundations and practical aspects. *Economy And Society*. Vol. 8. Pp. 313 – 320.
4. Riabenka M.O., & Mazurkevych I.O. (2023) Management of consumer loyalty in the field of restaurant business. *Science and technology today*. No 12 (26). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/7008> (02.03.2024)

Анотація. Дане дослідження містить основні підходи щодо розуміння сутності та значення формування лояльності споживачів для успішного розвитку закладів ресторанного господарства. Встановлено, що лояльність споживачів – це ключовий фактор успіху в ресторанному бізнесі, що ґрунтується на емоційній прихильності до закладу та визначає кількість повторних відвідувань. Особливу увагу приділено визначенню управління лояльністю споживачів в закладах ресторанного господарства як процесу, спрямованого на формування стійкої позитивної думки про заклад, що веде до повторних відвідувань, емоційної прихильності та позитивного іміджу.

Ключові слова: лояльність споживачів, заклади ресторанного господарства, управління лояльністю споживачів.

УДК 378.147.091.33-027.22

APPROACHES TO CONDUCTING PRACTICAL CLASSES ON ORGANIC CHEMISTRY FOR FUTURE PHARMACISTS IN THE PROFESSIONAL COLLEGE OF BSMU

Alla Velyka,

*Candidate of Biological Sciences,
Associated professor of the Medical
and Pharmaceutical Chemistry Department
Bukovinian State Medical University,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6550-4822>*

Oleksandra Garvasiuk,

*Candidate of Medical Sciences,
Associated professor,
Associated professor of the Department of Pathological Anatomy
Bukovinian State Medical University,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1936-2015>*

Yulia Kropelnytska,

*Lecturer of the Professional College of
Bukovinian State Medical University,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9517-8041>*

Abstract. In this article the main stages of conducting practical classes on organic chemistry and improvement of interactive learning methods for students-pharmacists of the professional college were considered. In our opinion, this method of teaching contributes to better learning of the subject.

Key words: practical classes, future pharmacists of professional college, organic chemistry.

Introduction. The modern educational space is characterized by a new paradigm of education. It is based on the personification and differentiation of education, the creation of diverse educational systems, adaptation to changing conditions of the socio-economic environment, considers the learner's interests and abilities. According to this paradigm, education should promote person development in the learning process, should be based on the diagnosis of personality development, taking into account the principles of bringing up the culture of human dignity. Modern world standards in the field of education presuppose training of highly qualified specialists who are able to integrate theoretical knowledge and practical skills into a holistic system, operate new technologies and more. The intensive development of science and technology offers new forms of communication, new types of solving abstract and concrete problems, turning the teacher from an authoritarian translator of basic ideas into an inspirer of intellectual and creative potential of students.

The development of interactive learning elements in the history of education in Ukraine began in the first decade of last century. Further developments of interactive learning elements can be found in the works of V. Sukhomlynskii, teachers-innovators of the 70-80s (Sh. Amonashvili, V. Shatalova, E. Iliina, S. Lysenkova, etc.) [1, 2]. According to the definition of O. Pometun and L. Pyrozhenko: "The essence of interactive learning is that the learning process takes place under conditions of constant, active interaction of all students. This is co-learning, mutual learning (collective, group learning in cooperation)... "[3].

Problem setting. The objective of our study is to theoretically substantiate and test the effectiveness of interactive teaching methods use in teaching the discipline "Organic Chemistry" to students of 1 and 2 years of the professional college of BSMU specialty "Pharmacy, Industrial Pharmacy". Theoretical research methods – analysis and synthesis are used in the work.

Modern education is education for a person. Its core is developmental, cultural creative dominant, training of the ability to self-education and self-development of a person who knows how to use the acquired knowledge and skills to creatively solve problems, think critically, process a variety of information, seeks to change one's life.

The teacher's role is to generate ideas that guide the second subject of the pedagogical process - the student. The motivation of students, their adjustment to the proper educational system depends on the teacher's pedagogical skill level.

Interactivity of learning involves the activation of learning opportunities for students during learning instead of retelling ready-made information. Classes that are conducted using interactive technologies develop basic cognitive skills, as well as skills and patterns of behavior. They fascinate students, awaken their interest in the subject, teach them to think and act independently [4].

Interactive learning methods can be used during practical classes on organic chemistry. The motivational stage of each lesson is the most important stage of the whole pedagogical process. The purpose of the motivation stage is to focus students' attention on the problem situation and their interest in the topic under discussion. Motivation is a kind of psychological pause, which allows you at first to realize the beginning of learning new material, as well as readiness to perform completely different tasks. The subject of learning must be set up for an effective process of cognition, have his own, personal interest in it. Without the emergence of these internal foundations: the motives of learning and motivation of educational activities, there can be no effective cognition. For this purpose techniques that create problematic situations, call interest in the content of knowledge and the process of obtaining them, emphasize the paradox of phenomena and events can be used [5]. This can be achieved through the use of simple interactive technologies ("incomplete sentence", "microphone", etc.). The "Microphone" method allows each participant to say something quickly, in turn, answering questions or expressing their opinion or position.

It is also possible to use the method of "Incomplete sentence". This technique is often combined with the "Microphone" and gives the opportunity to work more thoroughly on the form of expression of their own ideas, to compare them with others. Working with such a technique allows the audience to overcome stereotypes, to speak more freely on the proposed topics, to practice the ability to speak briefly, but in fact convincingly[3].

In our opinion, one of the main ways of understanding information is to ask questions to the text and find answers to them. The most successful classification of questions was proposed by the American psychologist and educator Benjamin Bloom.

Students make a daisy, on each of the six petals of which they write questions of different types. The work can be individual, in pairs or groups. The purpose of this method is to use the questions to understand information.

Let us consider the classification of questions by B. Bloom using the topic

"Lipids" for example:

1. Simple questions. Test the knowledge of the text. The answer to them should be a short and accurate reproduction of information in the text. For example, *which components are lipids formed from?*
2. Clarifying questions. Bring to the level of comprehension of the text. These are provocative questions that need to be answered "yes" - "no", and which verify the authenticity of textual information: *Is it true that the composition of lipids affects their chemical properties and biological activity?* The issues of such a plan make a significant contribution to the formation of discussion skills.
3. Explanatory (interpretative) questions. Used to analyze textual information. They start with the word "Why" and are aimed at identifying causal relationships. It is important that the answer to this question is not in the text the contained in the text in the finished form, otherwise it will move to the rank of simple. For example, *Why does the consistency of fats change from the change of higher fatty acids and how?*
4. Creative questions. At this stage, the synthesis of the obtained information is carried out. The wording of these questions contains an element of prediction or assumption. *How do you think the structure of triacylglycerol affects the amount of acid and iodine in fat?*
5. Evaluation questions. Aimed at determining the criteria for assessing phenomena, facts, etc. For example, *How to evaluate the structure of a phospholipid by the results of acid and alkaline hydrolysis?*
6. Practical questions. Aimed at application, finding the relationship between theory and practice. *How are phosphatidyl-ethanolamines, phosphatidylcholines, phosphatidylserines formed, based on the structure of phosphatidic acid and what is their practical significance?*

To conduct the main part of the class, it is more appropriate to use group methods of interactive learning, namely work in small groups. This type of training allows to acquire skills of communication and cooperation. Interactive coworking does not deny the dominance of one participant in the learning process over others, one thought over another. We chose the Carousel method to conduct a specific class. This technology is used to discuss any acute problem from diametrically opposed positions; to collect information on the research issue; for intensive check of volume and depth of available knowledge (for example, terms); to develop the ability to argue their own position. Students divided into groups are offered situational tasks, for the solution of which each group offers its own answer in a circle, and then summarizes the materials received and reports on the issue. Examples of situational tasks for the class:

1. The patient developed acholia due to subhepatic jaundice, which caused a disturbance of digestion and absorption of fats in the intestine. Which fat hydrolysis products are poorly absorbed in this case?
2. Olive oil is used to make injectable solutions. It contains oleic (80%) and linoleic (7%) acids. Based on the chemical structure, explain the reason for the liquid consistency of olive oil. As a result of which reaction will the consistency of this oil change?

3. Write a reaction scheme for the formation of phosphatidylethanolamine containing residues of palmitic and linolenic acids. Label the polar and non-polar parts of the molecule. Is this compound able to participate in peroxide oxidation?
4. Glycerin, sodium stearate and oleate, choline and sodium phosphate were obtained in the solution. From which substance, and how can they be obtained?
5. Flaxseed oil contains 44-61% linoleic acid. Calculate the theoretical iodine number for trilinoleoglycerin.

The final stage of the practical class, in our opinion, can be summed up by conducting a "brainstorming". This is a problem-solving method where all participants reflect on one global problem. For example, *How is longevity related to impaired lipid metabolism?* This technology is used when several solutions are needed. Based on previously acquired knowledge and research work, all participants in the discussion are free to express their views. Brainstorming encourages students to be creative, develops the ability to analyze the situation quickly. In a short time (up to 3 minutes) you can collect a large number of ideas (written on the board). The proposed ideas systematize, analyze, discuss and identify the absurd, erroneous and those that will help solve the problem.

Conclusions. Interactive technologies play an important role in modern education. Their advantage is that those who learn acquire all levels of knowledge (knowledge, understanding of application, assessment), the number of students who consciously learn the material increases. Students take an active position in the acquisition of knowledge, their interest in acquiring knowledge is growing. The personal role of the teacher significantly increases - he acts as a leader, organizer. But it should be noted that the development and conduction of classes on interactive technologies require, above all, competence in these technologies of the teacher, their ability to review and restructure their work. The use of interactive learning technologies promotes the development of critical thinking skills and cognitive interests, encourages students to express their thoughts freely and calmly accept comments, because they are active participants in the learning process. In an atmosphere of trust and mutual assistance, it is easy to make discoveries, to realize the importance of acquired knowledge. It is under these conditions that it is possible to educate a person who is prepared for the future, in which it is necessary to solve problems and make specific decisions.

We see prospects for further research in the development of guidelines for the use of the most effective forms of interactive technologies for lectures and practical classes in other disciplines taught at the BSMU professional College.

References

1. Дьяченко В. К. Сотрудничество в обучении: О коллективном способе учебной работы. – М.: Просвещение, 1991.
2. Интерактивное обучение: новые подходы // Відкритий урок. – 2002. – №5-6.
3. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. – К., 2002. – 136 с.
4. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы / Н. Суворова //

Инновации в образовании. – 2001. - №5. – С.106-107.

5. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання / Іванішена С. – 2006. – №3. – С. 9 – 11.

УДК 53:378.147

TEACHING METHODS OF PHYSICS IN PRE-UNIVERSITY TRAINING COURSES**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФІЗИКИ НА КУРСАХ ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ****Kuznetsova O.Ya. / Кузнєцова О.Я.***d.p.s., prof. / д.пед.н., проф.*

ORCID: 0000-0001-9728-7324

*Berdiansk State Pedagogical University,**Temporarily moved to: 66, Zhukovs'ki St., Zaporizhzhia, 69063**Бердянський державний педагогічний університет,**Тимчасово переміщений до: м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, 69063*

Анотація. Письмові іспити з фізики у формі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), як стандартизованої системи оцінювання для вступу до технічних вищих навчальних закладів освіти, були офіційно введені в Україні у 2008 році. До цього часу вступні іспити з фізики проводилися у формі усного екзамену, який організовували самі університети. Слід зазначити, що письмовий іспит з фізики у формі ЗНО має свої унікальні особливості як у частині підготовки абітурієнтів до них, так і в самому процесі проведення іспиту та оцінюванні його результатів. У зв'язку з цим, у статті описана розроблена методика навчання на курсах доуніверситетської підготовки вступників як у частині теоретичних знань, навичок та вмінь їх практичного застосування, так і розуміння формату формулювання тестових питань, точного, вичерпаного та швидкого надання на них відповіді, що сприяє успішному складанню письмового іспиту ЗНО.

Ключові слова: абітурієнти, тестові завдання, підготовчі курси, фізика, самостійна робота.

Вступ. Починаючи з 2008 року в Україні впроваджено зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО), в тому числі з фізики, що стало реформою в системі освіти, спрямованої на забезпечення об'єктивного та прозорого оцінювання знань випускників шкіл для вступу до вищих навчальних закладів. Для забезпечення проведення ЗНО на національному рівні, визначення процедури і стандартів проведення тестування, встановлення прав та обов'язків учасників процесу створено правову базу, яка складається з наступних ключових документів, що постійно оновлюються відповідно до змін у законодавстві та освітніх потреб України. А саме,

- Закон України «Про освіту», остання редакція якого була ухвалена 5 вересня 2017 року, визначає загальні правові засади функціонування освітньої системи України, включаючи принципи проведення зовнішнього незалежного оцінювання;
- Закон України «Про вищу освіту», ухвалений 1 липня 2014 року, який регулює питання, пов'язані з доступом до вищої освіти, включаючи використання результатів ЗНО для вступу до закладів вищої освіти;
- Постанови Кабінету Міністрів України, наприклад, щорічні постанови, які містять конкретні норми і правила проведення ЗНО та затверджують порядок проведення ЗНО в конкретному році;
- Накази Міністерства освіти і науки України, які включають детальні

інструкції та положення щодо організації та проведення ЗНО, розробку тестових завдань, порядок реєстрації учасників та оприлюднення результатів у поточному році проведення ЗНО;

- Положення про Український центр оцінювання якості освіти (УЦОЯО), затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 904 від 17 червня 2013 року, яке регулює діяльність установи, що відповідає за організацію та проведення ЗНО.

Таким чином, письмові іспити з фізики у формі ЗНО, як стандартизованої системи оцінювання для вступу до вищих технічних навчальних закладів освіти (ВНЗ), були офіційно введені у 2008 році. До цього часу вступні іспити з фізики проводилися у формі усного екзамену, який організовували самі університети.

Слід зазначити, що письмовий і усний іспити з фізики мають свої унікальні особливості як у частині підготовки абітурієнтів до них, так і в самому процесі проведення іспиту та оцінюванні його результатів. Так, підготовка до письмового іспиту у формі ЗНО передбачає вивчення теорії, розв'язання задач та формату письмового тестування. Для усного іспиту, окрім вивчення теорії та розв'язання задач, абітурієнт має бути готовим до відповіді на запитання викладача, обговорення фізичних концепцій та їх застосування.

Письмовий іспит з фізики у формі ЗНО складається з тестових питань та задач, і абітурієнтам письмово слід продемонструвати свої знання та розуміння матеріалу. У свою чергу, усний іспит передбачає обговорення тем, що охоплюються курсом або окремим розділом фізики, демонстрацію знань у практичних ситуаціях та відповіді на запитання викладача в усній формі.

З огляду на індивідуальні риси характеру, одним вступникам може бути важко сконцентруватися під час письмового іспиту з фізики у формі ЗНО через необхідність раціонального розподілу уваги між тестовими завданнями різного типу, які містять питання з усіх розділів шкільного курсу фізики, розуміння формату формулювання умов завдання або задачі, способу представлення відповіді, а також через жорстке обмеження в часі проведення самого ЗНО, що вимагає швидко і точно відповідати на питання.

Інші абітурієнти – навпаки можуть відчувати більший стрес під час усного іспиту саме через необхідність спілкування з викладачем та демонстрацію знань на місці. Однак, на усному іспиті можна отримання допоміжне питання від викладача, що допоможе сконцентруватися, заспокоїтися і подати свою відповідь найкращим чином. До того ж, під час усного іспиту, на відміну від письмового, на відповідь вступника та його співбесіду з викладачем не відводиться жорсткий інтервал часу, по закінченні якого слід припинити спілкування, та вступнику обов'язково треба здати свою роботу, встиг він дати відповіді на всі питання чи не встиг. Проте, як письмовий, так й усний іспити об'єднує одне - це не достатня самостійна теоретична і практична підготовленість абітурієнтів з фізики, що стає причиною всіх вищеописаних труднощів під час складання екзамену.

У свою чергу, має відмінності й система оцінювання результатів усного і письмового екзаменів. Під час письмового іспиту, оцінюються відповіді на питання та завдання, використовуючи певні критерії. Під час усного іспиту,

оцінка може враховувати не лише правильність відповідей, але й якість обговорення та розуміння фізичних концепцій, тобто містити елемент суб'єктивної думки екзаменатора. Власне кажучи, однією з причин введення ЗНО при вступі у вищі навчальні заклади освіти, виступає прагнення уникнути суб'єктивного впливу викладача на результати оцінювання знань вступників.

Отже, з вищесказаного випливає, що до успішного складання письмового екзамену з фізики у формі ЗНО вступників слід спеціально підготувати як у ділянці теоретичних знань, навичок та вмінь їх практичного застосування, так і навчити їх розуміти формат формулювання тестових питань, точно, вичерпано та швидко давати на них відповіді, що й виступає однією із задач курсів доуніверситетської підготовки (далі підготовчі курси). Враховуючи загальний інтерес школярів до отримання вищої освіти та бажання забезпечити собі місце у престижних вишах, підготовчі курси сьогодні стали досить популярними серед учнів, які готуються до вступу у вищі навчальні заклади, бо конкуренція на вступ до університетів є високою, тому більшість з них шукають додаткову підготовку для підвищення своїх шансів на успішний вступ. До того ж, існують інтернет-платформи та онлайн-курси, які надають можливість самостійно вивчати матеріал дистанційно, що дозволяє школярам з будь-якого регіону України мати доступ до якісної підготовки до вступних іспитів.

Особливості розв'язання завдань ЗНО. На рисунку 1 подано приклад завдання з вибором однієї правильної відповіді, взятого з одного з зошитів ЗНО.

1. На рисунку для кожного випадку А – Г схематично зображено траєкторію руху автомобіля, що поділена на ділянки 1, 2, 3, які він долає за рівні проміжки часу $t_1 = t_2 = t_3$. Який із цих випадків може відповідати рівномірному руху автомобіля?

А
Б
В
Г

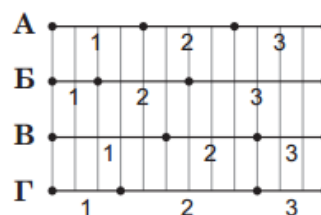

Рис. 1. Приклад завдання з вибором однієї відповіді

Джерело [1]

На перший погляд складається враження, що завдання не складне, бо потребує знання закономірностей найпростішого рівномірного поступального руху. Проте, формат, в якому запропоновано завдання вимагає від школярів вміння зрозуміти умови, подані у графічному зображенні.

На рисунку 2 подано приклад завдання на встановлення відповідності.

Це завдання вимагає від школярів глибокого знання законів динаміки, причинно-наслідкових зв'язків між фізичними величинами, та їх прояву на практиці.

На рисунку 3 подано приклад задачі з наданням числової відповіді. Під час розв'язання цієї задачі школярі повинні, на основі знання теорії та математичних формул з теми задачі, вміти аналізувати графік залежності між силою струму і часом коливань, скориставшись масштабом графіка визначити період коливань

сили струму, та за формулою розрахувати електроємність конденсатора. Відповіді слід подати в заданих одиницях вимірювання, вписавши акуратно в кожну клітинку цифри.

21. Узгодьте закон (1–4) із прикладом (А – Д), що йому відповідає.

- 1 перший закон Ньютона
- 2 другий закон Ньютона
- 3 третій закон Ньютона
- 4 закон всесвітнього тяжіння

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

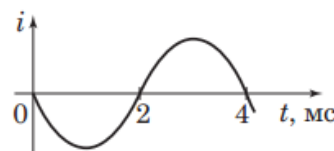
- А зменшення маси гоночного автомобіля (двигун залишився той самий) привело до швидшого розгону
- Б унаслідок різкого гальмування гальмівні колодки автомобіля нагріваються
- В кинутий вертикально вгору камінь упав на поверхню землі
- Г якщо сила тертя компенсує силу тяжіння, то дощова крапля падає на землю рівномірно прямолінійно
- Д сила удару, якого завдав комар, улетівши в лобове скло рухомого автомобіля, дорівнює силі удару, якого завдало лобове скло комару

Рис. 2. Приклад завдання на встановлення відповідності

Джерело [1]

Слід зазначити, що ЗНО триває 180 хвилин (наприклад, ЗНО 2021 року), впродовж цього часу треба дати відповіді на 38 завдань та розв'язати задачі різного рівня складності. Виходить, що в середньому на одне завдання або задачу припадає 4,73 хвилини.

28. У коливальному контурі відбуваються вільні електромагнітні коливання. На рисунку зображено графік залежності сили струму i від часу t . Індуктивність котушки контуру дорівнює 50 мГн.

1. Визначте період коливань сили струму в контурі.
Відповідь запишіть у мілісекундах (мс).

Відповідь: ,

2. Визначте електроємність конденсатора коливального контуру. Уважайте, що $\pi^2 = 10$.
Відповідь запишіть у мікрофарадах (мкФ).

Відповідь:

Рис. 3 Приклад задачі з наданням числової відповіді

Джерело [1]

Як бачимо, представлені на рисунках завдання мають різний рівень складності, який зростає від першого до третього, і за такий короткий час (в середньому 4,73 хвилини) розв'язати та правильно подати відповідь на них здатен школяр, який має високий рівень підготовленості з фізики. Однак, він повинен також вміти раціонально організувати сам процес складання іспиту ЗНО, а саме, серед усіх завдань виявити такі, які вимагають більшого часу для розв'язання, а які меншого. Наприклад, для завдань поданих на рисунках 1-3, достатній час відповіді на перше з них може становити біля 1 або 1,5 хвилини, на друге – близько 2,5 хвилин, тоді на третє вже можна витратити близько 8 -10 хвилин, що, у свою чергу, вимагає від школярів глибоких знань з фізики, психологічної стійкості та впевненості у собі.

Отже, вищевикладене свідчить про те, що школярів слід спеціально навчити розв'язувати тестові завдання різного типу та рівня складності, а також самостійно раціонально розподіляти та організовувати свій час на відповіді, щоб правильно, вчасно та успішно скласти письмовий іспит у формі ЗНО.

Методичні особливості навчання на підготовчих курсах. Навчання на підготовчих курсах складається з двох компонент, а саме, навчальної та психологічної. Перша компонента має на меті поглиблення теоретичних знань та практичних навичок щодо розуміння школярами розділів фізики, та підготовка їх до вступного іспиту у формі ЗНО. З цією метою на підготовчі курси, які тривають вісім місяців, тобто навчання починається у жовтні і закінчується в травні, поступають школярі випускного класу середньої школи. Слід зазначити, що також пропонуються підготовчі курси, які тривають чотири місяця або, навіть, два, щоб підготувати бажаючих до ЗНО. Однак, такий короткий термін навчання має дуже напружений темп підготовки і не всі школярі готові до ефективного засвоєння знань у такому форматі.

Навчання на підготовчих курсах регламентується спеціально складеними навчальними програмами, які структуровані по модульному принципу, який наразі прийнято у вітчизняних вищих навчальних закладах, до вивчення віднесено ключові теми, які містять навчальний матеріал необхідний для вступного випробування. Заняття проводяться в малочисельних групах (до 10 осіб) та організовано у формі лекційних та практичних занять, методичні прийоми яких сприяють поглибленню теоретичного розуміння фізичних концепцій та законів, математичних виразів та формул, а також їх практичного застосування у різних контекстах, розвитку навичок самостійного добування та опрацювання навчального матеріалу. Важливою частиною підготовки є поглиблення вмінь та навичок застосування фізичних законів та концепцій для розв'язання практичних завдань та фізичних задач; аналізу даних або графіків, що відображають фізичні явища; виконання експерименту, роботи з вимірювальним обладнанням та інтерпретації результатів експериментів, визначення фізичних величин або оцінки залежності між різними параметрами.

У свою чергу, переважна частина навчального часу та особлива методична увага приділяється розвитку аналітичного, логічного та критичного мислення, практичним навичкам самостійної роботи для вирішення саме таких типів тестових завдань та розв'язання задач, які використовувалися під час проведення

ЗНО у минулих роках. Практичні заняття організовані так, що спілкування школярі між собою та з викладачем, участь в обговоренні проблемних питань та досвіду розв'язування завдань, сприяє підвищенню навичок само- і взаємно навчання. Останнє допомагає школярам підвищити впевненість у собі та своїх здібностях, вони почувають себе готовими до нових викликів, що сприяє успішній підготовці до вступних іспитів та отриманню додаткових знань. У цьому, зокрема, полягає ціль психологічної компоненти, яка тісно пов'язана з навчальною, бо впевненість у своїх знаннях та академічних досягненнях підвищує самооцінку вступників, допомагає сконцентруватися у складних ситуаціях таких, як ЗНО, що потребує напруження уваги та зосередженості.

Важливим елементом методики навчання на підготовчих курсах виступає відстеження прогресу школярів через оцінювання рівня знань після вивчення тем кожного модуля, що дозволяє виявити складні для розуміння школярів питання з фізики, надати допомогу кожному слухачеві окремо, та скорегувати організацію та методику навчання.

Висновки. Як показує досвід, застосована методика навчання з фізики на підготовчих курсах допомагає школярам поглибити теоретичні знання, практичні та експериментальні навички, впоратися з можливою стресовою ситуацією під час складання письмового іспиту у формі ЗНО; сприяє самопізнанню та саморозвитку, ознайомленню зі специфікою університетського навчання, що дозволяє максимально ефективно підготуватися до вступу у вищий навчальний заклад, надати їм необхідні навички та знання для успішного проходження вступних іспитів та подальшого особистого зростання.

Література:

1. Сертифікаційна робота з фізики: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/Fizyka-ZNO_2021-osn_sesiya.pdf

Abstract. Written exams in physics in the form of external examinations, as a standardized assessment system for admission to technical higher education institutions, were officially introduced in Ukraine in 2008. Until now, entrance exams in physics were conducted in the form of an oral exam organized by the universities themselves. It should be noted that the written and oral exams in physics have their own unique features both in terms of preparing applicants for them, and in the very process of conducting the exam and evaluating its results. The written exam in physics in the form of external examination is limited in time and consists of test questions and problems, and applicants should demonstrate their knowledge and understanding of the material in writing. In this regard, to successfully pass the written exam in physics in the form of an external examination, entrants should be specially prepared both in the area of theoretical knowledge, skills and abilities of their practical application, and taught to understand the format of the formulation of test questions, accurately, comprehensively and quickly give answers, which is one of the tasks of pre-university training courses.

Training in preparatory courses is regulated by specially compiled training programs, which are structured according to the modular principle, which is currently accepted in domestic higher educational institutions, the study includes key topics that contain the training material necessary for the entrance test. Classes are held in small groups (up to 10 people) and are organized in the form of lectures and practical classes, the methodology of which contributes to a deep theoretical understanding of physical concepts and laws, mathematical expressions and formulas, as well as their application in various contexts, and the development of self-study skills. As experience shows,

the applied physics teaching method in preparatory courses helps schoolchildren to deepen their theoretical knowledge, practical and experimental skills, cope with a possible stressful situation when taking a written exam in the form of external examinations, and prepare as efficiently as possible for admission to a higher educational institution.

Key words: *applicants, test tasks, preparatory courses, physics, independent work.*

Стаття відправлена: 27.05.2024 р.

© Кузнєцова О.Я.

УДК 378.147.091.39

**MAIN ASPECTS OF TEACHING DISCIPLINE “PHARMACEUTICAL
CHEMISTRY” AT THE PROFESSIONAL COLLEGE**
**ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ФАРМАЦЕВТИЧНА ХІМІЯ»
У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ**

Velyka Alla / Велика Алла*Кандидат біологічних наук**доцент кафедри медичної та фармацевтичної хімії**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6550-4822>***Turash Mykola / Тураш Микола***Кандидат хімічних наук, доцент,**доцент кафедри біоорганічної і біологічної хімії**та клінічної біохімії***Kropelnytska Yulia / Кропельницька Юлія***Викладач вищої категорії фахового коледжу**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9517-8041>**Буковинський державний медичний університет*

Анотація. Авторами розглядаються основні аспекти викладання та розробки навчальної програми з дисципліни “Фармацевтична хімія” для студентів фахового коледжу спеціальності “Фармація, промислова фармація” згідно кредитно-модульної системи.

Ключові слова: фармацевтична хімія, кредитно-модульна система, студенти фахового коледжу.

Вступ.

Система вищої освіти сьогодні – це ключова сфера розвитку суспільства, яка привертає до себе надзвичайно велику увагу і зазнає критики в контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі європейських. Численні дослідження показали, що вища освіта забезпечує формування потенціалу особистості та розвиток аналітичних навичок і сприяє розвитку національних економік, тобто, в майбутньому для держави і особистості все більшу роль буде відігравати рівень освіти, обсяг і ступінь використання знань. Це зумовлено суттєвим збільшенням виробництва, зростанням обсягів науково-технічної інформації, швидкою зміною технологій тощо [1].

Інтеграція системи освіти України до європейського освітнього простору окреслює нові виклики та завдання, серед яких забезпечення якості вищої освіти є одним із ключових і становить необхідну умову руху української освіти до світових стандартів. У рамках Болонського процесу забезпечення якості вищої освіти декларується як найважливіший орієнтир політики європейських держав у сфері освіти [2].

Враховуючи постійно зростаючу конкуренцію на ринку праці, можна виділити такі основні вимоги до підготовки сучасного фахівця: широкі фундаментальні знання, вміння працювати в колективі, швидко оволодівати новими технологіями, мати навички самоосвіти та здібності до творчої і дослідницької роботи. Саме ці якості стають основним вектором для побудови сучасної системи вищої освіти, яка б сприяла створенню знань, доступ до них, управління ними, їх розповсюдження та контролю їх засвоєння [3].

Підготовка майбутніх фармацевтичних фахівців у коледжі здійснюється за коротким циклом навчання, що передбачає вивчення значної кількості предметів і оволодіння великим обсягом інформації за короткий термін. А це в свою чергу веде до значного психологічного навантаження та суб'єктивності в оцінюванні знань. Враховуючи це, впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу за стандартами ECTS є дуже важливою в умовах конкуренції на світовому ринку праці та інноваційного розвитку суспільства.

Основна частина.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців Фармації, формування основних фахових компетентностей є одним з головних завдань навчально-виховного процесу, а особливо у важких умовах сьогодення. Застосування випускниками у своїй майбутній професійній діяльності одержаних професійних навичок дасть їм можливість швидкої адаптації до різних викликів та змін у структурі фармацевтичної галузі.

Навчання студентів спеціальності «Фармація, промислова фармація» освітнього ступеню «молодший бакалавр» у фаховому коледжі БДМУ здійснюється за коротким циклом вищої освіти і згідно кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Фармацевтична хімія є нормативною дисципліною, яку студенти вивчають на випускному курсі. Також вона входить у перелік дисциплін, що виносяться на державну атестацію випускників. Для якісної підготовки студентів з фармацевтичної хімії, були розроблена навчальна програма, адаптована до кредитно-модульної системи навчання. Вона має наступну структуру: пояснювальна записка, мета вивчення навчальної дисципліни, структурований зміст за окремими модулями, кожен з яких містить певну кількість ECTS (кредитів), тематичний план лекцій і практичних занять (за модулями), тематичний план самостійної підготовки студентів (за модулями), перелік питань для підсумкового контролю (до кожного модуля і для дисципліни в цілому), форми контролю, перелік навчально – методичної літератури за останні 5 років.

Вивчення фармацевтичної хімії базується на попередньо одержаних знаннях з неорганічної, органічної та аналітичної хімії. Також ця дисципліна займає центральне місце й серед фармацевтичних дисциплін є з'єднувальною ланкою між фармакогнозією, фармацевтичною технологією, організацією і економікою фармації, токсикологічною хімією. У процесі вивчення фармацевтичної хімії студент здобуває знання і навички не тільки зі способів синтезу та аналізу лікарських речовин, але й законів фізичної хімії, оскільки дія препаратів на організм залежить не тільки від їх хімічної структури, але й від фізико-хімічних властивостей.

Відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання обсяг навчального часу на вивчення фармацевтичної хімії у навчальному плані відводиться 165 годин, що відповідає 5,5 кредитів ECTS та зміст навчальної програми структуровано на два модулі «Лікарські речовини неорганічної природи» і «Лікарські речовини органічної природи».

При підготовці майбутнього спеціаліста необхідно враховувати формування професійних і загальних компетентностей, рекомендованих у переліку проекту

TUNING. Дисципліна “Медична хімія” забезпечує набуття студентами наступних компетентностей:

- *інтегральні*: Здатність розв’язувати у процесі навчання типові спеціалізовані завдання та ситуаційні задачі, які передбачають застосування положень і методів відповідної науки. Критично осмислювати та вирішувати практичні проблеми у професійній діяльності, правильно формувати судження та зрозуміло доносити власні знання і висновки з обґрунтуванням для фахової та нефахової аудиторії;

- *загальні*: здатність застосовувати одержані знання у практичних ситуаціях; навички здійснення безпечної діяльності та охорони навколишнього середовища, розуміння необхідності та дотримання правил безпеки життєдіяльності

- *спеціальні (фахові, предметні)*: здатність до виконання завдань, направлених на забезпечення та контроль якості лікарських засобів та лікарської рослинної сировини.

В процесі вивчення фармацевтичної хімії досягаються такі інтегративні кінцеві програмні результати:

1) здатність застосовувати знання щодо забезпечення санітарно-протиепідемічного режиму аптекних закладів; основ безпеки життєдіяльності та охорони праці;

2) вміння застосовувати різні методи оцінки якості лікарських засобів, виготовлених в умовах аптеки та промислових підприємствах;

3) виконання завдання щодо забезпечення якості лікарських засобів на стадіях виготовлення, транспортування, зберігання і реалізації.

Навчання студентів здійснюється у змішаній формі: лекції читаються онлайн у синхронному режимі за допомогою сервісу Google Meet, практичні заняття проводяться аудиторно з врахуванням переходу в укриття у випадку повітряної тривоги. Значна увага приділяється самостійній роботі студентів, що є важливим в умовах сучасної системи освіти.

При викладанні дисципліни «Фармацевтична хімія» застосовуються різні методи навчання як репродуктивні, спрямовані на формування знань, навичок і вмінь у студентів, основних розумових операцій (аналіз, синтез, узагальнення), так і активні або інтерактивні методи навчання. Вибір технології навчання залежить від етапу заняття. На початку доречніше використовувати методи, які забезпечать можливість проведення фронтального опитування. Це дасть можливість оцінити рівень підготовки студента до пари, виконання домашнього завдання. Найкраще в цьому випадку підходять методи «Незавершене речення», «Ромашка Блума», «Мікрофон». На основному етапі, особливо для розв’язування ситуаційних завдань з фармацевтичної хімії, можна запропонувати застосування групових методів, таких як «Кейс-метод», «Кооперативне навчання», «Робота в малих групах». На заключному етапі практикується проведення тестового контролю на платформі дистанційного навчання MOODLE, а також розв’язування проблемних завдань, де найкраще себе зарекомендував метод «Мозковий штурм».

Кредитно – модульна система навчання передбачає рейтингову систему оцінювання успішності студентів, яка невід’ємною складовою модульної технології навчання. Вона формується на засадах поетапного контролю та накопичення рейтингових балів за різноманітну навчальну діяльність студента за певний період навчання. Рейтингова система оцінювання впроваджується з метою стимулювання і самоорганізації систематичної навчальної діяльності студентів, забезпечення об’єктивності та прозорості в оцінюванні знань, посилення мотиваційного компоненту, сприяння ініціативи зі сторони студента.

Оцінка за модуль визначається як сума оцінок поточної навчальної діяльності (у балах) та оцінки підсумкового модульного контролю (у балах), яка виставляється при оцінюванні теоретичних знань та практичних навичок відповідно до переліків, визначених програмою дисциплін. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати при вивченні кожного модулю, становить 200, в тому числі за поточну навчальну діяльність – 120 балів (60%), за результатами підсумкового модульного контролю – 80 балів (40%). Таким чином обирається співвідношення між результатами оцінювання поточної навчальної діяльності і підсумкового модульного контролю 60% до 40%.

Для оцінювання навчальної діяльності студентів програмою передбачені різні форми контролю, такі як опитування (фронтальне та індивідуальне), рішення тестових завдань та ситуаційних задач.

Висновки.

Модульне навчання – альтернативний напрямок навчання, що виходить із діяльнісного і активізуючого підходу до педагогічного процесу. Сутність модульного навчання складається в більше самостійній або повністю самостійній роботі із запропонованою індивідуальною навчальною програмою – модулем, що охоплює одну автономну одиницю навчального матеріалу або сферу діяльності. При цьому визначальною є діяльність студента по засвоєнню навчального матеріалу. Роль викладача може змінюватися від інформаційно-контролюючої до консультативно-координуючої. Важливість запровадження кредитно-модульної системи навчання полягає у факторі стимулювання до ефективної роботи викладача і студента, систематизації роботи протягом семестру [4].

Список використаної літератури

1. Денисенко М. П. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / М. П. Денисенко, С. В. Бреус // Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 33. – С. 17–24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Vzuk_2013_33_5.pdf.
2. Біляковська О.О. Вища освіта: шлях до забезпечення якості // Теорія і методика професійної освіти. – Т.1, Вип. 10. – 2019. – С.93-96.
3. Кремень В.Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. Європейські педагогічні студії. 2015. Вип. 5–6. С. 12–22.
4. Лозинський О. Концептуальні засади кредитно - модульної системи організації навчального процесу та особливості формування навчальної програми підготовки фахівця // Вища школа.- 2004.- № 1.- С. 66 - 68.

Annotation. In this article authors consider the main aspects of teaching and development of the curriculum on the discipline “Pharmaceutical Chemistry” for students of the specialty “Pharmacy, industrial pharmacy” according to the credit-module system at the professional college.

Keywords: pharmaceutical chemistry, credit-module system, students of the professional college.

UDC 159.944:378

WAYS TO OVERCOME STRESS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION INSTRUCTORS DURING WARTIME

Pashkovskyy V.M.

MD, prof.

ORCID: 0000-0001-6066-371X

Pashkovska N.V.

MD, prof.

ORCID: 0000-0002-9896-1744

Tsaryk I.O.

PhD

ORCID: 0000-0002-5781-2558

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Teatralna Sq., 2, 58002

Abstract. This article is devoted to researching ways to overcome stress in the professional activities of instructors in higher medical education institutions during wartime, which creates additional negative psychological impacts and accelerates the pace of professional burnout. Prolonged exposure to high stress levels can lead to emotional exhaustion, depersonalization, and a reduced sense of personal accomplishment. High stress levels can impair cognitive functions, leading to decreased productivity, errors in work, and a general decline in the quality of teaching. To overcome stress, comprehensive measures are proposed, including administrative support, establishment of collective interaction, personal responsibility of instructors for their health, and the development of professional skills. An important aspect is the creation of a safe educational environment and the provision of psychological support to instructors. Taking care of the psycho-emotional state of instructors is a key factor in ensuring the quality of education during wartime.

Keywords: war, stress, higher education institutions, medical education, professional activities, instructors, psychological support, professional burnout, distance learning.

Introduction

Stress is undoubtedly a part of the professional activities of instructors in higher medical education institutions, and it only multiplies during wartime. Military actions significantly affect the psycho-emotional state of educators, forcing them to adapt to new working conditions. Many students and instructors may be displaced from their homes, leading to disrupted routines and a lack of stable environments conducive to learning and teaching. Wartime conditions often lead to shortages of essential resources, including educational materials, technology, and even basic necessities like electricity and internet access. The emotional burden of dealing with loss, trauma, and uncertainty can lead to psychological issues such as depression, anxiety, and post-traumatic stress disorder. This article discusses the main factors of stress in the professional activities of instructors during wartime and suggests ways to overcome it.

The aim of the work was to investigate ways to overcome the stress faced by instructors in higher education institutions during military conflicts.

Material and Methods

To achieve the aim, a literature review was conducted in databases such as Scopus, Web of Science, PubMed Medline, and Embase. The main aspects considered included effective strategies for psychological support and assistance to instructors to reduce the impact of stress on professional activities during wartime.

Results *Consequences of Stress among Medical Educators.*

Work-related stress often leads to professional burnout, which is a state of emotional, physical, and mental exhaustion due to prolonged intensive work activities. Professional burnout is characterized as a psychological syndrome that arises as a result of long-term exposure to stress factors in the workplace [1]. This phenomenon includes emotional exhaustion, manifested in mental and physical fatigue of workers. It is not just a loss of energy and fatigue, but also a loss of interest and motivation to perform professional duties. Burnout is common among those working under constant pressure and experiencing prolonged stress, particularly in professions related to providing assistance, such as medicine or education. At the same time, emotional burnout can become a serious obstacle to effective teaching and interaction with students [2-4].

According to GoGlobal, research results conducted by Gradus Research showed that 54% of Ukrainian teachers have experienced professional burnout due to teaching during wartime. Meanwhile, 75% of school students show signs of stress due to challenging learning conditions [5].

Health Deterioration: Psychosomatic illnesses such as headaches, digestive issues, and cardiovascular diseases can result from prolonged stress. The impact of stress on cardiometabolic health is of particular significance [6]. Sleep problems, reduced immunity, and general exhaustion are also common consequences.

Decreased Productivity: Reduced emotional intelligence (self-awareness of one's own emotions or the ability to understand and regulate one's own and others' emotions), loss of concentration, mistakes in work, and decreased quality of teaching can be results of stress [7]. This can lead to a decline in student education levels and a general decrease in academic performance.

Ways to Overcome Stress among Instructors during Wartime.

According to GoGlobal, 46% of Ukrainian educators identified psychological support as the top need during wartime [8].

To ensure this, comprehensive measures need to be implemented [9]. One of the important components is support from the administration of higher education institutions, namely the creation of a safe environment for educational activities, organization of stress management training where instructors can learn relaxation methods and emotional management techniques; providing access to psychological support, including consultations with psychologists and therapists; creating a flexible work schedule that considers the individual needs and capabilities of instructors.

1. *Collective support*, including establishing effective communication among instructors for information sharing, support, and mutual assistance; holding regular meetings to discuss problems and share experiences, which helps create a supportive collective environment; implementing mentoring programs for young instructors where experienced colleagues can provide support and advice.

2. *Personal responsibility*, including maintaining a balance between work and personal life, which involves planning time for rest and personal matters; implementing relaxation techniques such as meditation, yoga, or breathing exercises that help reduce stress levels; regular physical activity and healthy eating that contribute to overall health and endurance; limiting news consumption to reduce anxiety and maintain positive thinking.

3. *Development of professional skills*, namely continuing education through online courses and webinars that allow instructors to stay updated on the latest teaching methods and technologies; mastering new technologies for effective remote learning, including the use of online communication and learning tools; participation in professional communities for experience sharing and support, which helps create a network of mutual assistance and support.

Conclusions Stress in the professional activities of instructors in higher medical education institutions during wartime is a multifaceted issue that requires comprehensive strategies to address. By focusing on creating supportive environments, promoting psychological well-being, and encouraging professional development, educational institutions can help mitigate the impact of stress and ensure the continuity and quality of education during these challenging times. It is important to realize that during wartime, caring for the psycho-emotional state of instructors is a key factor in ensuring the quality of education and supporting students. Only through joint efforts can conditions be created in which instructors can effectively perform their duties and support students during this difficult time.

References

1. Maslach C. Job burnout: New directions in research and intervention. *Curr. Dir. Psychol. Sci.* 2003;12(5):189–192. doi: 10.1111/1467-8721.01258.
2. Farhi M, Rubinsten O. Emotion regulation skills as a mediator of STEM teachers' stress, well-being, and burnout. *Sci Rep.* 2024 Jul 6;14(1):15615. doi: 10.1038/s41598-024-63228-z.
3. Maslach C. Job burnout: New directions in research and intervention. *Curr. Dir. Psychol. Sci.* 2003;12(5):189–192. doi: 10.1111/1467-8721.01258.
4. Yu X, Wang P, Zhai X, Dai H, Yang Q. The effect of work stress on job burnout among teachers: The mediating role of self-efficacy. *Soc. Indic. Res.* 2015;122(3):701–708. doi: 10.1007/s11205-014-0716-5.
5. https://globaloffice.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/prezentatsya_vpliv-vijni-na-osvityan.pdf (OnLine)
6. Schultz NS, Chui KKH, Economos CD, Lichtenstein AH, Volpe SL, Sackeck JM. Impact of physical activity, diet quality and stress on cardiometabolic health in school employees. *Prev Med Rep.* 2020 Nov 6;20:101243. doi: 10.1016/j.pmedr.2020.101243.
7. Pandey M, Sharma D, Kamboj NK. Assessing trait emotional intelligence and its relationship with stress and health behaviour in the education sector: An empirical study from Uttarakhand, India. *F1000Res.* 2023 Nov 8;12:320. doi: 10.12688/f1000research.131306.2.
8. https://globaloffice.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/prezentatsya_vpliv-vijni-na-osvityan.pdf (OnLine)
9. Anil H, Mohan TT, Biju F, Saji S, Gopal RK, Sebastian SR. Epidemiology of workplace stress among medical educators in Pathanamthitta District, Kerala, India. *Prevent Med Res Rev.* 2024;1(2):118-20. DOI: 10.4103/PMRR.PMRR_95.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-024>

DOI: 10.30888/2663-5712.2024-26-00-024

УДК 378.091.313:61

PROJECT-BASED LEARNING IN HIGHER MEDICAL EDUCATION ПРОЄКТНЕ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ

Kobtseva O.A. / Кобцева О.А.

PhD in Medicine, as. prof. / к.мед.н., доцент

ORCID: 0000-0003-4227-7959

Donetsk National Medical University,

4A, Yuriy Kovalenko Str., Kropyvnytskyi, Ukraine, 25031;

Донецький національний медичний університет,

вул. Юрія Коваленка, 4А, Кропивницький, Україна, 25031

Анотація. Мета роботи. Провести аналіз спеціалізованої літератури для узагальнення даних про освітню технологію - проєктне навчання, інтерпретувати її зміст, класифікацію, вимоги до проєктів та основні етапи реалізації. **Виклад основного матеріалу.** Проєктна діяльність того, хто навчається розглядається з декількох сторін: процес – як робота по виконанню проєкту; продукт – як матеріалізований результат; захист – як ілюстрація освітнього досягнення. Особливості цієї технології – комплексність й орієнтованість на отримання конкретного результату – дають можливість її використання у професійній підготовці кваліфікованих робітників на будь-якому етапі навчання, для будь-якої професії. **Висновки.** Проєктна діяльність – одна з найперспективніших складових освітнього процесу. Самостійне набуття здобувачами освіти знань, їх систематизація, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему і приймати рішення відбувається саме завдяки впровадженню в освітній процес закладів освіти проєктної технології навчання.

Ключові слова: проєкт, медична освіта, освітня технологія, навчання.

Вступ.

Сучасна освіта спирається на тезу про навчання протягом життя. Це не викликає заперечень, оскільки швидкий розвиток інформаційних технологій впливає не лише на суспільство в цілому, а і на окремі сфери його діяльності. Тому варто звертати увагу на чинники, які позитивно впливають на якість навчання. Серед розмаїття педагогічних технологій своєю нетривіальністю виділяється технологія, орієнтована на виконання практично-значущих завдань, які є цікавими у своїй постановці і мають відчутний для молоді результат. Таку технологію називають проєктною [1, с.46].

Метод проєктів є такою організацією навчання, за якої здобувачі освіти одержують знання в процесі планування і виконання практичних завдань – проєктів. Ця освітня технологія – несучасний винахід у світовій педагогіці (він виник щонайменше півтора століття тому), але переосмислення і застосування його у нинішній навчальній та культурно-соціальній ситуації дає право говорити про нього як про сучасну освітню педагогічну технологію. Метод проєктів успішно й активно розвивається, оскільки дає змогу раціонально поєднувати теоретичні знання з їх практичним застосуванням для вирішення конкретних життєвих проблем сучасності в навчальній діяльності. Часто дослідники називають його і як метод, і як технологію [2, с. 255].

Практика природничо-наукової підготовки медичних працівників у вищих навчальних закладах свідчить, що використання традиційних дидактичних засобів і методів не забезпечує інтенсивного розвитку пізнавальної діяльності, індивідуальних здібностей та фахових знань студентів. Разом з тим, збільшення обсягу наукової інформації, поява нових підходів до інтерпретації явищ і понять та завдань, які стоять перед освітою, виявляють суперечності між традиційними способами формування знань і вимогами, які ставляться до підготовки майбутніх фахівців. Подолання цих суперечностей можливе за умови використання нових підходів до формування знань студентів [3, с. 321].

Мета роботи. Провести аналіз спеціалізованої літератури для узагальнення даних про освітню технологію - проєктне навчання, інтерпретувати її зміст, класифікації, вимоги до проєктів та основні етапи реалізації.

Виклад основного матеріалу.

Вперше повний опис методу проєктів дали саме Дж. Дьюї та У. Кілпатрік. Вони назвали цю освітню технологію методом «інструментальної педагогіки». Ключова ідея полягала в наданні учневі самостійності у виборі праці, врахування його інтересів і намірів. Учні самі ставили мету, планували і виконували роботу, пов'язану з перетворення або одержанням нових знань та вмінь. Дж. Дьюї зазначав, що дитина не повинна «набиватися як гусак знаннями». Він повинен жити цікавим, вільної, творчої життям сьогодні і зараз [1, с.47].

Проєктна технологія є однією із найпоширеніших сучасних освітніх практик, які впроваджуються в освітній процес вітчизняних закладів освіти. Особливості цієї технології – комплексність й орієнтованість на отримання конкретного результату – дають можливості її використання у професійній підготовці кваліфікованих робітників на будь-якому етапі навчання, для будь-якої професії. При застосуванні проєктної методики педагог стимулює інтерес студентів до певної проблеми, що передбачає володіння ними певними знаннями, та через проєктну діяльність демонструє практичне застосування набутих знань. Таким чином, вибудовується ланцюжок: практичне застосування отриманих знань стимулює інтерес здобувачів освіти до проблеми, а вирішення проблеми вимагає володіння ними певним рівнем нових знань та умінь. Навчання будується на активній основі через доцільну діяльність студентів, тобто узгоджуючись із їхніми особистими інтересами в отриманні саме цих знань [4, с. 30].

Проєкти поділяються за домінуючою діяльністю (дослідницькі, творчі, рольові, пошукові (інформаційні), предметно-орієнтовні та ін.), за предметно-змістовною областю (монопроєкти та міжпредметні), за характером координації (відкрита й прихована), за характером контактів (міжнародні й внутрішні), за кількістю учасників (індивідуальні, парні, групові), за тривалістю виконання (короткострокові, середньої тривалості, довгострокові) [1, с.53]. Дослідницькі – повністю підпорядковані логіці дослідження та мають структуру, наближену до наукового дослідження. Застосовують всі методи сучасної науки. Наприклад: лабораторний експеримент, соціальне дослідження. Творчі – у яких передбачаються довільний підхід до оформлення результатів. Наприклад: створення приладів, установок, моделей, театральні постановки з предмету. Ігрові – учасники виконують певні ролі, що обумовлені характером та змістом

проекту. Ступінь творчості учасників надзвичайно висока, але домінуючим видом творчості є все ж таки гра. Наприклад: імітуються соціальні та ділові стосунки як літературних героїв, так і реальних людей, вигадуються учасниками різні життєві ситуації. Інформаційні – збір інформації про об'єкт дослідження з метою аналізу, узагальнення та презентації на широкий загал. Практично орієнтовані – вирізняються чітко вираженим результатом діяльності студентів [3, с. 321].

Проектна діяльність того, хто навчається розглядається з декількох сторін: процес – як робота по виконанню проекту; продукт – як матеріалізований результат; захист – як ілюстрація освітнього досягнення. Науковці А. Комишан, Н. Щокіна виділяють наступні основні етапи проектування (рис. 1) [1, с. 49].

Початковий етап	• розробка основних ідей, констатація вивченості проблеми, збір і аналіз даних, обґрунтування актуальності, формулювання гіпотези
Етап розробки	• вибір виконавця (виконавців), формування груп, усвідомлення завдань, планування діяльності, розробка змісту етапів, визначення форм і методів керування і контролю, корекція з боку вчителя
Етап реалізації	• інтегрування і акумулювання всієї інформації з урахуванням теми, мети; підготовка наочно-графічного матеріалу, розробка аудіо-відео ряду проекту, контроль і корекція проміжних результатів, співвіднесення їх з певною метою, керівництво, координація роботи учнів
Завершальний етап	• оформлення проекту у вигляді доповіді, мультимедійної презентації і т.д., демонстрація проекту в класі, отримання критичних відгуків (в разі їх наявності). Корекція проекту (при необхідності)

Рис.1. Основні етапи проектування [1, с. 49].

Реалізація проектного навчання в медичній освіті потребує низки умов. Вибір місця проведення (лікувальний заклад) гарантує безперервність і повноту об'єктів дослідження. Збір інформації проводиться з використанням реальних медичних документів (історія хвороби, амбулаторні карти, анкети). Обов'язкове вміння використання комп'ютерної техніки для отримання і обробки інформації. Результати проекту оформляються письмово і підлягають офіційній презентації (довідь публікації). Захист проекту виробляє у студента навички виступу і прагнення до поглиблення та вдосконалення своїх знань [3, с. 322].

Встановлено дев'ять вимог до ефективної організації проективної освіти і проектного навчання студентів:

Гетерогенність і складність освітнього середовища: організація гетерогенної й складної (інформаційно і предметно) структури освітнього середовища створює можливість не лише знаходити, а й конструювати предмети своєї моторної, сенсорної, маніпулятивно-пізнавальної, ігрової і художньої активності. Різноманітне і структурно складне освітнє середовище пропонує комплекс різноманітних можливостей, стимулює прояв самостійності й активності студента.

Гнучкість і керованість освітнього процесу: організація гнучкості й керованості освітнього середовища забезпечує можливість прояву творчої активності студента, що створює унікальні дидактичні можливості для педагогів

– спонукати студентів до активності, прийняття самостійних рішень не тільки вербальними засобами, а й шляхом відповідної оперативної зміни просторово-предметного довкілля.

Автентичність: організація автентичності (життєвої доцільності) освітнього середовища забезпечує суб'єктам освітнього процесу можливість навчатися у найбільш сприятливому для них темпі, відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей.

Взаєморозуміння й задоволення взаєминами всіма суб'єктами освітнього процесу: взаєморозуміння й задоволення взаєминами обумовлюється перш за все доброзичливістю, домінуванням взаємного позитивного ставлення суб'єктів один до одного.

Переважно позитивний настрій всіх суб'єктів освіти: обумовлюється спільною підготовкою до якихось цікавих, радісних подій, участю суб'єктів освітнього процесу в ігрових ситуаціях. Підготовка до емоційно значних подій (конференцій, виставок, фестивалів тощо) викликає позитивні емоції, оптимізм, впевненість у цікавому й насиченому завтрашньому дні. Гра в освітньому процесі створює можливість виявлення творчої активності студента.

Авторитетність педагогів: є особливого важливою в умовах особистісно орієнтованого освітнього середовища, коли система взаємин педагогів і студентів будується на суб'єкт-суб'єктній основі; в освітній діяльності стверджується демократичний стиль управління, неприйнятним стає авторитарний.

Участь всіх суб'єктів в управлінні освітнім процесом: забезпечує становлення соціальної активності особистості студента. Діяльність, здійснювана суб'єктами в освітньому процесі, може мати розвиваючий характер тільки тоді, коли учасники самі переживають процес цієї діяльності, психологічно залучені до неї.

Згуртованість і свідомість всіх суб'єктів: є необхідною передумовою навчальної діяльності учнів чи студентів, «інструментом» особистісного розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу.

Продуктивність взаємодії у навчальному компоненті освітнього процесу: відіграє значну роль у організації проєктивної освіти учнів студентів. Якщо будуть забезпечені всі вищезазначені умови, буде створено комплекс розвиваючих можливостей, а навчальний компонент освітнього процесу залишиться на низькому рівні, то такий заклад освіти не можна вважати якісним і розвивальним. Закономірним буде намагання студентів віддати перевагу закладу освіти, який гарантує формування відповідної компетентності [5, с. 221].

Існують 5 критеріїв для написання проєкту: 1. Мета і завдання повинні бути конкретні і прості, реально здійснимі. 2. Актуальність: проєкт повинен відображати нагальну проблему реального життя. 3. Необхідно зробити огляд світової літератури з цієї проблеми. 4. У проєкті повинні бути запропоновані шляхи покращення медичної допомоги. 5. Ці поліпшення повинні бути значними і досягатися простими методами. Студенти самостійно отримують знання з різних джерел; навчаються користуватися цими знаннями для вирішення нових пізнавальних і практичних завдань; набувають комунікативні вміння, працюючи в різних групах; розвивають свої дослідницькі вміння (виявлення проблеми, збір

інформації з літератури, документів і т.п., спостереження, експеримент, аналіз, побудова гіпотез, узагальнення); розвивають аналітичне мислення. Завдання викладача - з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей студентів, їх інтересів, потреб, планів на майбутнє - створити таку робочу атмосферу, яка б стимулювала їх розумову, комунікативну та творчу діяльність [3, с. 322].

Висновки.

Проектна діяльність – одна з найперспективніших складових освітнього процесу. Самостійне набуття здобувачами освіти знань, їх систематизація, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему і приймати рішення відбувається саме завдяки впровадженню в освітній процес закладів освіти проектної технології навчання. В ході реалізації проектної технології вирішуються наступні задачі в процесі підготовки фахівців: у здобувачів освіти формуються уміння і навички аналітичного, логічного та критичного мислення; планувати свою діяльність, заздалегідь прогнозуючи її результати; використовувати різноманітні джерела інформації; аналізувати, співставляти та порівнювати факти; аргументувати власні судження; приймати рішення, установлювати соціальні контакти, розподіляти обов'язки, взаємодіяти; створювати реальний «кінцевий продукт»; представляти результати своєї діяльності перед аудиторією; оцінювати свою діяльність і діяльність колег.

Література:

1. Троценко Д., Острога М. Проектні технології навчання інформатики в 6-му класі. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Т. 10. № 2. С. 46-54. doi: 10.31110/2616-650X-vol10i2-006
2. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ, 2016. 583 с. UPL: <http://surl.li/ldx1s>
3. Телемуха С.Б. Метод проектів як новітня методика реалізації навчального процесу. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії*. 2013. Т.13. В. 1(41). С. 320-323. UPL: https://www.pdmu.edu.ua/old/journal/journal2/pdf/mag2/2013n41_1.pdf
4. Шевчук С.С. Сучасні освітні технології у професійній підготовці кваліфікованих робітників: навчально-методичний посібник. Біла Церква, 2022. 158 с. UPL: <http://surl.li/knvup>
5. Лебедик Л.В., Стрельников В.Ю., Стрельников М.В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: навчально-методичний посібник. Полтава, 2020. 303 с. UPL: <https://goo.su/IyaHV>

Abstract. *The aim of the study is to analyze the specialized literature to summarize data on the educational technology of project-based learning, to interpret its content, classification, project requirements and main stages of implementation. Outline of the main material.* The project activity of a student is viewed from several perspectives: the process as work on the project; the product as a materialized result; and the presentation as an illustration of educational achievement. The peculiarities of this technology - its complexity and focus on obtaining a specific result - make it possible to use it in the professional training of skilled workers at any stage of education, for any profession. **Conclusions.** Project activity is one of the most promising components of the educational process. The independent acquisition of knowledge by students, their systematization, the ability to

navigate the information space, see the problem and make decisions is due to the introduction of project-based learning technologies in the educational process of educational institutions.

Keywords: *project, medical training, educational technology, learning.*

Стаття відправлена 27.07.2024 р.

© Кобцева О.А.

УДК 378.018.43

**MODERN TRENDS IN DISTANCE LEARNING IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS****ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ****Курченко Т.О / Кириченко Т.О.***PhD in Economics, Associate Professor / канд.екон.наук, доцент*<https://orcid.org/0000-0002-9160-2124>*Sumy National Agrarian University, Sumy, Herasya Kondratieva 160, 40021**Сумський національний аграрний університет, Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, 40021*

Abstract: The article examines current trends in the development of distance learning in higher education institutions of Ukraine. The author analyses the key aspects of distance learning, identifying priority areas, including infrastructure and technical support, professional training of teachers, development of interactive learning resources, ensuring accessibility and inclusiveness, organisation of feedback and assessment, and psychological support for students. In particular, the challenges faced by the education system due to the war, psychological stress and logistical difficulties are discussed. Despite these challenges, Ukraine has demonstrated resilience, adapting to the new environment with significant investments from international organisations such as UNESCO, Google and Microsoft, which provide hardware, software and training to support online learning. Ukrainian universities are adopting platforms such as Moodle and using tools such as Zoom and Microsoft Teams to improve the distance learning process. The article also focuses on the importance of improving the digital skills of students and teachers, which are necessary for effective online learning and training. The recommendations set out in the article are aimed at maintaining the continuity of the educational process and improving the quality of higher education in times of crisis.

Key words: distance education, constant professional development, higher education, assessment, training.

Вступ.

In today's world, where digital technologies have become an integral part of everyday life, distance learning is becoming increasingly important. In higher education institutions distance learning is becoming not only an alternative approach to traditional teaching methods, but it is also an important component of the educational process. The purpose of this article is to identify the priorities of distance learning in higher education institutions, analyze current issues and develop recommendations for their solution.

Distance learning is defined as an educational process that is fulfilled with help of information and communication technologies (ICT) and does not involve direct contact between the teacher and the student. The main principles of distance learning include individualization, interactivity, accessibility and mobility of the learning process [1].

The distance learning in higher education in Ukraine has faced significant developments and challenges, particularly due to the ongoing conflict and its impact on the education system. The war in Ukraine has severely disrupted education, with over 3,000 educational institutions damaged, including 420 completely destroyed. Many students and educators face instability, psychological stress, and logistical challenges in continuing their education. Despite these challenges, Ukraine has

demonstrated resilience. Students and educators have adapted to teaching and learning under difficult circumstances, including power outages and air raid threats [2].

Significant investments have been made to support distance learning. UNESCO, Google, and Microsoft, along with the Global Partnership for Education, have committed over \$51 million to provide equipment, software, and training to facilitate online education. This includes donations of Chromebooks and free access to educational software [3]. Ukrainian universities have modernized their infrastructure, adopting platforms like Moodle and utilizing tools such as Zoom and Microsoft Teams to enhance the online learning experience [4]. A study profiling the digital readiness of Ukrainian students highlights the increased accessibility and inclusiveness of education due to its remote nature. However, it also points out the need for continuous improvement in digital skills among both students and educators to maximize the benefits of online learning. Digital competency frameworks have been developed to assess and improve the digital skills necessary for effective online learning, ensuring that students can adapt to various technological demands. Programs are being implemented to provide not only educational resources but also psychosocial support to address the mental health challenges faced by students and educators. This holistic approach aims to support the well-being of the educational community and ensure continuity in learning despite the ongoing conflict [3].

These efforts reflect a comprehensive strategy to maintain and improve the quality of higher education in Ukraine during these tough times. The integration of modern technology, substantial international support, and a focus on mental health and inclusivity are key components of this ongoing transformation.

Identifying the priorities for distance learning, it is worth focusing on the following aspects: infrastructure and technical support, professional training of academic staff, development of interactive learning materials, ensuring accessibility and inclusiveness, organisation of feedback and assessment, and psychological support for students.

Effective distance learning requires a modern technical infrastructure and resources, including high-speed internet, data storage servers, and platforms for online classes and communication between teachers and students. Teachers' training is a core issue especially for working in a distance learning environment. This includes not only mastering technical skills, but also methodological training in developing interactive resources and providing effective feedback. Feedback is an important part of the learning process, especially in distance learning. Effective feedback methods include regular online consultations, chats and forums, and automated assessment systems that allow students to be promptly informed of their progress.

It should be taken into account that distance learning is associated with increased levels of stress and isolation among students. Therefore, the provision of psychological support and counselling for students is an essence that can reduce anxiety and increase motivation to learn.

Distance learning should be accessible to all students, regardless of their physical abilities or socio-economic status. This includes adapting learning materials for students with disabilities and providing technical support for those who do not have access to the necessary resources [5].

Distance learning has both advantages and disadvantages. The advantages include the possibility of involving a large number of students in training both within one class/lecture and a course of study; creation of a unified educational environment, the possibility of studying at a convenient time, access to a large number of training resources. A number of problems that also arise when organising distance learning include the following ones: many students do not have appropriate technical support and high-quality Internet connection; the problem of financing; the lack of readiness of teachers/students for the new format of the educational process; students' lack of experience of working independently and insufficient motivation to develop themselves and acquire knowledge, skills and abilities without constant supervision of the teacher; difficulties in students' assessment.

Conclusions.

Distance learning is a set of information technologies and teaching methods that provide education without the physical presence of students in an educational institution.

In Ukraine, distance education has been gradually introduced for over a decade. The quarantine measures of 2020, when all higher education institutions were switched to distance learning due to the COVID-19 pandemic, gave a significant impetus to the development of distance learning technologies. To ensure the successful implementation of the educational process, all higher education institutions have created modern online platforms, which collect all the electronic resources of a particular university. University e-learning systems usually include developed e-learning courses, personal accounts of students and teachers, a grade book, and a catalogue of elective courses.

At the same time, it is worth noting that the accelerated development of the latest information and communication technologies, as well as new opportunities for participants in the educational process, necessitate the updating and further development of the learning environment of educational institutions.

To make the learning process in higher education institutions more efficient, starting in 2024, part-time education will be replaced by distance learning. According to the initiators of the changes, this will allow students to study remotely, but without losing the quality of education. The government has proposed that higher education institutions focus on developing distance learning. Unlike part-time and evening classes, distance learning does not require regulation, and students can choose the time and place for classes within their study schedule. To implement distance learning, educational institutions can create distance learning centres as their separate structural units.

The organisation of distance learning in higher education is a process that requires consideration of numerous aspects. Priority areas of this process include technical support, teachers' training, interactive resources development, accessibility, feedback and psychological support. Implementation of these core features will ensure high quality distance learning and increase its effectiveness.

References:

1. Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). Distance education: A systems view of online learning. Cengage Learning.
2. Inna Makhovych. Education is possible in any situation – what I've learnt from teaching in Kyiv amid war. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/d41586-024-00588-6>
3. GPE Transforming Education. Retrieved from: <https://www.globalpartnership.org/news/distance-learning-ukraine-51-million-grants-inkind-support-gpe-google-microsoft>
4. Tetiana Perepelytsia. Online Learning and war: How pandemic experience can help Ukrainian education? Retrieved from: <https://dif.org.ua/en/article/distance-learning-en>
5. Seale, J. (2013). E-learning and disability in higher education: Accessibility research and practice. Routledge.

Анотація. У статті розглядаються сучасні тенденції дистанційного навчання у закладах вищої освіти України. Автор аналізує ключові аспекти організації дистанційного навчання, визначаючи пріоритетні напрямки, які включають інфраструктурну та технічну підтримку, професійну підготовку викладачів, розробку інтерактивних навчальних матеріалів, забезпечення доступності та інклюзивності, організацію зворотного зв'язку та оцінювання, а також психологічну підтримку студентів. Зокрема, розглянуто виклики, з якими стикається система освіти через війну, психологічний стрес та логістичні труднощі. Незважаючи на ці виклики, Україна демонструє стійкість, адаптуючись до нових умов за допомогою значних інвестицій від міжнародних організацій, таких як UNESCO, Google та Microsoft, що надають обладнання, програмне забезпечення та тренінги для підтримки онлайн-навчання. Українські університети впроваджують платформи, такі як Moodle, та використовують інструменти, такі як Zoom та Microsoft Teams, для покращення дистанційного навчального процесу. Стаття також акцентує увагу на важливості підвищення цифрових навичок студентів та викладачів, необхідних для ефективного онлайн-навчання. Викладені у статті рекомендації спрямовані на підтримку безперервності освітнього процесу та підвищення якості вищої освіти в умовах кризи.

Ключові слова: дистанційна освіта, підвищення кваліфікації, вища освіта, оцінювання, підготовка.

Стаття отримана: 31.07.2024 г.

© Кириченко Т.О

UDC 373.2

INTERACTION WITH THE FAMILY AS A CONDITION FOR THE FORMATION OF THE NATIONAL AND LANGUAGE PERSONALITY OF THE PRESCHOOL CHILD

ВЗАЄМОДІЯ З СІМ'ЄЮ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-
МОВЛЕННЕВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Kovshar O.V.

d.p.s., prof.

ORCID: 0000-0003 3407-8570

Kuts K.M.

as.prof.

Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, University 54, 50024.

Криворізький державний педагогічний університет, Університетська, 54, 50024

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування національно-мовленнєвої особистості дитини дошкільного віку. Актуальність обраної теми обумовлюється завданням сучасного суспільства з розвитку дитини дошкільного віку як майбутнього громадянина, патріота у взаємодії закладу освіти і сім'ї. Мета статті - визначення особливостей формування національно-мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку. Зазначаємо, що формуванням національно-мовленнєвої особистості дитини дошкільного віку відбувається у взаємодії закладу дошкільної освіти, батьків вихованців, громадських організацій. Національно-мовленнєва особистість - це гармонійна, компетентна, творча мовна особистість, носій етнічних, національних і загальнолюдських цінностей.

Розвиток мовлення дошкільника, виховання мовленнєвої культури, культури спілкування, формування мовної особистості і мовленнєвої поведінки багато в чому залежить від родини вихованців. Сім'ю визначаємо основою мовленнєвого середовища дитини, отже у взаємодії з дошкільним закладом основним чинником формування національно-мовленнєвої особистості дитини дошкільного віку.

Ключові слова: національно-мовленнєва особистість, мовленнєве середовище, партнерська взаємодія з батьками.

Introduction.

До проблем виховання мовленнєвої культури в різні часи зверталися такі класики педагогічної науки, як Григорій Сковорода, Костянтин Ушинський, Софія Русова, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський та інші видатні вчені. Зважаючи на те, що в період дошкільного дитинства відбувається формування культурно-ціннісних орієнтацій, духовно-етичної основи особистості дитини, розвиток її емоцій, відчуттів, механізмів соціальної адаптації в суспільстві, закладаються основи національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі цей вік має виключне значення для національно-патріотичного та національно-мовленнєвого виховання.

Мета статті – визначення особливостей формування національно-мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку.

Main text.

Уже з перших днів життя особистість дитини формується під впливом материнської мови, колискової пісні, бабусиної казки. Підрастаючи, вона бере участь у святах і обрядах, засвоює народні пісні, залучається до спільної діяльності, переймаючи досвід попередніх поколінь рідного народу.

Дитина усвідомлює суспільні цінності, починає керуватись у своїй поведінці моральними нормами. Саме тому дошкільний вік є найсприятливішим для формування першооснов і національної самосвідомості дитини, виховання вищих моральних почуттів, і мовленнєвої культури.

На сучасному етапі відбувається процес відродження патріотичної свідомості дошкільнят на основі різних виховних форм, що відзначається в дослідженнях Н. Аркуша, О. Буздуган, Л. Володіна, О. Доманюк, Т. Жаровцева, О. Каплуновська, І. Кичата, С. Ладивір, В. Мусієнко, М. Палець, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Д. Рейпольська, І. Рибальченко, В. Собкін, В. Сухар, І. Трубавіна та інші. Проте, виховний потенціал формування національно-мовленнєвої особистості, як наряду розвитку особистості дошкільника патріотичного виховання дошкільнят не знайшло своє ґрунтовне відображення у роботах сучасних дослідників.

Академік А. Богуш засвідчує, що виховання з перших років життя в дитини інтересу до рідної української мови, до яскравих влучних виразів зі змісту літературних творів та народних казок, фразеологічних одиниць, образних слів і словосполучень, прислів'їв, приказок, стимулює її до досконалого володіння рідною мовою, прагнення вживати її в активному мовленні сприяє формуванню в майбутньому високодуховної національно спрямованої особистості, патріота своєї Батьківщини [2].

Зміст мовної діяльності дітей дошкільного віку визначено в Державному стандарті дошкільної освіти, Базовому компоненті дошкільної освіти (БКДО, 2021), освітній лінії «Мовлення дитини».

Під формуванням національно-мовленнєвої особистості дитини дошкільного віку розуміємо спеціально організовану партнерську взаємодію закладу дошкільної освіти, батьків вихованців, громадських організацій спрямовану на створення умов розвитку компетентної, творчої мовної особистості майбутнього громадянина України, носія етнічних, національних і загальнолюдських цінностей, яка живе в гармонії з довкіллям і самим собою.

Розвиток мовлення дошкільника, виховання мовленнєвої культури, культури спілкування, формування мовної особистості і мовленнєвої поведінки багато в чому залежить від специфіки мовленнєвого середовища.

Під мовленнєвим середовищем розуміємо сукупність сімейних, побутових, соціально-педагогічних неорганізованих і цілеспрямованих умов спілкування дитини в системах "дорослий (батьки, родичі, вихователь, учитель) – дитина", "дитина-дорослий", "дитина-дитина"

В Україні батьківська, родинна педагогіка є серцевиною народної виховної практики. Це перевірений часом досвід національного виховання дітей в колі найближчих по крові й духу людей.

Серед досвіду сучасних надбань дошкільної та початкової освіти, відзначимо досвід В. Сухомлинського, який вказував на особливе місце у вирішенні проблем взаємодії сім'ї та освітнього закладу. Педагог обґрунтував теоретико-методологічні засади взаємодії сім'ї і школи у справі навчання й виховання. На думку вченого, батькам і вчителям слід глибоко усвідомлювати, що ні школа без сім'ї, ні сім'я без школи не можуть вирішити найтонші,

найскладніші завдання становлення людини [3, с. 293]. Узагальнений педагогічний досвід В. Сухомлинського свідчить про виняткове місце відносин, що складаються в середовищі перебування дитини. Радість, моральні взаємини В. Сухомлинський уважав надійною ланкою, що пов'язує школу із сім'єю у підготовці майбутніх учнів, а для дітей є стимулом думки, інтелектуальної діяльності в навчально-виховному процесі.

Гармонійну єдність виховних і навчальних зусиль видатний педагог розглядав як необхідну умову всебічного розвитку кожної дитини. Духовною серцевиною спеціально організованої взаємодії він вважав сім'ю з її люблячими взаєминами між дітьми і батьками. Багатство стосунків дитини, педагогів і батьків вважав основним принципом формування особистості дошкільника [3, с. 254-255].

Родина — природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються і поглиблюються любов до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу пошана до рідної мови, історії, культури.

У кожній родині своя власна історія, але вона тісно переплітається з історією всієї країни. Адже сім'я - частка народу! Знаючи історію своєї сім'ї, можна краще пізнати історію свого народу.

Summary and conclusions.

Тому любов до своєї родини, матері, батька, родичів, дотримання духовно-культурних традицій, які вони сформували, – це ніщо інше, як вияв патріотизму, саме того його складника, що формується у родинних стосунках. “Нащо клад коли у сім'ї лад”, – кажуть у народі. І в цьому вислові закладено глибокий педагогічний зміст.

Досвід переконує, що діти, якщо з ними проводять у закладі освіти та родині цілеспрямовану роботу, успадковують славу своїх батьків, дідів, прадідів, славу народу. Особливу роль у національно-мовленнєвому вихованні дітей у сім'ї відіграє загальний мікроклімат, настрої, уклад, спрямованість тощо. Родина є благодатним середовищем для виховання мовленнєвої культури, національно-патріотичної свідомості, почуттів і переконань у дітей.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти)<https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/>
2. Богуш А. Інноватика у вихованні. Мовно-літературна освіта дітей дошкільного віку. Випуск 16. 2022. С. 68-72.
3. Сухомлинський Вибрані твори в 5 т.; голова ред. кол. О. Г. Дзеверін .<https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr>

Abstract. The article is devoted to the problem of the formation of the national speech personality of a preschool child. The relevance of the chosen topic is determined by the task of modern society to develop a preschool child as a future citizen, patriot in the interaction between the educational institution and the family. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the formation of the national speech personality of preschool children. We note that the formation of the national-speech personality of a preschool child takes place in the interaction of the preschool education institution, the parents of pupils, and public organizations. A national speech personality

is a harmonious, competent, creative speech personality, a carrier of ethnic, national and universal values.

The development of a preschooler's speech, the education of speech culture, the culture of communication, the formation of a speech personality and speech behavior largely depends on the family of pupils. We define the family as the basis of the child's speech environment, therefore, in interaction with the preschool institution, the main factor in the formation of the national speech personality of the child of preschool age.

Key words: national speech identity, speech environment, partner interaction with parents.

Scientific adviser: Kovshar O.V. d.p.s., prof. Kuts K.M. as.prof.

Article sent: 01.08.2024

© Kovshar O.V

UDC 378.147:811.111(045)

VISUAL MIND MAPPING IN TEACHING PROCESS: PEDAGOGICAL PRACTICES

Holovko I.O.*PhD in Pedagogy, Associate Professor, Chair of Foreign Languages**ORCID: 0000-0001-6690-4043**Central Ukrainian National Technical University**Kropyvnytskyi, Studentskyi Av., 8, 25013*

Abstract. *A review of pedagogical practices using Visual mind mapping is presented. It is perceived that VMM technology has become an integrated strategy of the educational process in higher school pedagogy among the methods and technologies for organizing students' work in HEIs.*

The analysis of the results described in papers of educators has shown the effectiveness of the implementation of VMM for students of different specialties and for various purposes.

As a comprehensive strategy, VMM updates the educational process in HEIs in order to optimize it. Introduced as an interactive and dynamic pedagogical resource VMM intensifies the teaching process, improves educational activity, and successfully combines educational and analytical activities of students. As a method of learning, VMM helps students to comprehend the difficult information easily and clearly, and to group a large flow of information material structuring and managing it.

Employed as an interactive technology in English classes, VMM is productive for memorizing and systematizing lexical units, creating a continuous system for mastering students' speaking skills, developing the skills in comprehending and translating texts, improving the skills in writing an essay.

It is concluded that employing VMM technology in educational process improves the effectiveness of students' learning: upgrades the comprehension of learning material, raises its memorizing and organizing, stimulates generating ideas, develops skills in speaking and writing, and promotes cognitive abilities.

Key words: *Visual Mind Mapping, educational process, visualization method, educational material, creative thinking, educational and analytical activities, effectiveness of students' learning*

Introduction.

The usage of Visual Mind Mapping (VMM) in academic process has become a popular trend over the past few decades, which undoubtedly makes positive changes in the traditional process of teaching. Having analysed the papers focused on the practices of employing this interactive technology in the classroom environment, an attempt is presented to dwell on its effectiveness for both teachers and learners in the practical activities.

Main text.

The academic scientists and pedagogues-practitioners who study and introduce Visual Mind Mapping technology into the educational process interpret mind mapping as a) a tool that allows to think using all creative and intellectual potential of a person [1]; b) an innovative way of organizing information in the educational process [2]; c) a way of depicting general system of thinking with the help of a diagram [3]; d) a productive teaching tool for any university course [4].

Many web sites give the concept and principles of creating / the basics of designing mind maps offering convenient services for its compilation using Internet resources. In general, mind map is a way of organizing the process of creative thinking with the help of schemes built according to certain rules and a way of visually providing

information. VMM strategy uses the principles of associative thinking to present information in a structured and understandable way.

The scientific and popular papers of the past decades described parameters and certain rules that are important for mind mapping, but not related to learning goals. However, recently there have been many publications in which mind maps are used as for educational purposes, both in higher educational institutions (HEIs) and for teaching English.

Taking VMM as an integrated strategy of the educational process, a group of scientists headed by O. Tymofyeyeva carried out a theoretical and methodological analysis of the VMM method in the modern educational paradigm of high school. The experiment confirmed the thesis about the relevance of the VMM discourse in higher school pedagogy among the methods and technologies for organizing students' work in HEIs.

The mentors experimentally studied the effectiveness of the implementation of VMM for students of the Humanities majors on the basis of comparing the results of the learning outcomes of students of the control and experimental groups. Top-5 areas of positive impact of VMM on the learning outcomes of students of the experimental group were presented. They include: improvement of skills of building graphic summaries; improved presentation of information through visualization and an individualized way of arranging it; more comprehensible presentation of the educational material; improvement of memorization processes; optimization of preparation for current and final academic control (modular tests, credits, exams) based on the calculation of time spent: efficiency.

The results of the experiment testify that VMM technology can be used for developing mechanisms for implementing VMM in the educational environment of a higher school in order to improve the effectiveness of students' learning. VMM technology proved itself as a comprehensive strategy for updating the educational process in HEIs in order to optimize it and bring it in line with the current realities and challenges [5].

In the study of scientists led by O. Romanovsky, the strategy of VMM is practised as a method of learning, which makes it possible to group a large flow of information material, structuring and managing it. Scientists prove the thesis of the expediency of using mind maps in classroom classes (which results in the presentation of a lecture for students with a focus not on a text summary, but on a radian notation, connected with associative contents) and for independent work of students. To this end, the authors have developed an algorithm for creating a mind map, which they consider a tool of mastering the educational issue within the framework of lectures (classroom) and independent (extracurricular) activities [2].

In the same aspect, K.A. Sentyawati carried out the experiment using VMM as a visual learning tool for high school students helping them to cope with complex information. Using quality research method the author of the paper provides the positive outcomes in learning process for students resulted in comprehending the difficult information easily and clearly, developing students' creativity, generating the ideas, ability to make notes properly. The benefits are also evident for a teacher: VMM facilitates the process of explaining the difficult topics and themes, as it is a productive

learning tool based on the method of visualisation and association presented in many formats.

To make the usage of the mind maps easier for teachers, L.A. Tavares et al presented the results of using VMM as an interactive and dynamic pedagogical resource. It has been developed a rich in media model of mind mapping that can be used in the class. It enables a teacher to create a mind maps depicting all the elements, relative connections as it incorporates different types of media making the teaching process interactive, dynamic and interesting for students. As a result, this technological aspect brings the school closer to the students' reality and suits to students of different specialties and meets their requirements [6].

Describing the practice of using mind maps in the course of teaching humanities in HEIs N. Oksentyuk uses VMM as a pedagogical technology of resource-based learning, which is reflected in the activation of the skills of students-psychologists in their research activity. The author notes that this technology increases the efficiency in perception of the educational material: the effect of deep understanding and excellent memorization of the information is achieved [3].

The use of VMM in the educational process by a group of scientists led by O. Korkishko testifies in the positive impact on future teachers. According to the conclusions of the experiment, VMM technology intensifies the learning process, improves visual perception, imaginative representation of knowledge and educational activity, increases image mastery and visual culture of future educators, and also successfully combines educational and analytical activities of future teachers [7].

The interactive technology of VMM is beginning to be widely used in foreign language classes. Due to the interest and implementation of the innovation in the educational process, there is an urgent need among practicing teachers to share the experience and discuss the results of the practices of using mind maps in foreign language classes.

Thus, a group of scientists led by M. Boichenko practiced to use the VMM technology in the information and communication environment to prepare an effective set of educational tasks and stimulate the digital competence of students. The mentors of the project developed an algorithm for compiling mind maps with tasks in English, which were performed by students in classroom classes.

As the result shows, the employing VMM in English classes improves the perception, and therefore the assimilation of the course content, increases the academic achievements of students, strengthens their self-confidence. Thus, according to the project mentors, the student's self-assessment becomes clearer, foreign language communication becomes more motivated, the level and degree of formation of critical analysis skills is faster, soft skills become formed [8].

The experiment conducted by O. Orda was directed to check the effectiveness of memorizing lexical units and systematizing the obtained knowledge under the conditions of systematic use of mind maps in the process of teaching English to students of engineering specialties at different stages working with new or previously mastered lexical material. As a result of implementing this technology, visual and mechanical memory began to work much better, which made it possible to increase the pace of learning English lexical units, expand the communicative space, and improve

the skills of independent learning activities. Students willingly used creative and critical thinking, quickly and efficiently memorized thematic words [1].

In the educational experiment conducted by Y. Sabatosh, the mind mapping technique was used in English classes with students of technical universities in order to develop the self-educational competence of future engineers and to form the skills in translating technical texts in engineering. The teacher used Collaborative-learning method to increase students' motivation to learn foreign languages by implementing the mind maps technology. It made it possible to create a continuous system for mastering students' speaking skills, students' professionally oriented competence, to develop the ability to self-education. The students get the habit to update and boost their skills in foreign language and communication [9].

U.N. Fausiah carried out the practice of using VMM for teaching writing an essay in foreign language that is considered one of most difficult tasks and demands teacher's great efforts and experience. The tutor of the experiment noted the VMM help students to be more focused on the topic of the essay, generate the ideas more easily and in a structured way, besides, students showed the deeper understanding the purpose of putting the ideas in the written text [10].

Inspired with the experiences of the colleague and successful outcomes of the experiments, the author of this paper decided to use the technology of Visual Mind Mapping to reveal its advantages and the ability to achieve high results in teaching students' speaking skills, monologue speech in particular. The practice is described in details in the paper "Visual mind mapping for practicing speaking skills".

Considering that an integral part of communicative competence in a foreign language includes foreign language lexical competence, the usage of VMM strategy was based on creating a lexical mind map aimed to be a visual tool for a monologue.

Therefore, we used a lexical strategy that included two aspects. The first is the process of organizing and memorizing thematic lexical units that takes into account the peculiarities of students' cognitive activity when creating a mind map. The second is to study the assimilation of lexical units, semantic information about them, practicing assignments and tasks with the word at different levels of complexity, and the development of skills in the combined use of lexical units in different situations of language communication. The formation of lexical skills works for the basis for the development of receptive and productive speaking and communication skills in a foreign language. Accordingly, VMM technology in our practice was realized in using the lexical mind maps to memorize, practice and revise vocabulary, and to serve as the resource for the development of monologue skills.

During the practice, the main stages of employing VMM technology for developing monologue speech are indicated. The first stage – informative: the teacher gives the general information about the mind map, its structure, the principles of its constructing and creating, and the links of the web sites to follow to get known additional ideas and details. The teacher demonstrates students the variant of the mind map made by the teacher as an example. The second stage – preparative: includes the explanation and practice of using a lexical mind map for mastering students' monologue speech. Students design mind maps and make up the monologues of their own in the course of independent extracurricular homework. The third stage –

presentative: the students present the prepared monologues in class. The teacher and classmates evaluate their monologue speech skills.

The participants showed high initiative and good results, the monologues were creative, the lexical units were semantically properly used in the sentences. Besides, speech fluency was sufficient, without preventable pauses; size of the monologue was long enough (not less than 15 sentences). The students were consistent and logic in revealing the idea. The students spoke in coherent sentences, not reading them from the text, but formulating them independently. The lexical and grammatical accuracy of the language was strict, their speech was mostly error-free using the learned vocabulary and structures, slight mistakes did not affect the communication. Their monologue speech skills were in good dynamic and progress.

Summary and conclusions.

The analysis of the results described in papers of scientists and practical teachers confirms the effectiveness of the implementation of VMM in the educational process in higher school pedagogy among the methods and technologies for organizing students' work in HEIs.

Used as an interactive and dynamic pedagogical resource VMM intensifies the teaching process, improves educational activity, and successfully combines educational and analytical activities of students. As a method of learning, VMM is used to help students to comprehend the difficult information easily and clearly, to group a large flow of information material, structuring and managing it. Employed as an interactive technology in English classes VMM is used for learning, memorizing and systematizing lexical units, creating a continuous system for mastering students' speaking skills, developing the skills in comprehending and translating texts, for improving the skills in writing an essay.

As a final point, employing VMM technology in educational process improves the effectiveness of students' learning: upgrades the comprehension of learning material, raises its memorizing and organizing, stimulates generating ideas, develops skills in writing, improves speaking skills, in particular in monologue speech, and promotes cognitive abilities.

References:

1. Orda O.F., Novytska D.Ye. (2020). Intel'ekt-karty yak efektyvnyi metod navchannia inozemnoi movy maibutnoho inzhenera [Mind maps as an effective method of learning a foreign language for a future engineer]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiia*. Vol. 31 (70) № 4. Pp. 230–234. [In Ukrainian]. URL : https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2020/38.pdf
2. O.H. Romanovskiy, V.M. Hrynova, and O.O. Rezvan (2018). Mental maps as an innovation means of organizing information in the learning process of higher school. *Information Technologies and Learning Tools*, vol. 64, no. 2, pp. 185-196. [Online]. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2187> (in Ukrainian).
3. Oksentiuk N.V. (2015). Mozhlyvosti zastosuvannia mentalnykh kart u navchalnomu protsesi [Possibilities of using mental maps in the educational process]. *Tekhnolohii navchannia : naukovo-metodychnyi zbirnyk*, Rivne : NUVHP, Volume

15, p. 194–208. [In Ukrainian].

4. Muñoz González, J. M., Vega Gea, E. M., & Figueroa Flores, J. F. (2014). The learning of mind mapping in higher education: A comparative study between Universidad de Córdoba and Università di Roma-la Sapienza. *European Researcher*, 83(9-2), 1682-1693. URL : <http://dx.doi.org/10.13187/er2014.83.1682>

5. Oksana Tymofyeyeva, Nataliia Shulha, Viktoriia Savishchenko, Halyna Klimova, Olena Bulavina (2023). Implementation of Visual Mind Mapping Strategy for Improving Students' Performance. *Journal of Curriculum and Teaching*. Vol 12, No 4 (2023). DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v12n4p71> (Online).

6. Luis Antonio Tavares*, Matheus Carvalho Meira, Sérgio Ferreira do Amaral (2021). Interactive Mind Map: A Model for Pedagogical Resource. *Open Education Studies*, 2021; 3: 120–131. URL : <https://doi.org/10.1515/edu-2020-0145>

7. Korkishko V.A., Korkishko O.H., Saianina S.A. (2020). Intel'ekt-karta yak zasib systematyzatsii znan z formuvannia profesiinoho imidzhu mahistriv pedahohiky vyshchoi shkoly [Intelligence Maps as a Mean of Systematization of Knowledge for Forming Professional Image of Masters of Higher School Pedagogy]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. Vol. 79, №5. Pp. 229–241. [In Ukrainian]. DOI:10.33407/itlt.v79i5.3021

8. Boichenko, M., Churychkanich I., Kalichenko, A., Shramko, R., Rakhno, M. (2023). Mind maps to boost the learning of English as L2 at higher education institutions in Ukraine. *Amazonia Investiga* 12(70). 229-240. (Online). URL : <https://doi.org/10.34069/AI2023.70.10.21>

9. Sabadosh Yu. (2018). Vykorystannia intelekt-kart u protsesi rozvytku samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv. [The use of mind maps in the process of developing self-educational competence of future engineers]. [In Ukrainian]. URL : <https://doi.org/10.31649/2524-1079-2018-3-1-057-063>

10. Ula Nisa El Fauziah. The Use of Mind Mapping In Generating Students' Ideas. *Acuity Journal of English Language Pedagogy Literature and Culture*, 2 (1) : 2017, 46-60. [Online]. URL : https://www.researchgate.net/publication/335686001_The_Use_of_Mind_Mapping_In_Generating_Students_Idea

*The article was prepared as part of the Program
“Professionalization of teaching a foreign language
to students of technical universities”*

sent: 30.07.2024

© Holovko I.O.

УДК 37.011.3-051:005.963]:355.01

**MOTIVATION OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS
DURING THE WAR IN UKRAINE****МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ В
УКРАЇНІ****Oleksenko S.V./Олексенко С. В.**

ORCID: 0000-0001-7527-1778

Khomenko O.A./Хоменко О.А.*Institute of in-Service Training, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Tychyny, 22-a,**Інститут післядипломної освіти Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка, Київ, Тичини, 22-а, 02152*

Анотація. В статті висвітлюються результати дослідження мотивів професійного розвитку педагогів в воєнний період в Україні. Також, визначаються стимулюючі та перешкоджаючі фактори професійного розвитку, актуальні в даний час напрямки для професійного вдосконалення педагогів. Виявлено, що більша частина респондентів мають можливість професійно вдосконалюватися, але серед перешкод педагоги виділяють нестачу часу та складні життєві обставини, в тому числі і війну. Факторами, які найбільше стимулюють професійний розвиток педагогів є інтерес до роботи, заняття самоосвітою та нові професійні завдання. Домінуючим мотивом професійного розвитку для опитаних педагогів є потреба в саморозкритті та самоствердженні в професії (97%), а також, потреба в повазі колег та професійного співтовариства (48%) та потреба в професійному зростанні (47,2%). Серед напрямів професійного розвитку, які є актуальними в цей час, найбільший відсоток позитивних відповідей отримали: потреба в розширенні психологічних знань та потреба в удосконаленні педагогічної майстерності. Хоча такі напрямки як прагнення до особистісного зростання, гармонізації особистості та потреба в поглибленні знань з предмету, який вчителі викладають, теж є досить актуальними.

Ключові слова: мотивація, педагогічна діяльність, професійний розвиток, мотиви професійного розвитку.

Вступ Освіта в Україні перебуває в процесі реформування. У 2017 році було прийнято Закон України «Про освіту» [1], а у 2018 році розпочато реалізацію першого етапу реформи – реалізацію концепції Нової української школи. І одна з ключових складових цієї концепції – вмотивований учитель.

Адже, всі ці зміни неможливі без вчителя, який має навчитися працювати за іншими підходами, бути творчим, відповідальним, професійно розвиватися, працювати над собою, навчатися впродовж всього життя. Відповідно, виникала необхідність визначення нових стандартів професійної діяльності вчителя, які були затверджені у 2020 році [2].

Реалізація завдань реформи часто залежить від професіоналізму педагогів та вимагає професійного розвитку та саморозвитку особистості. Тому відбулися зміни в процесі та змісті підготовки вчителя, урізноманітнилися форми підвищення кваліфікації (курси при Інститутах післядипломної освіти, семінари, вебінари, онлайн-курси, конференції, самоосвіта). Вибір місця і способу підвищення кваліфікації став вибором вчителя. Було передбачено стимулювання особистого і професійного зростання педагогів. Тобто, нові умови діяльності, нові вимоги, нові можливості створили необхідність професійного розвитку.

З такими базовими умовами освітня галузь України, педагоги увійшли в воєнний період, який вносить свої корективи як в організацію освітнього процесу, так і в його змістову, соціально-психологічну складову. Що вимагає від педагогів засвоєння нових знань, оволодіння новими навичками, тобто подальший професійний розвиток.

Розуміння мотивів професійного розвитку вчителів, врахування факторів, що стимулюють або перешкоджають цьому розвитку, допоможе керівництву закладів освіти створювати умови та підтримувати прагнення педагогів до професійного вдосконалення, щоб вони не зупинялися у своєму розвитку. Розуміння сфер професійного розвитку, актуальних для вчителів, дозволить нам запропонувати їм відповідні навчальні курси.

Аналіз проблеми мотивації професійного розвитку.

Вивчення проблеми мотивації започаткували такі дослідники, як Маслоу А., Левін К., Хекхаузен Х., які заклали основи розуміння її процесів.

Вітчизняними вченими досліджувалися проблеми мотивації педагогічної діяльності [3; 4, с.55-74; 8, с.3-12], психологічних аспектів мотивації професійного вдосконалення педагогів [3; 9, с.245-253], питання формування мотивації до саморозвитку педагогічних працівників в процесі підвищення кваліфікації [6, с.141-147], проблеми реалізації потреб в професійному розвитку вчителів суспільствознавчих дисциплін в воєнний період [7, с.113-192].

Дослідження мотивації педагогічної діяльності та професійного розвитку в Україні відбувалися за різних умов цієї діяльності. В останні роки можна виділити три етапи педагогічної діяльності: етап діяльності в мирний час; етап дистанційного навчання учнів в умовах карантинних заходів; етап професійної діяльності педагогів у воєнний період.

На докарантинному етапі освітньої діяльності в мирний час, спостерігалось зниження рівня професійної мотивації, що відображено в дослідженні Міляєвої В.Р., Лебідь Н.К.. Зазначається, що потреба в самоактуалізації має низький рівень прояву (65%), що свідчить про актуальність потреб нижчого порядку та блокує мотивацію професійного вдосконалення [5, с.21-25].

Етап дистанційного навчання в умовах карантинних заходів можна визначити як період сплеску інноваційної активності у сфері дистанційної освіти. Від учителів вимагалось за короткий час набути нових навичок, оволодіти новітніми засобами навчання учнів в умовах дистанційної освіти. У 2020/2021 навчальному році було проведено дослідження потреб та мотивації професійного розвитку вчителів м. Києва. Найвищі показники вибору були у таких категоріях: курси підвищення кваліфікації (90%); досвід і напрацювання за даною темою (17%); інтерес (26,8%), сучасна та необхідна тема курсу – 30%. За результатами даного дослідження мотивація професійного розвитку вчителя в цей час визначається насамперед зовнішніми позитивними мотивами з включенням внутрішніх мотивів [11].

Отже, мотивація може змінюватися в залежності від актуальних потреб, від умов діяльності, під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. І, оскільки, у воєнний період умови змінюються, з'являються нові виклики, які підводять вчителів до необхідності професійного вдосконалення, це вимагає дослідження

особливостей професійного розвитку педагогів в даних умовах.

Тому **метою** нашого дослідження є: вивчення особливостей мотивації професійного розвитку педагогів у період воєнного стану в Україні.

Для реалізації цієї мети були поставлені наступні **завдання**: вивчити можливості, фактори впливу, мотиви та сучасні напрямки професійного розвитку педагогів.

Дослідження професійного розвитку педагогів у воєнний період: можливості та фактори впливу.

Дослідження проводилось в 2023 році серед вчителів закладів освіти м. Києва, які підвищували кваліфікацію в Інституті післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. В опитуванні взяли участь 108 осіб – вчителі-предметники, які викладають в середній ланці школи.

Щоб дослідити особливості професійного розвитку вчителів ми використали метод самооцінювання. Було розроблено анкету «Професійний розвиток вчителів під час війни». Це авторська модифікація опитувальника «Самооцінка реалізації потреб педагогів у розвитку та саморозвитку» [10, с.47-49]. Для відображення кількісних даних результатів дослідження у графічній формі використовувався Excel для Windows (версія Office 365).

Для реалізації потреби в професійному розвитку та вдосконаленні педагогів у воєнний період необхідно враховувати можливості такого розвитку. Тому було передбачено питання: «Чи маєте ви можливість під час воєнного періоду професійно вдосконалюватися?». Варіанти відповідей: «так», «частково», «ні».

Нас цікавило питання, чи можливий взагалі професійний розвиток вчителів у воєнний період? (рисунок 1).

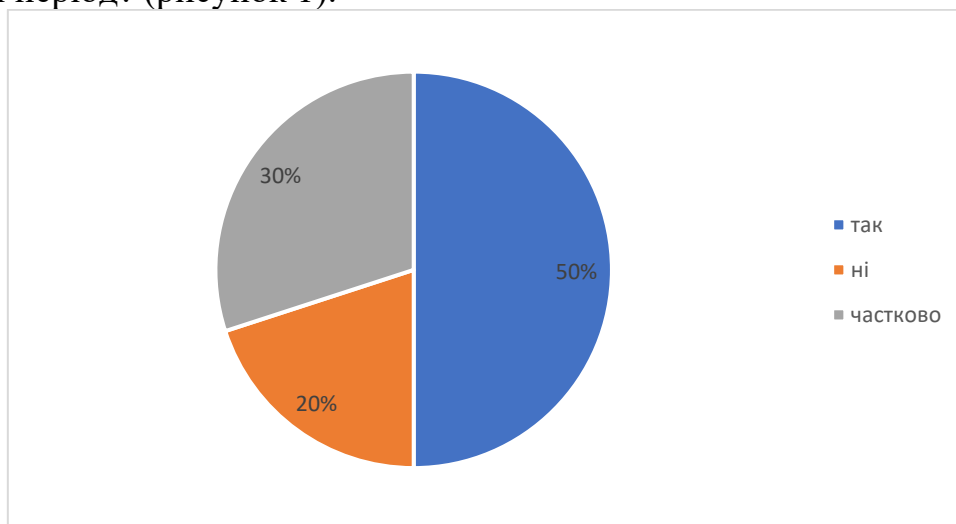

Рисунок 1. Можливість педагогів професійно вдосконалюватися під час воєнного стану.

Відповідаючи на запитання, переважна більшість учителів – 80% обрали відповідь «так» та «частково». Це може бути пов'язано з тим, що місто Київ не знаходиться в зоні активних бойових дій, хоча систематичні повітряні сигнали попередження підвищують потребу в безпеці.

Оскільки можливості для розвитку є, постало питання: які фактори стимулюють потребу в професійному розвитку?

Для виявлення факторів впливу на професійний розвиток використано блок запитань №2 анкети «Самооцінка реалізації потреб вчителів у розвитку та саморозвитку» [10, с. 47-49]. Деякі питання анкети було модифіковано враховуючи запити сьогодення. Питання передбачали однозначні відповіді – «так» чи «ні», обрати можна було всі варіанти, які є для респондента правдивими.

Порівнюючи отримані відповіді з результатами дослідження Хоменко О.А. [11] у період дистанційного навчання в умовах карантинних заходів, ми побачили, що у воєнний період на перший план виходить самоосвіта - 90% . Зацікавленість у роботі зросла майже в 3 рази і становить 73%. Суттєво зросла значимість прикладу колег – 25%, що може свідчити про необхідність приналежності до групи, прийнятті, прагненні людей до єдності у важкі часи. Стимули до професійного розвитку, які обирають вчителі, показано на рисунку 2. Зміни, що відбулися в мотивації педагогів, свідчать про посилення внутрішніх мотивів професійного розвитку.

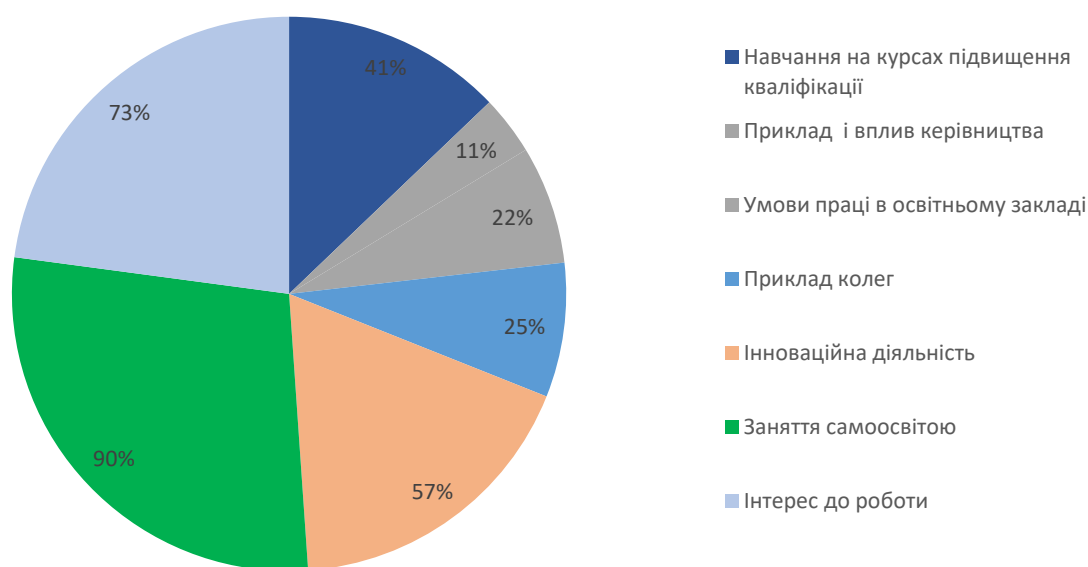

Рисунок 2. Фактори, що стимулюють потребу в професійному вдосконаленні в воєнний час.

Факторами, що найбільше заважають професійному розвитку, вчителі назвали брак часу (81%) та складні життєві обставини, зокрема війну (72%). Інші причини мають менший вплив (рисунки 3).

Також ми хотіли визначити, що мотивує педагогів професійно розвиватися під час війни. В анкету було включено питання: «Що є основним мотивом вашого професійного розвитку в воєнний період?». Пропонувалися такі варіанти відповідей: потреба у професійному зростанні; можливість підвищення матеріального добробуту; саморозкриття та самоствердження в професії; потреба в повазі з боку колег, професійної спільноти; необхідність відповідати вимогам, страх втратити статус; ваш варіант.

Отримані результати щодо мотивів професійного розвитку показали, що найбільшою мотивацією для вчителів є потреба в саморозкритті та самоствердженні в професії (97%). Менш важливими, але також значущими є потреба у професійному зростанні (47,2%), можливість підвищення

матеріального добробуту (27,7%), потреба в повазі колег та професійної спільноти (48%). Найменше впливає необхідність відповідати вимогам і страх втрати статусу (8%) (рис. 4).

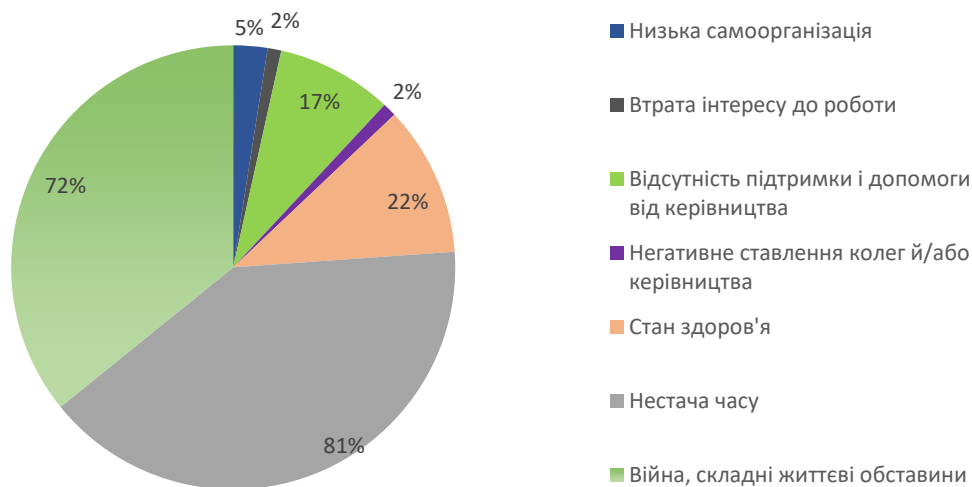

Рисунок 3. Фактори, що перешкоджають професійному розвитку.

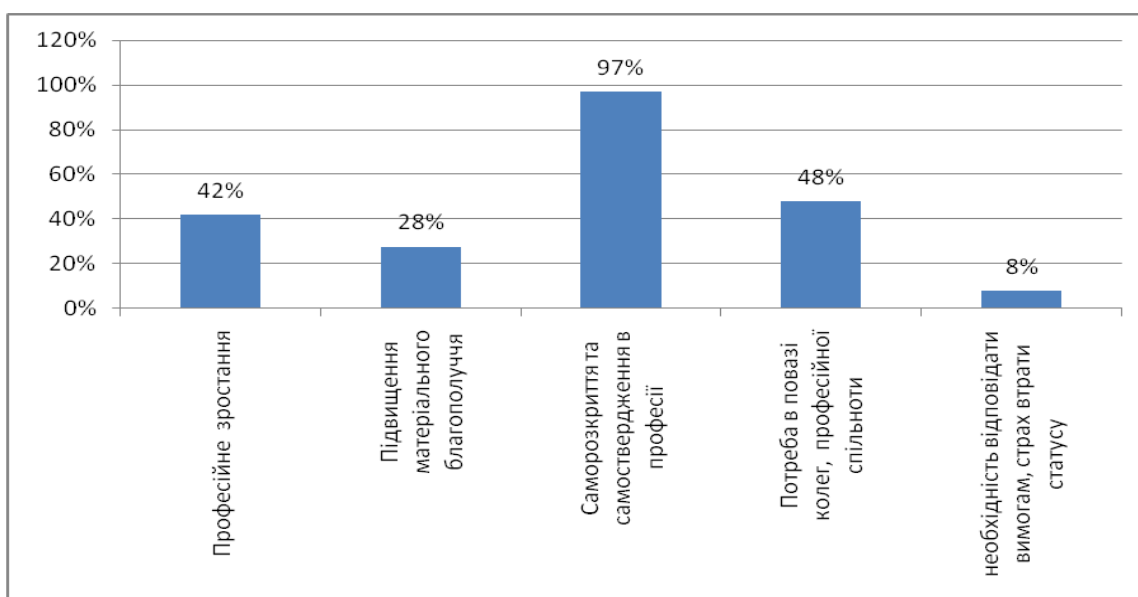

Рисунок 4. Що є основним мотивом вашого професійного розвитку в воєнний період?

Показники мотивів професійного розвитку подібні до показників мотивів професійної діяльності респондентів. Опитування педагогів про мотиви професійної діяльності, що проводилося в цей же період [8, с.3-12] показало, що провідним мотивом діяльності педагогів є задоволення від процесу і результату роботи та можливість самореалізації в цій діяльності – 83,3%.

Також, вчителі мали можливість написати свій варіант мотивації, і деякі вчителі вказали такі мотиви: збереження психологічної рівноваги, потреба в допомозі дітям, відволікання від стресу, особистий внесок у перемогу.

Щоб забезпечувати потреби педагогів в тих знаннях та навичках, які є для них важливими, цілеспрямовано розробляти навчальні курси для підвищення їх

професійного рівня, нам важливо виявити актуальні потреби вчителів. Тому одним з питань було: “Який напрямок професійного розвитку є для вас актуальним зараз?”.

Педагоги, які пройшли опитування, вказали на актуальність, тією чи іншою мірою, всіх запропонованих напрямків. Найбільше вчителі відчують потребу в розширенні своїх психологічних знань (90%) та вдосконаленні педагогічної майстерності (85%). Також значущими є прагнення до особистісного зростання, гармонізації особистості (80%) та потреба поглибити знання з предмету, який викладають вчителі (57%) (рисунок 5).

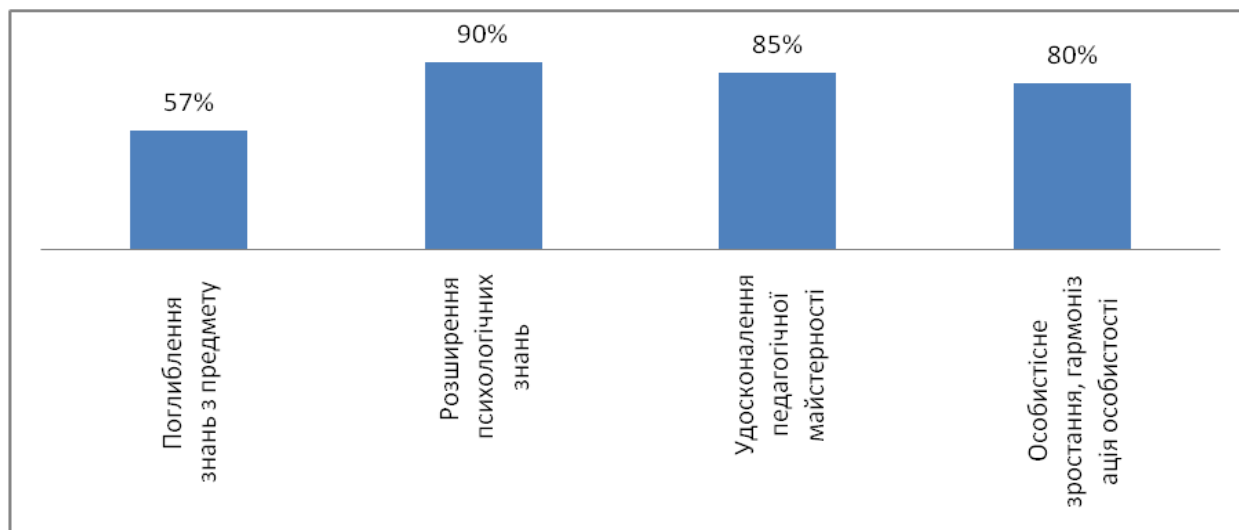

Рисунок 5. Який напрямок професійного розвитку є для вас актуальним зараз?

Отже, необхідність адаптації до нових умов, роботи в ситуації нестабільності, нових викликів, з якими стикаються вчителі, вимагає психологічних знань і вмінь для збереження власного психологічного благополуччя, гармонізації особистості та підтримки учнів. А зміни в системі освіти зумовлюють необхідність оволодіння новими педагогічними технологіями, поглиблення знань, що підтверджується відповідями вчителів.

Висновки

Проведення дослідження було зумовлено необхідністю розуміння актуальних потреб педагогів, провідних мотивів професійного розвитку в цих умовах. Така інформація може допомогти у формуванні актуальної пропозиції для підвищення кваліфікації на базі Інституту післядипломної освіти.

Відповіді вчителів на запитання анкети показали, що більшість респондентів (80%) мають можливість тією чи іншою мірою професійно розвиватися. Серед стимулюючих факторів, що сприяють професійному розвитку педагогів, можна виділити: самоосвіта (90%), нові професійні завдання (83%), інтерес до роботи (73%), інноваційна діяльність (57%), навчання на курсах підвищення кваліфікації – 41 %, умови праці (22 %), приклад колег (25 %). Такий вибір показав, що більшість респондентів мають стійкі внутрішні стимули до професійного розвитку, а зовнішнім позитивним стимулом до розвитку є зміни в системі освіти, потреба в опануванні нових навичок. Серед факторів, які

найбільше заважають професійному розвитку, педагоги назвали брак часу (81%) та складні життєві обставини, війну (72%).

Визначення основних мотивів професійного розвитку (потреба в саморозкритті та самоствердженні в професії – 97%, потреба в повазі колег та професійного співтовариства – 48%, потреба в професійному зростанні – 47,2%) дає орієнтир для створення відповідних умов в закладах освіти, для забезпечення професійного післядипломного навчання педагогів, яке задовольнить їх потреби.

Пріоритетними напрямками професійного розвитку педагогів у воєнний період є потреба у розширенні психологічних знань (90%) та вдосконаленні педагогічної майстерності (85%), прагнення до особистісного зростання (80%) та потреба в поглибленні знань про предмет, який викладають вчителі (57%).

Література:

1. Закон України №2145-VIII від 05.09.2017 "Про освіту" <https://zakon.rada.gov.ua/>

2. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

3. Карамушка Л.М. Психологія управління: Навчальний посібник / - К.: Міленіум, 2003. - 665.

4. Линьов К., Мерзлякова О., Сабол Д., і Коцюба А. «Мотивація професійної діяльності керівників закладів загальної середньої освіти міста Києва», *ОД*, вип. 37, вип. 2, с. 55–74, Лип 2022.

5. Міляєва В.Р., Лебідь Н.К. / Мотивація професійного вдосконалення як чинник розвитку лідерства в освіті/ Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України». – 2014. – №4 (додаток 1). – С. 21-25.

6. Олексенко С.В., Хоменко О.А. Формування потреби у саморозвитку педагогічних працівників засобами фасилітації /SWorldJournal (5) 2020. С. 141-147.

7. Олексенко С.В., Хоменко О. А. Реалізація потреби в професійному розвитку вчителів суспільствознавчих дисциплін в умовах кризи/ Колективна монографія. Der Stand der Entwicklung von Wissenschaft und Technik im XXI Jahrhundert: Monograph. ScientificWorld-NetAkhatAV, Karlsruhe, Germany – 2023 С.113-192.

8. Олексенко С.В., Хоменко О. А. Дослідження мотивації професійної діяльності вчителів в умовах війни в Україні Modern engineering and innovative technologies – 2024 (31(4)). с. 3-12.

9. Сич В. М. Соціально-психологічні чинники мотивації професійного вдосконалення спеціалістів відділів освіти. Вісник післядипломної освіти, 2009 (11 (2)), 245-253.

10. Уруський В. Педагогічна діагностика [Електронний ресурс]: методичні рекомендації / Укл. В.Уруський. с. 47-49 – Режим доступу:

<http://www.ippo.edu.te.ua/index.php/2008-09-08-07-21-48/2008-09-15-11-15-38>)

11. Хоменко О. А. Мотивація педагогів до онлайн-навчання Дистанційне та змішане навчання як засіб реалізації індивідуальної траєкторії професійного зростання педагога: монографія /за наук. ред. І.П. Воротникової. — Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022 – 256 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2017, September 27) Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [A law of Ukraine is "About education"]. *Holos Ukrainy [Voice of Ukraine]*, 10-22.
2. Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiinamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoi osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)»[Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine "On the approval of the professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a diploma of a junior specialist)"] vid 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
3. Karamushka, L. M. Psykholohiia upravlinnia: Navchalnyi posibnyk [Psychology of management: Study guide] Kyiv: Milenium - 2003.
4. Lynov K., Merzliakova O., Sabol D., Kotsiuba A. Motyvatsiia profesiinoi diialnosti kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity mista Kyieva [Motivation of the professional activity of the heads of general secondary education institutions of the city of Kyiv], *Osvitolohichni dyskurs [Educational discourse]* vol. 37, Issue 2, 55–74, Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2022.24>
5. Miliaieva V.R., Lebid N.K. Motyvatsiia profesiinoho vdoskonalennia yak chynnyk rozvytku liderstva v osviti [Motivation for professional improvement as a factor in the development of leadership in education]. *Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys «Vyscha osvita Ukrainy»* - 2014 (4) S. 21-25.
6. Oleksenko S.V., Khomenko O.A. Formuvannia potreby u samorozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv zasobamy fasylytatsii [Formation of the need for self-development of pedagogical workers by means of facilitation] /*SWorldJournal* (5) 2020. S. 141-147.
7. Oleksenko S.V., Khomenko O. A. Realizatsiia potreby v profesiinomu rozvytku vchyteliv suspilstvoznachnykh dystsyplin v umovakh kryzy [Realization of the need for professional development of social science teachers in crisis conditions]/ *Kolektyvna monohrafiia. Der Stand der Entwicklung von Wissenschaft und Technik im XXI Jahrhundert: Monograph. ScientificWorld-NetAkhatAV*, Karlsruhe, Germany – 2023 S.113-192.
8. Oleksenko S.V., Khomenko O. A. Doslidzhennia motyvatsii profesiinoi diialnosti vchyteliv v umovakh viiny v Ukraini Modern engineering and innovative technologies [A study of the motivation of teachers' professional activity in the conditions of war in Ukraine]– 2024 (31(4)). s. 3-12.
9. Sych, V. M. Sotsialno-psykholohichni chynnyky motyvatsii profesiinoho vdoskonalennia spetsialistiv viddiliv osvity. [Socio-psychological factors of motivation for professional improvement of specialists of education departments.] *Visnyk pisliadyplomnoi osvity*, 2009 (11 (2)), 245-253.
10. Uruskyi V.I. Pedahohichna diahnozyka: metodychni rekomendacii [Pedagogical diagnosis: guidelines] (Uruskyi V.I. Ed.) - 2012. Retrieved from: <http://www.ippo.edu.te.ua/index.php/2008-09-08-07-21-48/2008-09-15-11-15-38>)
11. Khomenko O. A. Motyvatsiia pedahohiv do onlain-navchannia [Motivation of teachers for online learning]. *Dystantsiine ta zmishane navchannia yak zasib realizatsii indyvidualnoi traiektorii profesiinoho zrostannia pedahoha: monohrafiia* [Distance and mixed learning as a means of realizing the individual trajectory of a teacher's professional growth: monograph] (Vorotnikova I.P. Ed.). Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka- 2022. S. 256.

Стаття надіслана: 10.06.2024 р.

Олексенко С.В.

УДК 159.9

**PSYCHOLOGICAL PHENOMENOLOGY OF STUDENT
COMMUNICATION IN EDUCATIONAL AND PERSONAL CYBER SPACE
ПСИХОЛОГІЧНА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ
В ОСВІТНЬОМУ ТА ОСОБИСТОМУ КІБЕРПРОСТОРІ**

Gordienko A. W. / Гордієнко А. В.

*graduate student of the Department of Psychology and Pedagogy,
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Skovorody 2, 040 70*

аспірант кафедри психології та педагогіки,

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Сковороди 2, 040 70

Анотація. В статті розглядаються особливості спілкування студентів в інтернет-просторі, представлені результати емпіричного дослідження, окреслена феноменологія діяльності та спілкування студентів в освітньому процесі (контрпродуктивні та продуктивні стратегії поведінки, івентуальність, комунікативні обгортки освітнього процесу в кіберпросторі).

Ключові слова: проблемне використання інтернету (PIU), продуктивна діяльність в інтернет-просторі, кіберпростір, освітній кіберпростір, особистий кіберпростір, контрпродуктивні стратегії поведінки, подієвість в кіберпросторі, івентуальність, комунікативні обгортки освітнього процесу в кіберпросторі.

Вступ.

В сучасному світі, який наповнений складними економічними та соціальними проблемами, серйозними чинниками впливу на людину виступають неймовірний обсяг інформації та постійне додавання технологій, що пропонують нові інструменти діяльності та все більше можливостей спілкування. Окреслені чинники відіграють суттєву роль в освітньому процесі. Студентам необхідно постійно адаптуватися в процесі навчання до інформаційного навантаження, до зростаючої кількості технологій, які необхідно використовувати. Молодим людям доводиться приймати рішення в ситуаціях з великими можливостями вибору, непомірного інформаційного навантаження та незбагненності того, що відбувається навколо. В таких умовах студентам непросто планувати своє майбутнє, передбачити ймовірні проблеми та різноманітні ризики, які виникають із рішень, які стосуються їхнього навчання та професійного самовизначення. Проблеми, викликані впровадженням інформаційних та комунікативних технологій, що постійно оновлюються і зумовлюють надмірну кількість як бажаних, необхідних, так і вимушених контактів, складають суттєвий елемент життя в сучасному суспільстві. На основі технологій, що подаються в глобальній мережі, формуються нові форми соціального досвіду, спілкування та інтеракцій, які наповнюють освітній процес та недостатньо досліджені.

Аналіз досліджень і публікацій. В психології уважно вивчаються психологічні наслідки використання інтернет-технологій. В першу чергу психологи зосереджували увагу переважно на яскравих проблемах проблемного використання інтернету (problematic internet use (PIU)) [1,5,6,7,11,13,14,15,17,19]. Зокрема були визначені такі особливості проблемного використання технологій як надмірна активність в інтернеті [5,14], виникнення різних видів залежності [6,13,19], зниження концентрації уваги [1,5], посилення тенденції до миттєвого

задоволення та порушення здатності працювати над довгостроковими програмами діяльності [1,5,14,15], зменшення можливостей для глибокого мислення, яке необхідне для творчості [5], інформаційне когнітивне перевантаження, яке шкодить запам'ятовуванню та розвитку довготривалої пам'яті, порушення процесу традиційного читання та уникнення читання [5]. В сфері спілкування в інтернеті проявилися варіанти асоціальної поведінки, коли люди говорять та виявляють себе в Інтернеті так, як вони не діяли б в реальному контексті: відсутність мінімальної ввічливості, токсичне саморозкриття, погрози та агресія [2,3,5,9,10,12,16,18]. Дослідники звертали увагу на нехтування соціальними нормами, деформацію соціальних та емоційних потреб, навички маніпулювання та контролю інших, які змінили репертуар соціальної поведінки і утворили фон соціального життя [2,3,8,9,10,16,18]. Виразним моментом спілкування в інтернеті став, виділений американським психологом Джоном Сулером і номінований ним **«ефект розгальмовування»** («online disinhibition effect»), що полягає в ослабленні норм і правил соціальної поведінки прийнятих у реальному спілкуванні та вільному виявленні потреб, почуттів, суджень, які обмежені певними контекстуальними нормами у реальному житті [16]. Ефект часто набував особливо злякисного варіанту **«токсичного розгальмовування»** (toxic disinhibition) [16].

Грунтовно досліджуються найбільш конфліктні та деструктивні форми соціальної поведінки в інтернет-просторі (моббінг, булінг, тролінг тощо) [2,9,10]. Тим не менш інтернет створив надзвичайно багате інформаційне, лінгвістичне і комунікативне середовище, яке змінило процеси опановування досвіду, діяльності та спілкування, які стали чинниками позитивних змін соціальному та освітньому контекстах. Вияву та аналізу таких позитивних змін в діяльності та в спілкуванні сучасних студентів присвячено наше дослідження.

Виклад основного матеріалу.

Для охоплення нового людського досвіду в світі інтернету, онлайн мереж, використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій є важливим і корисним **концепт кіберпростору**.

Кіберпростір — багатовимірна реальність соціальних та психологічних феноменів, що утворюється і розвивається в процесі використання інформаційних та комунікативних технологій, інтернету та соціальних мереж. Актуальність дослідження кіберпростору та його вимірів зумовлена багатогранністю його явищ, їх якісними особливостями, для яких не розроблені загально прийняті дослідницькі теоретичні, практичні та діагностичні підходи. До того ж викликані цією новою реальністю психологічні особливості стрімко розвиваються, видозмінюються, зумовлюючи водночас динамічні та суттєві зміни суспільного життя.

У навчанні сучасні студенти діють в кіберпросторі, коли вони запускають свої комп'ютери та гаджети, налаштовують застосунки для слухання лекцій, взаємодії із викладачами та ровесниками, виконання навчальних завдань. Навчальні дії студентів доповнені тим, що вони використовують електронну пошту, вивчають сайти, створюють сторінки в різних соціальних мережах, користуються різноманітними сервісами та застосунками. Сучасні студенти,

використовуючи технології, формують також свій **особистий кіберпростір**, особистий світ, в якому вони діють, спілкуються, переживають, розкривають та творчо розвивають свій життєвий досвід.

Освітній кіберпростір, створений в навчальних закладах, формується по-іншому, цей простір сформований інституційно, є соціально нормативний, діяльнісний, змістовний. Досвід навчання, спілкування та соціальної взаємодії, що формується в освітньому та особистому кіберпросторах різняться. Суттєві відмінності існують у порівнянні із досвідом, що донедавна формувався тільки в контексті реальної («живої») діяльності та реального («живого») спілкування.

В кіберпросторі для особистого користування постійно додаються можливості, які оптимізують та збагачують процеси діяльності та спілкування, Як наслідок формується та розвивається новий досвід пізнання, діяльності, спілкування та соціальної взаємодії, виникають зміни в соціальній поведінці користувачів. Тож для дослідження цих процесів доцільно використати поняття освітнього та особистого кіберпросторів.

Кіберпростор — соціально-психологічне, інформаційно наповнене середовище, яке формується в процесі спілкування і діяльності з використанням інтернет-технологій.

Освітній кіберпростір створено інституційно. Студенти перебувають в умовах навчання в соціальному освітньому кіберпросторі, в якому їхня діяльність організована інституційно, спрямовується викладачами, є соціально ґрунтовно унормованою.

Особистий кіберпростір створюється студентами власноруч, в його формуванні визначальними є психологічні потреби студентів, їхні особисті цілі, наміри, інтенції, почуття та емоції. Особистий кіберпростір є унормованим відповідно до норм субкультури, з якою себе ідентифікує студент як автор, норми і цінності якої визначають його поведінку. Особистий кіберпростір формується суб'єктом спілкування та діяльності як соціальний та психологічний світ, який у своїх вимірах презентує особистість автора та його взаємодію із реальністю.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні закономірностей продуктивної діяльності та спілкування студентів в умовах використання інформаційних і комунікативних технологій в освітньому процесі (в освітньому та особистому кіберпросторах).

Для досягнення цієї мети проведено емпіричне дослідження діяльності студентів при вирішенні різноманітних навчальних завдань, визначені умови продуктивності діяльності, проаналізовано психологічну феноменологію, що супроводжує діяльність та спілкування студентів.

Аналіз результатів проведеного дослідження.

Дослідження охоплює період з 2019 по 2024 роки. Вибірка складала 197 осіб (студенти одного з столичних ЗВО, різних напрямів підготовки).

Дослідження розділено на наступні етапи та охопило такі групи студентів.

На першому етапі дослідженням охоплені студенти, які навчалися в реальному («живому») освітньому процесі (2019-2020).

На другому етапі дослідженням охоплені студенти, які навчалися в реальному освітньому процесі та втратили в епоху пандемії доступ до «живого»

навчання, тож їхнє навчання відбувалося онлайн (2019-2023).

На третьому етапі студенти майже повністю (за невеликими винятками) пройшли цикл підготовки онлайн (2020-2024).

На четвертому етапі студенти отримали можливість навчатися в реальному освітньому процесі у поєднанні із онлайн навчанням (2022-2024).

Учасники дослідження в процесі вивчення курсів з психології отримували завдання високого рівня складності (тести, психологічні задачі, аналіз змістовних відео матеріалів, створення малюнків візуалізацій, формування метафор, завдання, спрямовані на саморозкриття, творчі індивідуальні та групові проекти). Завдання ставили студентів в проблемну ситуацію. Студенти не отримували детальних пояснень щодо виконання та результату завдання, лише загальну орієнтацію у завданнях, визначені терміни виконання та коротке пояснення, що завдання слід вирішувати творчо, знайти власне оптимальне рішення.

На кожному етапі було проведено опитування, в якому студентів просили описати основні види активності та кількість часу щоденного перебування онлайн, проаналізувати позитивні сторони такої діяльності, вказати, які аспекти діяльності приносять найбільше задоволення при використанні доступного їм набору технологій, що саме вони найбільше цінують, що з негативного у впливі на себе усвідомлюють, а також вказати, які події (конкретні зміни в житті) відбулися з ними в кіберпросторі. Окрему частину складала робота студентів з особистісними опитувальниками, на основі яких визначено мотиви навчання, комунікативні навички, самоефективність, особливості самопрезентації в соціальних мережах, особистісні риси відповідно моделі Великої п'ятірки, особисту креативність (допитливість, уяву, складність, схильність до ризику).

Студенти в процесі дослідження вели записи про свою діяльність. В кінці учасники відповіли на низку питань про свою діяльність, пошуки рішень, цінність та користь завдань. Студентів також за бажанням залучали в фінальне спілкування, під час якого відбувався зворотний зв'язок (оцінки та коментарі до виконаних завдань) та обмін враженнями, визначення подальшого розвитку діяльності і спілкування, перспектив участі у дослідженні.

В результаті аналізу всієї сукупності отриманих даних вдалося визначити групи студентів з різною продуктивністю, рівнем творчих рішень, порівняти особливості їхнього спілкування, комунікативні навички, особистісні риси, самоефективність, особливості самопрезентації.

В дослідженні виявлені такі тенденції, властиві різним групам учасників.

Продуктивні студенти, які виявили здатність якісно та творчо вирішувати проблемні навчальні завдання, були залученими в діяльність, рефлексивними, ефективними у визначенні змісту та цінності діяльності, проявили позитивні риси в спілкуванні. Студенти цієї групи відзначалися відкритістю до досвіду, добросовісністю, були привітними, вміло спілкувалися, високо оцінили завдання, їх новизну, складність та корисність. Студенти прагнули повноцінного зворотного зв'язку, діяли творчо і зацікавлено, щоб досягти цього у фіналі дослідження.

Студенти, які змогли частково виконати завдання, мали низькі показники творчих рішень, проявляли маніпулятивні стратегії, зволікали з виконанням, були

роздратовані відсутністю чітких інструкцій щодо виконання, намагалися отримати допомогу та вказівки від викладача, навіть отримавши пояснення та допомогу, часто не могли якісно завершити свою роботу. Студенти цієї групи критикували зміст завдань, оцінювали їх як незрозумілі, нецікаві, віддалені від їх інтересів. Студенти цієї групи відзначалися конфліктністю, маніпулятивними стратегіями спілкування, самовпевненістю, егоцентричним баченням діяльності та своїх рішень, разом з прагненням до високих результатів, показово уникали зворотного зв'язку, який був би розгорнутим та завершеним.

Студенти, які виявили розуміння своїх труднощів та намагалися їх активно подолати. Частина учасників при цьому обирали соціально нормативні стратегії, інша — контрпродуктивні стратегії (порушення норм доброчесності, використання робіт інших студентів, маніпулювання існуючими та неіснуючими перешкодами у виконанні діяльності, постійні скарги на погане самопочуття).

Кіберпростору властива особливість, яку ми визначаємо як **масштабна івентуальність**, тобто наповненість подіями (**подієвість**). Івентуальність є однією із характерних особливостей спілкування, особливо в особистому кіберпросторі. В порівнянні з реальним контекстом спілкування, в якому часто студенти відзначають одноманітність та відсутність змін, подієвість в кіберпросторі, на їхню думку, є значно більш інтенсивною. В кіберпросторі відбувається надмірно багато подій в діяльності та спілкуванні. Подієвість як особливість спілкування пронизує не тільки особистий кіберпростір, а й освітній процес з використанням різних дистанційних платформ. Поки викладач пояснює матеріал, в різних осередках кіберпростору, які недосяжні для його контролю, іде обговорення дій викладача, визначаються оцінки його діяльності, розгортається різноспрямоване активне спілкування, планування спільних рішень, або аудиторії в цілому або окремих малих груп, народжуються об'єднання, домовленості, виникають «змови». Цей обшир спілкування, недоступний для викладачів, може залучати набагато більше учасників, ніж ті, що перебувають в аудиторії, які невідомі викладачеві, однак, сприймають та оцінюють його діяльність разом із присутніми в аудиторії. Спілкування в межах такого недоступного кіберпростору визначає продуктивність зусиль педагогів, впливає на їхні репутації. Цей обсяг спілкування діє незалежно і формує особистості юних професіоналів, їхні професійні уявлення, життєві плани і стратегії більш дієво і результативно, ніж обмежене спілкування з викладачами. В класичному варіанті освітнього процесу, «без технологій», все це відбувалося б не так синхронно, енергійно, непередбачувано. Таким чином, освітні процеси онлайн набули доповнення **багатошаровими комунікативними обгортками**, закономірності та вплив яких було б важливо дослідити. Втім, такі комунікативні обгортки властиві не тільки освітнім онлайн процесам.

В нормативному кіберпросторі проявляється цікава закономірність, в ньому активною є частина «розгальмованих» учасників, які набули досвіду онлайн спілкування і продовжують поводитися так, як вже звикли спілкуватися та поводитися в особистому кіберпросторі, тобто без огляду на соціальні норми. Значна частина студентів, в тому числі з високою продуктивністю, демонструють звичне «розгальмування» та розкутість, недоречну спонтанність,

самопрезентацію, нарцистичну самовпевненість та нав'язування своїх поглядів, домінування, агресивні реакції. В цілому такі форми поведінки певною мірою толеруються всіма учасниками (студентами і педагогами) і починають розглядатися як *можлива нова нормативність*. Такі комунікативні практики поступово стають елементом нових правил спілкування.

Висновки

Отримані результати дозволяють зробити певні узагальнення.

Проблемне використання інтернету та його феноменологія динамічно змінюються. Негативна феноменологія, якій початково приділяли основну увагу дослідники (надмірна активність, залежності, ефект розгальмовування, токсичне саморозкриття) поступово зменшують свій вплив у кіберпросторі, витісняються завдяки розвитку культури та соціальної унормованості в соціальному та освітньому просторі.

В освітньому кіберпросторі навчальна діяльність студентів набуває творчого та продуктивного характеру та охоплює більшість студентів. В цілому освітній кіберпростір набув вимірів стимулюючого соціального середовища та сприяє розвитку діяльності та сфери особистого спілкування.

Тенденція продуктивного оволодіння інтернет-технологіями та сприяння розвитку спілкування та діяльності стає визначальною в багатьох осередках кіберпростору, охоплює особистий кіберпростір більшості студентів. В сучасному кіберпросторі зростає соціальна нормативність і сучасні студенти можуть вільно виявляти теплоту, доброту і великодушність. Тенденція побудови особистого позитивного кіберпростору, що сприяє навчанню, особистісному розвитку, розвитку міцних стосунків, сприяє зрілій поведінці, розвивається та утверджується в спільнотах студентів.

В особистому кіберпросторі відбувається формування інтернет-спільнот навколо значущої діяльності та їх підпорядкування соціальним нормам. Це поступовий, достатньо тривалий, процес, що передбачає відбір учасників, які можуть сприяти спільним цілям, для яких нормативна поведінка є природньою і обов'язковою. Правила інтернет-спільнот можуть бути досить суворі, і в окремих випадках, як свідчать отримані в дослідженні дані, етичні норми спілкування у кіберпросторі вищі, ніж у реальному житті.

Перспективи дослідження.

Картина спілкування та взаємодії у інтернет-просторі стає все складнішою, і вражає яскравістю феноменології. Розвивається необхідна для цієї феноменології термінологія, яка в силу новизни, приваблива і цікавить не лише дослідників, а й широку публіку.

Негативні практики спілкування та діяльності не витіснені. В кіберпросторі, як і у реальному спілкуванні, мають місце міжособистісні образи, відчуження, ігнорування, критика, агресія, однак соціальна нормативність у освітньому соціальному кіберпросторі зростає. Поступово і в осередках особистого кіберпростору уникають завдавати один одному занадто сильних емоційних ударів, контролюють почуття, утримуються від агресивних дій. Проведене дослідження лише частково відповідає на актуальний соціальний запит щодо створення змістовної детальної картини соціальної поведінки в інтернет-

просторі. Так чи інакше сучасні інтернет-технології, що формують все більш різноманітні інструменти спілкування, взаємодії, діяльності створюють великий обшир феноменології, що вимагає усестороннього дослідження, оскільки не отримує повноцінного пояснення в концептуальних рамках популярних теоретичних форматів базової конфліктності, маніпулятивності чи захисної поведінки. З цих міркувань дослідження продуктивної діяльності в кіберпросторі буде продовжено.

Література.

1. Aboujaoude E. Problematic Internet use: an overview. *World Psychiatry*. 2010 Jun;9(2):85-90. Doi: [10.1002/j.2051-5545.2010.tb00278.x](https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2010.tb00278.x)
2. Burger, C.; Bachmann, L. (2021). "Perpetration and victimization in offline and cyber contexts: A variable- and person-oriented examination of associations and differences regarding domain-specific self-esteem and school adjustment". *Int J Environ Res Public Health*. 18 (19): 10429. Doi:[10.3390/ijerph181910429](https://doi.org/10.3390/ijerph181910429)
3. Campbell M. A. (2005). Cyber bullying: an old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15 (1), 68-76.
4. Campbell M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., & Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *Sch Psychol Int*, 34(6), 613-629.
5. Carr, N. G. *The Shallows: How the Internet is Changing the Way We Think, Read and Remember*. Atlantic Books. 2020. 320 p.
6. Dahl D, Bergmark KH. Problematic internet use: A scoping review – longitudinal research on a contemporary social problem, 2006–2017. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*. 2020;37(6):497-525. Doi:[10.1177/1455072520941997](https://doi.org/10.1177/1455072520941997)
7. Ding H, Cao B and Sun Q (2023) The association between problematic internet use and social anxiety within adolescents and young adults: a systematic review and meta-analysis. *Front. Public Health* 11:1275723. Doi: [10.3389/fpubh.2023.1275723](https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1275723)
8. Fernandes, Blossom; Nanda Biswas, Urmi; Tan-Mansukhani, Roseann; Vallejo, Alma; Essau, Cecilia A. (September 2020). "The impact of COVID-19 lockdown on internet use and escapism in adolescents". *Revista de Psicología Clínica con Niños y Adolescentes*. 7 (n 3): 59–65. Doi:[10.21134/rpcna.2020.mon.2056](https://doi.org/10.21134/rpcna.2020.mon.2056).
9. Ghosting and destiny: Implicit theories of relationships predict beliefs about ghosting / G. Freedman, D.N. Powell, B. Le, K.D. Williams / *Journal of Social and Personal Relationships*. 2019. Vol. 36. № 3. P. 905—924. Doi:[10.1177/0265407517748791](https://doi.org/10.1177/0265407517748791)
10. Ghosting and orbiting: An analysis of victims' experiences / L. Pancani, D. Mazzoni, N. Aureli, P. Riva // *Journal of Social and Personal relations*. 2021. Vol. 38. № 7. P. 1987—2007. Doi:[10.1177/02654075211000417](https://doi.org/10.1177/02654075211000417)
11. Kamolthip, R., Chirawat, P., Ghavifekr, S., Gan, W. Y., Tung, S. E. H., Nurmala, I., Nadhiroh, S. R., Pramukti, I., & Lin, C.-Y. (2022). Problematic Internet use (PIU) in youth: A brief literature review of selected topics. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 46, Article 101150. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2022.101150>
12. Langos C. (2012). Cyberbullying: The Challenge to define. *Cyberpsychology*,

behavior, and social networking, 15, 6, 285-289.

13. Lopez-Fernandez, O.; Romo, L.; Kern, L.; Rousseau, A.; Lelonek-Kuleta, B.; Chwaszcz, J.; Männikkö, N.; Rumpf, H.-J.; Bischof, A.; Király, O.; et al. Problematic Internet Use among Adults: A Cross-Cultural Study in 15 Countries. *J. Clin. Med.* 2023, 12, 1027. <https://doi.org/10.3390/jcm12031027>

14. Pettorruso M, Valle S, Cavic E, Martinotti G, di Giannantonio M, Grant JE. Problematic Internet use (PIU), personality profiles and emotion dysregulation in a cohort of young adults: trajectories from risky behaviors to addiction. *Psychiatry Res.* 2020 Jul; 289:113036. Doi: 10.1016/j.psychres.2020.113036

15. Pontes HM, Macur M (2021) Problematic internet use profiles and psychosocial risk among adolescents. *PLoS ONE* 16(9). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257329>

16. Suler John (2004). "The Online Disinhibition Effect". *CyberPsychology & Behavior.* 7 (3): 321–326. Doi:10.1089/1094931041291295

17. Weinstein, A., & Aboujaoude, E. (2015). Problematic Internet use: An overview. In E. Aboujaoude & V. Starcevic (Eds.). *Mental health in the digital age: Grave dangers, great promise* (pp. 3–26). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med/9780199380183.003.0001>

18. Williams K.D. Ostracism // *The Annual Review of Psychology.* 2007. Vol. 58. P. 425—452. Doi:10.1146/annurev. psych.58.110405.085641

19. Young K (1998). "The relationship between depression and internet addiction". *CyberPsychology & Behavior.* 1: 25–28. Doi:10.1089/cpb.1998.1.25

Abstract. *The article examines the peculiarities of student communication in the Internet space, presents the results of an empirical study, outlines the phenomenology of student activity and communication in the educational process (counterproductive and productive strategies of behavior, eventuality, communicative envelopes of the educational process in cyberspace).*

Key words: *problematic Internet use (PIU), productive activity in the Internet space, cyberspace, educational cyberspace, personal cyberspace, counterproductive strategies of behavior, eventfulness in cyberspace, eventuality, communicative envelopes of the educational process in cyberspace.*

Науковий керівник: канд. психол. наук, доцент Боднар А. Я.

Стаття підготовлена в рамках теми «Психологічні умови та механізми функціонування особистості в реаліях сучасного українського суспільства».

Реєстраційний номер в УкрІНТЕІ: 0121U114361

Стаття відправлена: 31.07.2024 р.

© Гордієнко А. В.

THE IMPORTANCE OF COMPLEX SENTENCES (SSP) FOR STUDENTS OF RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (RCT)

Yusibova Dursun Bahaddin

Senior Lecturer

Mammadova Mehriban Camil

Senior Lecturer

Ganja State University

Ganja, Azerbaijan

Abstract: The relevance of the study of complex sentences (SSP) in the context of teaching Russian as a foreign language (RCT) is due to the need for students to develop a high level of language proficiency. In today's world, where the Russian language remains an important means of international communication, especially in the CIS and Eastern European countries, a deep understanding and proper use of complex syntactic structures is a key aspect of learning. SSPs occupy an important place in the syntax of the Russian language, providing an opportunity to express complex thoughts and ideas, which makes their study an integral part of language training. The novelty of this study lies in an integrated approach to the study of SSP in the process of teaching RCT. Unlike traditional methods, which often focus on simple sentences and basic grammatical constructions, this study focuses on the use of SSP as a means of improving students' communicative competence. The study also suggests new methodological approaches to teaching SSP, including the use of authentic texts and situational exercises, which contributes to a deeper immersion of students in the language environment and the development of skills close to real communication conditions. **Conclusions:** Mastering the SSP significantly increases the overall level of students' language competence, allowing them to use the language at a higher level of complexity and expressiveness. The study and use of SSP contributes to the development of cognitive skills such as logical thinking and the ability to interpret text analytically. The use of new methodological approaches, including work with authentic texts and situational exercises, has shown its effectiveness in teaching SSP and contributed to the improvement of students' practical skills. Teachers are encouraged to actively include SSPs in their curricula and use a variety of methodological techniques aimed at developing skills in building and understanding such structures. **Conclusion:** Thus, knowledge and ability to correctly use complex sentences is an important step in mastering the Russian language for those who study it as a foreign language. This contributes not only to improving speech skills, but also to an in-depth understanding of the syntactic structure of the language. Mastering the SSP allows students to express their thoughts more accurately and in a variety of ways, improves their writing and speaking skills, and helps them better perceive and interpret complex texts. Ultimately, this makes their speech more expressive and effective, which is an important aspect in learning any foreign language.

Keywords: SSP, punctuation, conjunctions, complex constructions

Complex sentences (SSPs) occupy an important place in the syntax of the Russian language. They allow you to express complex thoughts by combining several simple sentences into one whole using compositional conjunctions. For students of Russian as a foreign language (RCT), knowledge and the ability to use the SSP correctly is of particular importance, since it contributes to a deeper understanding and correct use of the language in written and oral speech. A complexly composed sentence is a syntactic construction consisting of two or more simple sentences connected by compositional conjunctions or intonation. Each component of such a proposal is equal, that is, none of the proposals is subordinate to the other. For students of RCT, understanding and using the SSP is a key step in mastering the Russian language. Complex constructions,

such as SSP, allow not only to diversify speech, but also to make it more natural and closer to the level of native speakers.

Proficiency in SSP helps students:

1. Expand your vocabulary. The use of various compositional conjunctions enriches the vocabulary and allows you to express your thoughts more accurately.

2. Develop writing skills. SSPs are often used in written texts such as essays, articles, and letters. The ability to build such sentences correctly improves the quality of the written text.

3. Increase the level of spoken language. In oral speech, SSPs allow you to build longer and more complex sentences, which contributes to the development of coherent and logically consistent speech.

4. Understand the structure of the language. Studying the SSP helps to better understand the syntactic structure of the Russian language and the logical connections between the parts of a sentence.

The main part:

The structure and types of SSP SSPs consist of two or more simple sentences that can be linked by different types of compositional unions:

1. Connective unions (and, yes (in the meaning of "and"), neither... neither, also, too, etc.) — combine sentences, indicating the simultaneity or sequence of actions. Example: "The sun was shining outside and the children were playing in the park." [5]

2. Oppositional conjunctions (a, but, yes (in the meaning of "but"), however, but, etc.) — indicate an opposition or contrast between sentences. Example: "I wanted to go to the cinema, but I was too tired." [4]

3. Separative unions (or, or, then... That's not it... not that, etc.) — express a choice or alternation of actions. Example: "Either we go to the museum or we stay at home" [1]. Punctuation in the SSP Punctuation in SSP plays an important role in correctly interpreting the meaning of sentences.

The basic rules of punctuation marks:

1. A comma is placed between the parts of the SSP if they are connected by the unions and, yes (in the meaning of "and"), but, a, however, etc. Example: "She opened the window and fresh air rushed into the room" [7].

2. A semicolon can be used to separate the parts of the SSP if there are already commas inside these parts or if the parts are long and complex. Example: "He spoke for a long time and in a confusing way; it was difficult to understand him" [6].

3. A colon is placed if the second part of the SSP clarifies or complements the first. Example: "We decided this way: everyone should contribute to the common cause." [8] Examples and analysis Let's look at some examples of SSPs with different types of unions: - Connective union: "They went into the forest, and there they found a beautiful clearing" [2]. - A nasty alliance: "I wanted to take the exam, but I couldn't prepare on time." [3] - Separation Union: "Either she didn't understand the task, or she just didn't want to do it." [9]

Conclusion:

Complexly composed sentences (SSPs) allow you to create richer and more informative texts. Knowing the rules of their construction and the use of various compositional unions helps to make speech more expressive and accurate. This is

especially important for students of Russian as a foreign language (RCT), since mastering such constructions plays a key role in achieving fluency in the language and the ability to accurately express their thoughts at the native speaker level.

1. In-depth understanding of syntax Mastering the SSP contributes to a deep understanding of the syntactic structure of the Russian language. The study of compositional conjunctions and their functions allows students to see how individual parts of a sentence can be combined with each other, creating complex and logically related constructions. This knowledge is especially important for the creation of academic texts, scientific papers and official documents, where accuracy and logical consistency are key requirements.

2. A variety of speech structures the use of SSP enriches speech constructions and makes them more diverse. Instead of using simple sentences that may seem monotonous and primitive, students can build more complex and expressive sentences. This not only improves the quality of speech, but also makes it more interesting and pleasant to understand. In conversational practice, such skills help to maintain a high-level dialogue, making it more intense and informative.

3. Improving perception and understanding skills For students of RCT, it is important not only to be able to build SSPs, but also to understand them when reading and listening. Texts in Russian, especially literary works, scientific articles and mass media, often contain complex syntactic constructions. The ability to correctly interpret the SSP helps students better understand the meaning of what they read or heard, which, in turn, contributes to the overall improvement of language skills.

4. Development of writing skills SSPs are often used in written texts such as essays, articles, and official letters. Proper use of such constructions improves the quality of the written text, making it more logical and coherent. For students preparing to take exams or write scientific papers, this is especially important, since the correct and diverse use of syntactic structures is one of the criteria for evaluating their work.

5. Development of oral speech skills In oral speech, SSPs allow you to build longer and more complex sentences, which contributes to the development of coherent and logically consistent speech. This is important when participating in discussions, presentations, and everyday conversations. The ability to use SSP helps students express their thoughts more clearly and convincingly, which is an important skill in professional and social life.

Let's look at specific examples of the use of SSPs in various contexts:

1. Academic context: "The author of the study conducted a survey among students, and the results showed that most of them prefer distance learning" [5]. In this example, the connective union "and" connects two equal simple sentences, creating a logical connection between them.

2. Conversational context: "I would like to go to a party, but I have an important exam tomorrow." [7] The opposable conjunction "but" indicates the contrast between desire and necessity, helping to accurately express the speaker's thought.

3. Journalistic context: "Either the government will take measures to improve the environmental situation, or the consequences may be catastrophic" [1]. The separation union "either... either" highlights the alternatives facing the government, making the text more convincing.

Conclusions: For students of RCT, knowledge and the ability to use the SSP correctly is an important step towards fluency in the Russian language. This contributes not only to the development of speech skills, but also to an in-depth understanding of the syntactic structure of the language. Mastering the SSP allows students to express their thoughts more accurately and in a variety of ways, improves their writing and speaking skills, and helps them better perceive and interpret complex texts. Ultimately, this makes their speech more expressive and effective, which is an important aspect in learning any foreign language.

Reference

1. Grammaticheskie osnovy russkogo yazyka / pod red. A. A. Zaliznyaka. — M.: Nauka, 2003. — 512 s.
2. Posobie po russkomu yazyku dlya postupayushchikh v VUZy / pod red. I. A. Kuznetsovoy. — M.: Vysshaya shkola, 2001. — 368 s.
3. Praktikum po russkomu yazyku dlya inostrannykh studentov / pod red. S. I. Lepekhina. — SPb.: Zlatoust, 2007. — 288 s.
4. Pravila russkoy orfografii i punktuatsii. Polny akademicheskiy spravochnik / pod red. V. V. Lopatina. — M.: Eksmo, 2006. — 800 s.
5. Poyasnitelny slovar russkogo yazyka / pod red. N. Yu. Shvedovoy. — M.: Russkiy yazyk, 1997. — 896 s.
6. Rozental D. E. Prakticheskaya stilistika russkogo yazyka. — M.: Ayris-press, 2005. — 656 s.
7. Sbornik uprazhneniy po sintaksisu russkogo yazyka / pod red. V. A. Beloshapkovoy. — M.: Russkiy yazyk, 1984. — 352 s.
8. Uchebnik russkogo yazyka dlya starshikh klassov / pod red. N. M. Shanskogo. — M.: Prosveshchenie, 2004. — 480 s.
9. Uchebnye posobiya po russkoy grammatike / pod red. E. A. Bystrovoy. — M.: Logos, 2008. — 224 s.

List of used literature

1. Грамматические основы русского языка / под ред. А. А. Зализняка. — М.: Наука, 2003. — 512 с.
2. Пособие по русскому языку для поступающих в ВУЗы / под ред. И. А. Кузнецовой. — М.: Высшая школа, 2001. — 368 с.
3. Практикум по русскому языку для иностранных студентов / под ред. С. И. Лепехиной. — СПб.: Златоуст, 2007. — 288 с.
4. Правила русской орфографии и пунктуации. Полный академический справочник / под ред. В. В. Лопатина. — М.: Эксмо, 2006. — 800 с.
5. Пояснительный словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. — М.: Русский язык, 1997. — 896 с.
6. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка. — М.: Айрис-пресс, 2005. — 656 с.
7. Сборник упражнений по синтаксису русского языка / под ред. В. А. Белошапковой. — М.: Русский язык, 1984. — 352 с.
8. Учебник русского языка для старших классов / под ред. Н. М. Шанского. — М.: Просвещение, 2004. — 480 с.
9. Учебные пособия по русской грамматике / под ред. Е. А. Быстровой. — М.: Логос, 2008. — 224 с.

UDC8

COMPOUND SENTENCES IN RUSSIAN

Ahmadova Kamala Qalandar

Associate professor

Doctor of Philosophy in Philology

Ganja State University

Ganja, Azerbaijan

Abstract: This article examines compound sentences (SPS) as a key element of the syntax of the Russian language. The relevance of the topic is since the correct use of the SPP allows you to create more saturated and informative texts, which is an important aspect for students of Russian as a foreign language. The article describes in detail the structure of the SPP, the types of subordinate clauses, as well as the rules of punctuation, which help to correctly interpret the meaning of complex sentences. Relevance Complex sentences play an important role in the Russian language because they allow you to express more complex and detailed thoughts. For students of Russian as a foreign language, mastering the SPP is an important step towards fluency in the language. This helps to improve both written and spoken language, making it more expressive and accurate. Novelty The novelty of this article lies in an integrated approach to the study of complex sentences. The article not only describes the main types of subordinate clauses, but also provides examples, the analysis of which helps to better understand their structure and use. Special attention is paid to the rules of punctuation, which makes the material useful for practical use. Conclusions As a result of the analysis of complex sentences, it was found that their correct use significantly improves the quality of the text, making it more coherent and informative. Examples and analysis of various types of SPS have shown that they allow you to accurately express the causes, conditions, goals and consequences of actions, which contributes to a more accurate expression of thoughts. Conclusion Mastering complex sentences is an important part of learning Russian. This allows you to create more complex and rich texts, improving your overall language competence. The article offers theoretical knowledge and practical exercises that will help Russian language learners better understand and use the SPP in various contexts. Regular practice and careful study of the rules of syntax and punctuation contribute to achieving a high level of language proficiency.

Keywords: compound sentences, punctuation, Explanatory subordinate clauses, Circumstantial subordinate clauses

Introduction:

Compound sentences (SPS) play an important role in the syntax of the Russian language, allowing you to express complex and detailed thoughts. Unlike complexly composed sentences, where parts are equal, in the SPP one part is the main one, and the others are subordinate to it. This makes it possible to convey different shades of meaning and more accurately express the logical connections between the parts of the sentence. However, for international students, the study of SPP presents certain difficulties. Firstly, the syntactic structure of the SPP is complex and requires an understanding of the various types of subordinate clauses and the rules for their construction. Secondly, the difficulty lies in the correct placement of punctuation marks, which affects the meaning of the entire sentence. Finally, for many students, the problem arises when trying to express logical connections in Russian, which in their native languages may be conveyed differently or do not require such complex constructions. One of the main tasks of teaching Russian as a foreign language (RCT) is to overcome these difficulties and provide students with the necessary skills for the

correct construction and use of SPP in speech. Understanding and using SPP helps to improve both written and spoken speech, making it more natural and closer to the speech of native speakers.

The main part:

A complex sentence is a syntactic construction consisting of the main and one or more subordinate clauses that depend on the main and perform one or another syntactic function in its composition [1]. Subordinate clauses can express various circumstances: causes, time, conditions, goals, consequences, etc.

The structure and types of SPP SPS are divided into several types depending on the nature of the subordinate clause:

1. Subordinate explanatory clauses — explain or concretize the predicate of the main sentence. Example: "He said he would come late" [2].
2. Subordinate circumstantial — indicate the circumstances of the action expressed in the main sentence. They are divided into: - Time adjuncts: "When the rain started, we were already at home." [3] - Subordinate places: "We often went for a walk to the place where the birches grew" [4]. - Subordinate causes: "He didn't come because he was sick." [5] - Subordinate conditions: "If the weather is good, we will go on a picnic" [6]. - Subordinate objectives: "We went to the store to buy groceries" [7]. - Subordinate consequences: "He was so busy that he did not have time to have breakfast" [8].

Punctuation in the SPP Punctuation in the SPP plays an important role because it helps to correctly interpret the meaning of a sentence and indicates the boundaries between the main and subordinate clauses.

The basic rules for punctuation marks in the SPP are as follows:

1. A comma separates the subordinate clause from the main one. Example: "She knew that the exam would be difficult" [9].
2. The colon is used if the subordinate clause explains the main content or lists its parts. Example: "He understood one thing: you need to study hard" [10].
3. A semicolon can be used to separate complex SPAS if they already have commas inside them or parts are long and complex. Example: "He knew it was difficult; but despite this, he decided to try" [11].

Examples and analysis Let's look at some examples of SPS with different types of subordinate clauses:

- Subordinate explanatory: "He hoped that he would be hired" [12].
- Subordinate tense: "When the phone rang, she was already asleep" [13].
- Subordinate clause: "If he arrives tomorrow, we will meet" [14].
- Subordinate causes: "I left early because I was tired" [15].
- Subordinate purpose: "He came to help us" [16].

Conclusion:

Complex sentences play an important role in creating richer and more informative texts. They allow you to combine several thoughts in one sentence, which contributes to a more accurate and detailed expression of ideas. For students of Russian as a foreign language, mastering complex sentences (SPP) is a key step on the way to fluency in the language. This helps to better understand and use the Russian language in various contexts, whether written or spoken. A compound sentence (SPP) consists of a main

sentence and one or more subordinate clauses that depend on the main one and clarify or complement it. Subordinate clauses can be of various types: definitive, circumstantial (time, place, reasons, goals, conditions, concessions, and others), explanatory.

Definitive subordinate clauses Determinative subordinate clauses clarify or define the noun in the main sentence. Example: - The book I'm reading is very interesting.

Circumstantial subordinate clauses Circumstantial subordinate clauses provide information about the time, place, reason, purpose, conditions, or assignment of the action expressed in the main sentence. Examples: - Time: I'll go for a walk when I finish work. - Places: We met where we usually walk. - Reasons: He did not come because he was ill. - Goals: She came to visit her family. - Conditions: If it rains, we will stay at home. - Concessions: We went on a picnic, although the weather was bad.

Explanatory subordinate clauses Explanatory subordinate clauses clarify the content of the main sentence, most often after the verbs of speech, thought, feelings and perception. Example: - I think he's right.

The use of complex sentences has many advantages:

1. A more complete expression of thought: SPAS allow you to include more information in a sentence, which makes the text more saturated and informative.

2. Logical connection: Subordinate clauses help to establish a logical connection between parts of the text, which improves its understanding.

3. Saving words: Including several thoughts in one sentence avoids repetition and makes the text more concise.

4. Expressiveness and accuracy: SPP allows you to express thoughts and feelings more accurately, making speech more expressive. For students of Russian as a foreign language, mastering complex sentences can present certain difficulties. However, this is an important step that must be overcome to achieve fluency in the language. Let's look at some tips and techniques that can help in this process:

1). Study of theory: It is important to study the rules of construction of the SPP and learn to distinguish the types of subordinate clauses. This can be done with the help of textbooks, grammar reference books and online resources.

2). Practice of text analysis: Reading texts in Russian followed by an analysis of complex sentences will help to better understand their structure and use.

3). Writing your own texts: Regular writing of texts using SPP will help to consolidate theoretical knowledge in practice.

4). Exercises and tasks: Performing exercises and tasks to build complex sentences will help improve your skills in using them.

5). Feedback: Getting feedback from a teacher or native speaker will help identify mistakes and improve skills. Examples of exercises for practice Here are some examples of exercises that can help you master complex sentences:

➤ Filling in the gaps: Insert appropriate subordinate clauses into the gaps: - I will come, _ (when?) - We went there, _ (where?)

➤ Sentence Translation: Translate complex sentences from your native language into Russian.

➤ Making sentences: Make complex sentences using the given words and phrases.

- Text analysis: Find and analyze complex sentences in the text, highlight the main and subordinate clauses.

Mastering complex sentences is an important part of learning Russian. This allows you to create richer and more informative texts, makes speech more expressive and accurate. Using the SPP helps to better understand and use the Russian language in various contexts, whether in written or oral speech. Regular practice and study of theory will help you overcome difficulties and achieve fluency in the Russian language.

Reference

1. Avanesov R.I., Tulepov V.V. "Russkiy yazyk. Sintaksis i punktuatsiya". Moskva: Izdatel'stvo "Drofa", 1999.
2. Babaiceva V.V. "Sovremennyy russkiy yazyk. Sintaksis". Moskva: Izdatel'stvo "Prosveshchenie", 2000.
3. Bondarko A.V. "Teoriya funktsional'noy grammatiki". Moskva: Izdatel'stvo "Vysshaya shkola", 1990.
4. Ganshina M.V., Krylova I.P. "Russkiy yazyk. Posobie dlya uchashchikhsya". Moskva: Izdatel'stvo "Astrel", 2008.
5. Es'kova A.Yu. "Slozhnye predlozheniya v sovremennom russkom yazyke". Moskva: Izdatel'stvo "Russkiy yazyk", 2003.
6. Esperen O. "Filosofiya grammatiki". Moskva: Izdatel'stvo "Progress", 1958.
7. Zolotova G.A. "Sintaksicheskii stroi russkogo yazyka". Moskva: Izdatel'stvo MGU, 1988.
8. Ivanova I.P., Burlakova V.V. "Teoriya sintaksisa". Moskva: Izdatel'stvo "Flinta", 2005.
9. Knyazev Yu.S. "Osnovy teorii sintaksisa". Moskva: Izdatel'stvo "Flinta", 2011.
10. Kustova G.I., Paducheva E.V. "Slozhnopodchinennye predlozheniya v russkom yazyke". Moskva: Izdatel'stvo MGU, 2004.
11. Lopatin V.V. "Russkiy yazyk. Polnyy kurs podgotovki k EGE". Moskva: Izdatel'stvo "Ekzamen", 2012.
12. Plungyan V.A. "Slozhnye predlozheniya v russkom yazyke". Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo "Nauka", 1996.
13. Rozental' D.E. "Prakticheskaya stilistika russkogo yazyka". Moskva: Izdatel'stvo "Ayriss-press", 2001.
14. Rusakova M.M. "Sovremennyy russkiy yazyk. Sintaksis slozhnogo predlozheniya". Moskva: Izdatel'stvo "Logos", 2010.
15. Shakhmatov A.A. "Sintaksis russkogo yazyka". Moskva: Izdatel'stvo "Editorial URSS", 2001.
16. Shvedova N.Yu. "Russkaya grammatika". Tom 2. Moskva: Izdatel'stvo "Nauka", 1980.

List of used literature

1. Аванесов Р.И., Тулепов В.В. "Русский язык. Синтаксис и пунктуация". Москва: Издательство "Дрофа", 1999.
2. Бабайцева В.В. "Современный русский язык. Синтаксис". Москва: Издательство "Просвещение", 2000.
3. Бондарко А.В. "Теория функциональной грамматики". Москва: Издательство "Высшая

школа", 1990.

4. Ганшина М.В., Крылова И.П. "Русский язык. Пособие для учащихся". Москва: Издательство "Астрель", 2008.

5. Еськова А.Ю. "Сложные предложения в современном русском языке". Москва: Издательство "Русский язык", 2003.

6. Есперсен О. "Философия грамматики". Москва: Издательство "Прогресс", 1958.

7. Золотова Г.А. "Синтаксический строй русского языка". Москва: Издательство МГУ, 1988.

8. Иванова И.П., Бурлакова В.В. "Теория синтаксиса". Москва: Издательство "Флинта", 2005.

9. Князев Ю.С. "Основы теории синтаксиса". Москва: Издательство "Флинта", 2011.

10. Кустова Г.И., Падучева Е.В. "Сложноподчиненные предложения в русском языке". Москва: Издательство МГУ, 2004.

11. Лопатин В.В. "Русский язык. Полный курс подготовки к ЕГЭ". Москва: Издательство "Экзамен", 2012.

12. Плунгян В.А. "Сложные предложения в русском языке". Санкт-Петербург: Издательство "Наука", 1996.

13. Розенталь Д.Э. "Практическая стилистика русского языка". Москва: Издательство "Айрис-пресс", 2001.

14. Русакова М.М. "Современный русский язык. Синтаксис сложного предложения". Москва: Издательство "Логос", 2010.

15. Шахматов А.А. "Синтаксис русского языка". Москва: Издательство "Эдиториал УРСС", 2001.

16. Шведова Н.Ю. "Русская грамматика". Том 2. Москва: Издательство "Наука", 1980.

EUROPEAN ORIENTATION OF POLITICAL IDEAS OF METROPOLITAN ILARION: INFLUENCE ON THE STATE FORMATION OF KYIVSKA RUS ЄВРОПЕЙСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА: ВПЛИВ НА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Rylypchuk Andrii / Пилипчук А.І.

Master / Магістр,

Member of Association of Certified Chartered Accountants (ACCA),

certified statutory auditor

член міжнародної асоціації сертифікованих бухгалтерів (ACCA), сертифікований аудитор,

Head of accounting and reporting LLC «OBJECT FIRST UKRAINE»

Kyiv, Ukraine

Начальник відділу обліку і звітності ТОВ «Обджект Ферст Україна»

Kyiv, Ukraine

Анотація: У статті розглядається політична концепція митрополита Іларіона, яка віддзеркалює соціально-політичні орієнтири Київської Русі за часів князя Ярослава Мудрого в XI столітті. Призначення Іларіона на посаду митрополита в 1051 році та його проповідь "Слово про Закон і Благодать" стали переломними моментами в історії Руської держави, закладаючи основи зовнішньої та внутрішньої політики. Основною ідеєю його доктрини є створення єдиної християнської автократичної держави з монолітною духовною і світською владою. Метою дослідження є аналіз політичних та дипломатичних ідей Іларіона, їх впливу на європейську спрямованість Київської Русі, що інтегрувала нові методи управління, запозичені у Візантії та Болгарії. Використовується текст "Слова про Закон і Благодать" як головне джерело, застосовані історико-порівняльні, системно-функціональні та системно-описові методи дослідження. Важливі результати показують, що трактат Іларіона має не лише релігійне, а й політичне значення, обґрунтовуючи рівність всіх християнських держав, запровадження християнства великим князем Володимиром і канонізацію князів Бориса і Гліба. Іларіон стверджує ідею політичної самостійності та незалежності Русі від Візантії. Таким чином, його твори формують базис державно-політичного мислення Київської Русі, інтегруючи її в християнську і, отже, європейську політичну культуру.

The article explores the political concept of Metropolitan Hilarion, reflecting the socio-political orientations of Kyivska Rus during the reign of Prince Yaroslav the Wise in the 11th century. The appointment of Hilarion as Metropolitan in 1051 and his sermon "Word on Law and Grace" represented watershed moments in the history of the Rus state, laying the groundwork for foreign and domestic policies. The main idea of his doctrine is the creation of a united Christian autocratic state with monolithic spiritual and secular power. The aim of the study is to analyze the political and diplomatic ideas of Hilarion, their impact on the European orientation of Kyivska Rus, integrating new management methods borrowed from Byzantium and Bulgaria. The text "Word on Law and Grace" is used as the primary source, and historical-comparative, systemic-functional, and systemic-descriptive methods of research are applied. Important results show that Hilarion's treatise has not only religious but also political significance, justifying the equality of all Christian states, the introduction of Christianity by Grand Prince Vladimir, and the canonization of Princes Boris and Gleb. Hilarion asserts the idea of political autonomy and independence of Kyivska Rus from Byzantium. Thus, his works form the basis of state-political thought of Kyivska Rus, integrating it into the Christian and, therefore, European political culture.

Ключові слова: Київська Русь, князь Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Митрополит Іларіон, християнство, Візантія, права і свободи, закони, політична концепція, середньовічна Європа.

Вступ.

Політична концепція митрополита Іларіона репрезентує політичні орієнтири середньовічної держави князя Ярослава Мудрого XI століття. Саме суспільно-політичні твори Іларіона Київського, який був головним ідеологом і речником великого київського князя, формують уявлення про особливості політичних і дипломатичних ідей того часу. 1051 р. Ярослав Мудрий вперше в історії Київської Русі призначив на посаду митрополита русина Іларіона, який був не греком, а русином за походженням. Проповідь «Слово про Закон і Благодать» стала першою державною декларацією Русі-України, проголосивши новий тип вже християнізованої Руської держави з чітко визначеними зовнішньополітичними та внутрішньополітичними орієнтирами. Визначальною у політичній доктрині Іларіона є ідея єдиної Русі як християнської автократичної за своїм характером держави, в основі діяльності котрої лежить монолітна та єдина духовна і світська влада. Використовуючи та осмислюючи сюжети і теми зі Святого Письма, автор формує чітку суспільно-політичну концепцію.

Метою роботи є проаналізувати особливості політичної концепції середньовічного киеворуського мислителя Іларіона, наголосити на вираженні в ній зовнішньополітичних і внутрішньополітичних ідей, європейській спрямованості, що синтезується з автентичною специфікою.

Матеріали і методи. Основним матеріалом і джерелом для дослідження є текст XI століття “Слово про Закон і Благодать”, який став першою політичною і державною декларацією Київської Русі. Застосовано загальнонауковий, зокрема синтез і узагальнення, метод дослідження. Також застосовано системно-функціональний і системно-описовий методи для загального аналізу специфіки політичного мислення Іларіона. Для характеристики його політичних ідей використано також історико-порівняльний метод.

Результати та обговорення. Суспільно-політичний трактат Іларіона є новаторським для європейського та киеворуського простору, представляючи своєрідну концепцію «монументального історизму», що має виражений міжнародний характер. Зокрема, автор проголошує багатовекторність політики, хоча пріоритетним напрямком бачить саме візантійський напрям співпраці. Важливою політичною ідеєю мислителя бачиться метод тлумачення подій і фактів із точки зору історичної перспективи Києворуської держави, шляхом їх порівняння та проектування на тези Святого Письма та світової, зокрема візантійської, історії. Визначальна політична теза, над якою міркує Іларіон, зводиться до глобального запитання про те, в чому полягає суспільно-політична і релігійно-церковна місія Києворуської держави в політичній історії християнської цивілізації. Остання тлумачиться мислителем саме як своєрідний політичний простір, в якому кожна держава як політичний інститут має власну позицію та покликання.

Також важливе значення для розуміння політичної концепції митрополита Іларіона має усвідомлення і тлумачення ним ідеї свободи волі. Ця категорія розуміється мислителем в широкому ідейному контексті, у процесі протиставлення її античному, тобто язичницькому за своїм характером, культу сильної особистості. Як політичний мислитель Іларіон витворив ідеал вільної

людини, тобто особистості, котра має повну свободу при виборі власного шляху. Вона має право обрати шлях, результатом якого могло бути і спасіння, і падіння. Фактично автор вперше в історії європейської політичної думки ставить питання і проблему вибору особистості. Надалі в політичному мисленні саме право індивіда вибирати та обирати стане основою демократичних і гуманістичних концепцій і рухів. У суспільно-політичній концепції руського митрополита і мислителя Іларіона людина отримує право обирати і вибирати між двома філософсько-політичними категоріями: добром, новим (Благодаттю), праведністю і злом, старим (Законом), гріхом. Особистість, на думку Іларіона, має право обрати шлях, але вона повинна пам'ятати про відповідальність на цьому шляху. Прикладом особистості, котра робить вибір, причому це не просто особистий вибір, а вибір цілком нового політичного вектору шляху і руху держави Русі, є великий київський князь Володимир. Саме він приймає історичне цивілізаційне рішення, запроваджуючи в Київській Русі нову державну релігію - християнство. Це не була просто зміна духовних орієнтирів, натомість вона означала кардинальну трансформацію державного політичного розвитку, її посилену європеїзацію, розширення дипломатичних зв'язків. Важливо відзначати, що Іларіон вперше в історії києворуської політичної думки сформував образ ідеального типу володаря, втіленням якого є історична постать князя Володимира. Від політичної ідеї свободи волі мислитель формує політичну ідею свободи народу і держави. На його думку, морально визначена свобода волі народу, його монолітність і єдність є стимулом до виходу з рабства, тобто старого (втіленням є Закон і стара віра) і руху до нового, прогресивного (втіленням є Істина і нова християнська віра). Якщо в політичній концепції античного мислителя Платона в основу політичного мислення було покладено ідеї розуму, мужності, розсудливості, то Іларіона свою політичну доктрину вибудовує на базі понять Благодаті, свободи волі та праві вибору, совісті. Фактично цим він засвідчив суттєвий крок уперед, прорив у політичній думці середньовічної Європи загалом та Київської Русі зокрема. Як наголошує О. Салтовський, у "Слові про Закон і Благодать" "сформовано основні проблеми, які стануть висхідними для політичної думки княжої доби і будуть так чи інакше інтерпретуватись наступниками цього визначного мислителя" [4, с. 15]

На нашу думку, політична спрямованість "Слова про Закон і Благодать" є чітко вираженою. Фактично реформа церкви і релігії передбачала масштабну реформу державного управління, а відповідно – суттєвих змін у її ідеології. Мислитель формує суто руську модель державності, орієнтуючись на тогочасні європейські зразки, зокрема Візантію та Болгарію (через посередництво останньої було запроваджено християнства та інтегровано нові методи державного управління і політичного мислення). Також важливим завданням митрополита Іларіона було обґрунтувати закономірність канонізації князя Володимира – батька і попередника його сучасного володаря Ярослава Мудрого. Подібна засада була реалізована у Візантійській імперії, коли канонізація імператора Костянтина та його матері Олени як першохрестителів сформували ідею монолітності імперії та чіткої ієрархії внутрішньополітичного життя.

"Слово про Закон і Благодать" Іларіона є текстом проповідницьким і

декларативним, розрахованим на усне виголошення. Це був перший зразок політичної промови, покликаної проголосити й утвердити головні ідеї політики Ярослава Мудрого. Певною мірою автор вступає у приховану конфронтацію з Візантією, ставлячи собі за мету утвердити й обґрунтувати ідею автокефальності києворуської церкви, а отже – ідею повної політичної незалежності Русі від Візантії. Незалежність церкви по суті означала незалежність держави. Звісно, подібна постановка питання певною мірою зачіпала політичні амбіції Візантії, що на той час мала статус світової імперії. Головною ідеєю “Слова про Закон і Благодать” є утвердження рівних прав і свобод для всіх християнських держав, зокрема Русі. Цю тезу Іларіон доводить, пояснюючи й аргументуючи силу руської церкви, її рівні права у світі греко-візантійських церков, що означало рівні права Руської держави як політичного утворення. Іларіон категорично заперечує тези про богообраність юдеїв і греків, а з ними і їхніх держав. Натомість мислитель розвиває ідею про рівність усіх перед Богом, а звідси виводить тезу про рівність прав на власну державу загалом і церкву зокрема. Загалом політична концепція, представлена у “Слові про Закон і Благодать” Іларіона, є така: рівність усіх християнських народів визначає рівність Києворуської держави серед інших держав і народів. “Слово про Закон і Благодать” репрезентує основні засади ідеології Ярослава Мудрого, визначальні тези його державної політики внутрішньої та зовнішньої, міжнародної. У суспільно-політичному ключі Іларіон тлумачить історію Русі та світову. Насамперед він дивиться на неї як на таку, що має універсальний і провіденційний характер. Мислитель осмислює історичні події та факти з метою чіткого усвідомлення політичного місця і ролі Русі у світовому просторі народів і держав. Для цього він тлумачить суспільно-політичні та правові проблеми державного й особистісного буття, свободи народу і людини.

У “Слові про Закон і Благодать” представлено політичний панегірик-похвалу князю Володимирі, покликану звеличити Русь як державу та її хрестителя, що є політичним лідером. Іларіон дає політичну оцінку історичним подіям, описуючи високий політичний авторитет князя. Він звеличується за свою дипломатичну, церковну, культурну і політичну діяльність. Цікавим є міркування Іларіона про те, що великий київський князь Володимир запровадив християнство як офіційну державну релігію Русі не через впливи Візантії чи Болгарії, а керуючись власними внутрішніми переконаннями, усвідомленням істинності нової віри. Насправді цілком зрозуміло, що це був у першу чергу сильний політичний крок, адже руський правитель усвідомлював, що християнізація Русі сприятиме визнанню її рівності з іншими народами і державами, розширенню династичних, економічних, політичних, торговельних, культурних зв'язків із Європою, що на той час уже була християнізованою. Таким чином Володимир позбавив свою державу ярлика “варварської” та визначив чіткий курс на Європу. Для утвердження ідеї рівності Русі та самого Володимира в європейському контексті Іларіон порівнює його політичну та історичну значущість із біблійними й світовими діячами. Так, Володимир – “равноумен” римському імператору і хрестителю Візантії Костянтину Великому. Володимир стоїть в одному ряді з біблійними апостолами Іоаном, Марком,

Фомою, які поширювали християнство серед народів. Іларіон не просто обґрунтовує необхідність канонізації князя Володимира, а ставить питання про формування власного пантеону руських святих, що означало суттєвий крок у напрямку творення політичної незалежності народу і держави. Адже першими канонізованими були саме князі Борис і Гліб, ігумен Феодосій, з іменами яких пов'язані саме політичні події. Порівняння Іларіоном князя Володимира з візантійським імператором Костянтином ставило за мету спростувати візантійські аргументи проти канонізації Володимира, що означало утвердження рівності володаря як представника держави з Костянтином і Візантією.

Висновки.

Новаторським для політичного мислення доби Середньовіччя є виражений патріотичний стиль Іларіона, коли він пише про князя Володимира. Таким чином репрезентується думка про державотворчу місію еліти Русі, як це було в усій тогочасній Європі. Оскільки традиційно, згідно з християнськими канонами, світська влада визнавала власну підпорядкованість владі божественній, Іларіон показує повну інтегрованість її з церковною владою. Саме тому ідеологом і речником Ярослава Мудрого став Іларіон. І його призначення митрополитом мало цілком політичний характер, а не суто духовний чи церковний. Володимир утверджує ідею державного правителя як носія головної державної влади.

У “Слові про Закон і Благодать” Іларіон представив Ярослава Мудрого як гідного продовжувача ідей і справи Володимира. Політичний статус Руської землі репрезентовано Іларіоном у суспільному просторі християнського, тобто європейського, тогочасного світу. Русь бачиться його важливою та невід’ємною частиною. Мислитель розвиває ідею киевоцентризму. Якщо головним духовним центром людства Іларіон називає Єрусалим, то його послідовниками є Константинополь та Київ. Утверджується теза про образ Києва як “другого Єрусалиму”. Ця політична ідея розвивається й обґрунтовується посередництвом образів руських князів. Загалом це політично-публіцистичний твір, що представляє суспільно-політичні настрої того часу, формуючи державні орієнтири Русі та її князів Володимира Великого й Ярослава Мудрого.

Список використаної літератури

1. Дейвіс Н. Європа. Історія. – К.: Основи, 2014. – 1463 с.
2. Іванченко Р. Державницька ідея давньої Руси-України / Раїса Іванченко. – К. : Смолоскип, 2007. – 357 с.
3. Іларіон. Слово про Закон і Благодать // Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX—XV століть : у 2 кн. / [упор. В. Яременко, О. Сліпушко, передм. В. Яременко. – Кн. 1. – К. : Аконт, 2002. – С. 274-309.
4. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки : [монографія]. – К. : Видавець «ПАРАПАН», 2002. – 391 с.
5. Толочко О. П. Київська Русь / О. П. Толочко, П. П. Толочко. – К. : Альтернативи, 1998. – 352 с

УДК 94.001.73 (47+57) «18/20»

HISTORY OF DISTRIBUTION AND DEVELOPMENT OF CARPET PRODUCTION IN PEASANT FARMS OF SLOBID UKRAINE ІСТОРІЯ ПОШИРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВИРОБНИЦТВА КИЛИМІВ В СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

Trubchaninov M.A./Трубчанінов М.А.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8432-478X>*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди,
Алчевських 29, 61002**Kharkiv National Pedagogical University. H.S. Skovoroda, Alchevskiyh str.29, 61002,*

Анотація. В Слобідській Україні килими побутували серед усіх верств населення. Широко ними користувалися панівні класи. Основний акцент статті відводиться техніці виробництва та фарбування килимів на Слобожанщині кінця XVIII початку ХХст., з подальшим продажем на ярмарках та використання в побуті. Відомо, наприклад, що в маєтках окремих вельмож налічувалося до сотні килимів. Цікаві дані з цього приводу подаються в описі спальні охтирського полковника Перекрестова, де серед цінних речей значиться багато килимів. Ними були оббиті стіни кімнат, застелені меблі й підлога, згадуються настільні килими. У багатих сім'ях, коли дівчина виходила заміж, в придане їй обов'язково давали килими. Особливо визначне місце займав килим у побуті простого народу України, основну масу якого становило селянство.

Ключові слова. Килимарство, кустарні промисли, кози, кустарі-килимарі, мануфактура, фабрика.

Вступ. Килимарство залишається одним із найважливіших елементів національної культури українського народу, яскравою сторінкою селянського промислового підприємництва. З найдавніших часів килими служили на українських землях для утеплення і прикрашання житла, були обов'язковою частиною виправи нареченої, виконували обрядові функції, а в деякі періоди ними навіть сплачували данину. Найдавніші письмові згадки про існування народного килимарства на території Слобідської України зустрічаються у подорожніх нотатках чужоземних мандрівників, ранньослов'янських літописах, народних билинах, історичних піснях та інших джерелах, які належать ще до середини та другої половини XVII ст. З цього часу й аж до початку ХХ ст. основна частина мешканців Слобожанщини задовольняла власні потреби саме домотканими килимами.

Основний текст. Протягом другої половини XIX – початку ХХ ст. повсюдно на Слобідській Україні виготовлення килимів належало до одного з найбільш поширених видів господарської діяльності селянства і було розповсюджене майже по всій її території. У кожному регіоні Слобожанщини виготовлення різноманітних килимів мало свою багатовікову історію та свої глибокі традиції. Із покоління в покоління селянські майстри передавали й удосконалювали як техніку, так і основні принципи художнього оформлення килимів. Ручне килимарство з'явилося у Харкові майже одразу після його заснування в 1654 р. Спочатку, в другій половині XVII ст., воно існувало як домашнє виробництво місцевих жителів для власного вжитку. Виготовлення килимів було в цей час виключно жіночим заняттям [1, с. 135]

До початку XVIII ст. повсюдно на Слобожанщині килимарство в основному трансформувалося в мале товарне виробництво, яким, в селянських господарствах, поряд із жінками, стали активно займатись й чоловіки. З цього часу харківські кустарі-килимарі виготовляли килими переважно на замовлення або для збуту на місцевих ярмарках і ринках. За підрахунками І.С. Аксакова, щороку вони виготовляли близько 26 тис. різноманітних килимів, які продавали на найбільших ярмарках Харкова – Хрещенському, Успенському та Покровському. Велику частину закупували купці для вивезення до Москви, С.-Петербургу, Риги, Кишиневу, у німецькі колонії Півдня України та інші місця [2, с. 338].

Упродовж тривалого періоду, й особливо у XVIII – першій половині XIX ст., в Слобідській Україні паралельно існувало кілька форм виробництва килимів для різних верств населення. У поміщицьких майстернях килими ткали кріпаки, у міських килимарнях працювали ремісники, а у дрібних монастирських килимарнях – ченці. Поступово стали з'являтися відносно великі килимарські мануфактури і фабрики. На всіх цих підприємствах виготовлялися вироби найрізноманітнішого призначення, від простих килимових доріжок до великих вишуканих килимів, призначених для панських палаців або експорту. Однак основна частина сільських і, значною мірою, міських мешканців Слобідської України приблизно до кінця XIX ст. – початку XX ст. задовольняла власні потреби домотканими килимами, які вироблялися в селянських промислових господарствах.

Сировиною для виготовлення килимів була вовна, льон і коноплі, які ще з заселення українцями території Слобідської України в XVII ст. вироблялися в кожному селянському господарстві. Для основи килима слобожанські селяни звичайно використовували саморобну однотонну міцно скручену в кілька разів конопляну, а з кінця XIX – початку XX ст. нерідко й фабричну бавовняну нитку. Значно рідше для основи вони брали лляну чи бавовняну пряжу. Для піткання селяни добирали саморобну різнокольорову шерстяну, а іноді, через брак сировини, напівшерстяну нитку. При всій різноманітності ниток, що використовувалися в килимарстві, сировинною основою цієї промисловості тривалий час була саморобна конопляна пряжа. Лише у 20-ті роки XX ст. вона почала поступатися своїм лідерством фабричній бавовняній нитці. [3, с. 17]. Для виготовлення конопляної та лляної пряжі і для підготовки її до процесу ткання були характерні точно такі ж технологічні процеси, як і у звичайному селянському ткацькому промислі.

Основною сировиною для виготовлення вовняних ниток, які служили пітканням для килимів, була овеча вовна. Поголів'я вівець в Слобідській Україні було доволі значним й до середини XIX ст. догодило до 1,2 млн голів. Незважаючи на тенденцію поступового знищення кількості вівець до початку XX ст., вони в цілому забезпечували потреби селянського килимарського промислу [4, с.81-84]. Слобожанські килимарі використовували насамперед вовну тих вівець, яких вони вирощували у власному господарстві, а з розвитком товарно-ринкових відносин дедалі більша частина сировини стала купуватися в односельців або на ринках і ярмарках. Селяни звичайно стригли вівець раз на рік

одразу після весняного Миколи – у другій половині травня, а ягнят стригли пізніше – у червні. Вовну вівець перед їх стрижкою найчастіше не мили, а в ягнят обов'язково промивали. Її зістригали великими грубими ножицями, які називалися «стисками». Вовну, зняту з однієї вівці селяни називали «руно», а з одного ягняти – «мичик». Після стрижки вівець, отриману вовну піддавали обов'язковому очищенню й миттю [5, с.19-21].

Одним із найбільш складних і важливих процесів селянського килимарського виробництва було фарбування вовняної пряжі. Від того, як вона буде пофарбована та які фарби буде вжито, залежала якість усього килима. Саме тому на фарбування пряжі промислові селяни звертали головну увагу. Приблизно до 80-х років XIX ст. слобожанські килимарі фарбували вовняну пряжу, як правило, рослинними та мінеральними барвниками і потім закріплювали їх сироваткою, огірковим або капустяним розсолом. Однак у різних регіонах Слобідської України і навіть у різних промислових господарствах одного населеного пункту селяни виготовляли барвники за своїми рецептами, які намагалися зберігати в таємниці й передавали як цінність у спадок. У досліджуваний період, разом із динамічним розвитком селянського килимарського промислу і його трансформацією в товарне виробництво народні умільці дедалі частіше експериментували й винаходили нові барвники для пряжі, знаходили нові способи її фарбування та закріплення барвника [6, с.370].

В другій половині XIX – на початку XX ст. серед килимарів Слобідської України був особливо поширеним спосіб добування червоної фарби з коренів морени, а з дроку виварювали жовту фарбу. Багато килимарів використовували у своєму промислі фарбу з червця – особливих комах яскраво-червоного кольору, які водилися біля коріння суниці та білої потентіли і відкладали там своє сім'я. У червні-липні воно виростало до розмірів горошини, дозрівало и наливалось яскраво-червоним соком. Селяни збирали таке дозріле сім'я і приносили додому де вимочували в теплій воді до тих пір, поки в ній не розчинявся весь червоний сік. Для одержання червоної фарби червця сушили, а потім розтирали в ступі на порошок [7, с.9-10, 12].

Починаючи із 80-х років XIX ст. в селянському килимарстві почали широко використовуватися хімічні барвники фабричного виробництва. Вони дозволяли фарбувати пряжу в дуже широкий спектр яскравих кольорів і при цьому були досить дешевими. Так, наприклад, анілінова фарба, розрахована на пофарбування 5 пасем вовни коштувала наприкінці XIX ст. всього п'ять копійок, фуксин, якого могло вистачити на фарбування 15 пасем вовни, коштував три копійки [8, с.64].

Використання в селянській килимовій промисловості саморобних натуральних фарб сприятливо позначалося на художніх якостях килимів, які нею вироблялися, бо такі фарби давали тривалі яскраві кольори, які не линяли протягом десятиліть. Сам процес фарбування цими фарбами вовняних ниток звичайно полягав у тому, що пряжу спочатку знежирювали, для чого її варили у розчині галуни (приблизно 400 г галуни на відро води). Ця операція називалася загалунуванням. Іноді замість галуни промислові селяни вживали сирівець.

Після знежирювання пряжу клали в розчин натуральних фарб і в ньому варили. Часто до цієї фарби, як засіб закріплення на пряжі, додавали галуно або сирівцю. Пофарбовану пряжу сушили і змотували в клубки. Оскільки від точного дотримання технології фарбування пряжі прямо залежала якість майбутнього килима і, відповідно його ринкова вартість, то всі основні фарбувальні операції завжди проводив найбільш досвідчений килимар і лише різноманітні допоміжні операції він доручав своїм помічникам. На фоні загального технічного процесу в Україні та Росії наприкінці XIX – початку XX ст. в кожному регіоні Слобідської України, поряд із використанням загальновідомих способів фарбування вовняної пряжі, народні майстри продовжували винаходити й використовувати все нові, лише їм відомі технології забарвлення. При цьому вони часто комбінували традиційні натуральні саморобні барвники з деякими хімічними реактивами, насамперед із знежирювачами та закріплювачами фарби [9, с.12].

На протязі кінця XIX ст. – початку XX ст. процес виготовлення й пофарбування пряжі як для основи, так і для піткання закінчувався по всій Слобідській Україні приблизно в жовтні, і тоді селянські майстри приступали безпосередньо до ткання килимів. Звичайно їх продовжували ткати решту днів осені, взимку й навесні аж до Великодня чи до початку весняних польових робіт. Слобожанські сільські майстри ткали килими різною технікою. В народному килимарстві Харківській губернії за цими ознаками визначають три основних типи килимів: гладкі двобічні, ворсові й килими-ліжники. Типові для селянського килимарства Слобідської України гладкі двобічні килими. Різні за розмірами і формами, вони виконувались як на вертикальних, так і на горизонтальних верстатах простою технікою, що забезпечувала двобічний ефект рисунка. Ця техніка є найдавнішою в Україні. Виготовлені в такий спосіб килими являли собою цупку грубу вовняну тканину полотняного переплетення. Двобічного ефекту домагалися завдяки кольоровому пітканню, яке прокладалось між нитками основи. Переважну більшість давніх українських килимів, що збереглися до нашого часу, становлять гладкі двобічні килими з різних районів Слобідської України. Це свідчить про те, що в побуті українського народу саме ці вироби мали найбільше застосування.

Ворсова техніка була популярною серед харківських кустарів Слобідської України, бо дозволяла створювати килими з найскладнішими за формою та багатими за кольором візерунками. Такі килими набагато повніше виконували як свої утилітарні, так і естетичні функції. На численних ярмарках, базарах і ринках Харківської губернії вони коштували набагато дорожче і тому приносили своїм виробникам більш високі прибутки. На початку XIX ст. лише в самому м. Харкові коцарським промислом займалися мешканці 50 дворів Коцарської вулиці. Тут у кожній хаті стояло по 2-3 верстати-кросна, на яких працював сам майстер і члени його родини або наймані робітники. Щорічно в місті виготовляли до 20 тис. коців, більша частина яких вивозилася за межі Харківської губернії [10, с. 371-372].

Найбільш характерними для Харківської губернії другої половини XIX – початку XX ст. були поширені в багатьох районах килими: довгі (до трьох метрів) і вузькі (в середньому 80-90 см) геометричні та різних розмірів і форм

квіткові килими. Ними найчастіше застиляли стіл, скриню, ліжко. Крім того, для долівки використовувалися спеціальні килими-доріжки, а для застилання ліжка – килими, виконані на човниковому верстаті з картатим рисунком «рябчик». Килими були поширені в побуті місцевого населення. Ними накривали лави, які стояли вздовж стін у затишних і чистеньких хатах слобожан, прикрашали стіни над ліжками, іноді вішали під вікнами [11, с. 14].

Висновки. Отже, застосування килимів в Слобідській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. було широким і різноманітним. Зумовлювалося воно побутовими потребами, а також кліматичними, географічними та етнографічними особливостями окремих районів. Проте, функції килимів не були весь час однаковими, а змінювалися відповідно до зміни умов життя і побуту народу. Особливо помітно змінюються функції килимів у побуті населення України наприкінці XIX ст. Стіл, скрині та інші меблі почали застеляти більш практичними й дешевшими фабричними виробами – скатеркою, рядном, покривалом та ін. Виходять з ужитку ворсові килими-коці й попони. В зв'язку з цим деякі типи килимів зовсім перестали виготовлятися й поступово зникали. У слобожанському килимарстві визначаються в основному два найпоширеніших типи килимів – це настінні й долівкові. Такого типу килими продовжували використовувати в своєму побуті селяни, але особливо великого поширення вони набули серед населення міст, де найбільше відповідали вимогам інтер'єру.

Література.

1. К содействию кустарной промышленности // Ремесленная газета. — 1897. — № 17. — С. 135.
2. Аксаков И.С. Исследования о торговле на Украинских ярмарках. — СПб.: Тип. В.Киршбаума, 1858. — 390 с.
3. Зарембовський А. История и техника тканья украинских килимов // Материалы по этнографии. т. III. Вып. первый. — Ленинград: Изд. гос. рус. музея, 1926. — С. 1-18.
4. Данные подворной сельскохозяйственной переписи в Харьковской губернии, произведенной земством в 1913 г. — Х.: Союз-Банк, 1920. — 95с.
5. Доклад Харьковской губернской земской управе В.Г.Колокольцева.- Харьков, 1899.- 59 с.
6. Килимарство // Українське народознавство / За ред. С.П.Павлюка, Г.І.Горинь, Р.Ф.Кирчіва.- Львів, 1994.- С.367-375.
7. Риженко Я. Килимарство й килими Полтавщини.- Полтава, 1928.- 16 с.
8. Ежегодник кустарной промышленности. 1912 год / Под ред. Е. Д. Максимова. — СПб.: Тип. «Энергия», 1912. — Т. 1. — Вып. 1. — 224 с.
9. Авилов Б.В. Местные промыслы населения Харьковской губернии / Б.В. Авилов. — Х.: Изд-во губ. зем., 1905. — 97 с.
10. Бабенко В.А. Коцарство в Харьковской губернии / В.А. Бабенко // Труды двенадцатого археологического съезда в Харькове, 1902. — М.: Тип. В.И. Воронцова, 1905. — Т.3. — С. 371-372.
11. Запаско Я.П. Українське народне килимарство / Я.П. Запаско. — К.:

«Мистецтво», 1973. – 111 с

References.

1. To promote handicraft industry // Craft newspaper. — 1897. — No. 17. — P. 135.
2. Aksakov I.S. Studies on trade at Ukrainian fairs. — St. Petersburg: Type. V. Kirshbaum, 1858. - 390 p.
3. Zarembovskiy A. History and technique of weaving Ukrainian carpets // Materials on ethnography. v. III. issue the first - Leningrad: Izd. Mr. Russian Museum, 1926. — P. 1-18.
4. Data from the household agricultural census in Kharkiv province, produced by the zemstvo in 1913. - Kh.: Soyuz-Bank, 1920. - 95p.
5. Report of the Kharkov provincial zemskoy board by V.H. Kolokoltsev. - Kharkov, 1899. - 59 p.
6. Carpet making // Ukrainian folklore / Ed. S.P. Pavlyuka, G.I. Horyn, R.F. Kyrchyva. - Lviv, 1994. - P. 367-375.
7. Ryzhenko Ya. Carpet weaving and carpets of the Poltava region. - Poltava, 1928. - 16 p.
8. Yearbook of handicraft industry. 1912 / Ed. E. D. Maksimova. — St. Petersburg: Type. "Energy", 1912. - Volume 1. - Issue 1. — 224 p.
9. B.V. Avilov Local industries of the population of Kharkiv province / B.V. Avilov. - Kh.: Izd-vo gub. Zem., 1905. - 97 p.
10. Babenko V.A. Knighthood in Kharkov province / V.A. Babenko // Proceedings of the Twelfth Archeological Congress in Kharkov, 1902. - M.: Type. YOU. Vorontsova, 1905. - Volume 3. - P. 371-372.
11. Zapasko J.P. Ukrainian folk carpet making / J.P. spare - K.: "Mystetstvo", 1973. - 111 p

Abstract. *In Slobid Ukraine, carpets were used by all strata of the population. They were widely used by the ruling classes. The main emphasis of the article is on the technique of production and dyeing of carpets in the Slobozhan region at the end of the 18th and the beginning of the 20th century, followed by sale at fairs and use in everyday life. It is known, for example, that in the estates of individual nobles there were up to a hundred carpets. Interesting information on this matter is provided in the description of the bedroom of Colonel Perekrestov of Okhtyr, where many carpets are listed among the valuables. The walls of the rooms were upholstered with them, the furniture and the floor were covered, table carpets are mentioned. In rich families, when a girl got married, she was always given carpets as a dowry. The carpet occupied a particularly prominent place in the life of the common people of Ukraine, the bulk of which was the peasantry.*

Key words: Carpet making, handicrafts, carpets, carpet craftsmen, manufacture, factory.

Стаття відправлена 31.07.2024

Трубчанінов М.А.

THE EVOLUTION OF PHOTOGRAPHY IN MOTION

Radomskiy Oleksandr

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8306-1384>

Photography, Radomskiy LLC, 474 Warren Str, USA

Abstract. The article focuses on the evolution of motion photography. The aim of the study is to explore the unique techniques and styles used to capture the dynamics of moments in photography. General scientific methods of cognition, such as analysis, synthesis, comparison, and generalization, were employed in the research. The results indicate that motion photography exhibits several unique techniques. Panoramic blur emphasizes the moving subject with a blurred background, creating a sense of speed and energy. Motion blur allows the depiction of movement in all elements of the photograph, whereas frozen motion captures details of fast actions, providing clarity and revealing usually invisible aspects. Visual flow guides the viewer's gaze through the composition, creating a sense of effortless motion. The first motion photographs appeared in the 19th century thanks to the works of Eadweard Muybridge and other pioneers who used the latest technologies of their time, producing photos in the "frozen motion" style. The second type of photography from that era includes the works of Étienne-Jules Marey, who showcased motion blur. The peak of popularity for this type of photography came in the 1920s when it became an integral part of sports photography, especially during the Olympic Games, where photographers managed to capture the drama and dynamics of sports events. Modern motion photography technologies have significantly expanded photographers' capabilities. Contemporary cameras allow for the use of high shutter speeds, various autofocus modes, and specialized lenses to freeze or blur motion. Additional devices, such as drones and motion capture systems, push creative boundaries, enabling image capture from different perspectives and in highly dynamic conditions. The practical significance of the study lies in the potential use of the acquired knowledge to improve motion photography techniques, which can be useful for both amateur and professional photographers.

Keywords: photography, motion, panoramic blur, modern technologies, dynamics.

Introduction

Motion photography, as a specialized genre, emerged in the 19th century and over time became a significant aspect of visual art and commercial culture. Starting with early experiments in sports event photography, such as Eadweard Muybridge's 1878 capture of a horse in motion, this genre has played a key role in documenting dynamic events. These early works not only opened new possibilities for scientific research but also inspired artists to use photography as a means of artistic expression [9]. Throughout the 20th century, with the advancement of technology and the popularization of sports, motion photography became an integral part of sports competitions, allowing not only the capture of movement but also the conveyance of the emotional intensity of the moment. Later, in the second half of the 20th century, with the rise of the advertising industry, motion photography found its place in marketing, where dynamic images are used to attract consumers' attention and boost product sales. Today, in the era of digital media and global communications, motion photography continues to evolve. It is used not only in sports and advertising but also in documentary photography, fashion, dance, and other forms of contemporary art. Photography schools in the USA and other countries actively include courses on motion photography, emphasizing its importance for the technical and creative development of future photographers.

Literature review

The issue of the evolution of motion photography is well-researched in foreign scientific literature; however, most studies focus more on the development of cinema than photography. Significant contributions to the development of this topic have been made by authors such as R. E. Christensen [3], who developed a method for cinematographic filming of the inner part of the eye, allowing the recording of color images of the fundus and anterior chamber using specialized equipment. This technique has various applications in research and education, including recording the pulsations of intraocular vessels and assessing retinal coagulation. L. Ni [13] analyzes the application of motion tracking technology in cinema, television production, and photography, highlighting the use of big data to enhance the quality of the visual experience. She notes that although motion control technology is widely used abroad, its implementation in China is limited due to technical and financial barriers. This study is useful for understanding the role of big data and motion control technology in motion photography. T. W. Hope [6] provides an overview of cinematographic photography, focusing on its historical aspects and technical details. He describes the basic principles of cinematography, such as "persistence of vision," and discusses various types of film and projectors used in the cinematic industry. This information is important for understanding the technical aspects of motion photography. S. P. Hill and G. Minghelli [4] examine the complex relationships between Italian culture and photography, exploring how photography has influenced Italian literature, cinema, mass culture, and politics. Their analysis shows how motion photography has been used to reflect cultural changes and social trends. P. M. Hillier [5] analyzes the work of Thomas Eakins with cinematography, emphasizing its scientific significance. He notes that Eakins' cinematographic photographs are scientific documents that testify to his desire to contribute to science and capture contemporary America without embellishments or alterations. This study demonstrates how motion photography can be used to document scientific and cultural phenomena. The research primarily utilized expert literature, including contemporary internet publications and photographers' blogs, which cover the latest aspects of motion photography. Thus, despite the sufficient amount of literature on this topic, there is a lack of systematic material on the subject of the study, and therefore, using various methods of scientific cognition, the information was analyzed, grouped, and systematized and presented in the light of the research topic.

Purpose of the article

Purpose of the article is highlighting the history of the development of motion photography as a genre that has managed to adapt to changes in technology and cultural trends. Through the analysis of historical context and contemporary practices, the research aims to identify the key moments and techniques that influenced the evolution of this genre. The main objectives of the study are to examine:

- the formation and evolution of motion photography: studying early experiments and their impact on the development of the genre;
- stylistic features of motion photography: analyzing how changes in the use of techniques have affected the visual appeal and perception of photographs;
- the peak of popularity: reviewing key periods and events that contributed to the widespread acceptance and use of motion photography;

– modern technologies for motion photography: investigating the impact of digital technologies on shooting and processing techniques in motion photography.

Research results

Before researching the history of motion photography, it is first necessary to understand what photography experts mean by this term. Bol T. [1] highlights three main motion shooting techniques that he uses during his travels to enhance visual impact and convey the dynamics of a scene.

Panoramic blur with sharp objects. This method involves capturing moving objects, such as cyclists, cars, rickshaws, or horses, while blurring the background. It is achieved using a panning technique with a shutter speed of about 1/30 of a second, allowing the object to remain in focus while the camera follows its movement. Adjusting the shutter speed depending on the object's speed and using a tripod can increase the number of successful shots [1].

General blur. This method of creating abstract images involves slightly blurring all elements in the photograph. Blur can be applied to moving objects, such as dancers, pedestrians, or birds. Using a shutter speed of about 1/20 of a second and a slight shake of the camera help achieve creative results. Additional experiments with settings may include changing the zoom during a one-second exposure [1].

Stationary object with movement nearby. This type of image is similar to panoramic blur, but the main object remains stationary while movement occurs around it. For example, capturing an image where a high-speed train passes by a businessman at a metro station. Such scenarios require observing potential compositions and quick reactions to create impressive images [1].

Wilkerson S. [16] also describes three main approaches to depicting movement in photography, which are somewhat different from Bol T.'s methods of creating motion photos.

Frozen motion. This method showcases one of the camera's most remarkable abilities – freezing a moment usually invisible to the human eye. Frozen motion conveys details of actions, such as the flight of hair, the movement of hands, the rising of dust, or the breaking of waves. This approach is used to illustrate the moment of action and provide a clear sense of events that might occur after the scene's "pause" [16].

Motion blur. Despite associations with poor technique or insufficient lighting, motion blur can effectively convey dynamic energy when used intentionally. Blur can be created either by the movement of the camera or by the movement of objects in the frame. This can include scenes where the object moves within a stationary environment or, conversely, where the photographer introduces movement into a static environment (e.g., using panning technique) [16].

Visual flow. Visual flow is described as the ability to guide the viewer's gaze on a smooth and often curved visual journey through the composition of the photograph. It is dynamic and effortless, and can include lines that lead the eye through or across the frame, repeated elements that create rhythm, and progressive gradations of color, size, light, or shape. Visual flow engages the viewer with the image, creating a sense of movement even when nothing is actually moving [16].

To summarize the types of motion photography, these two studies can be grouped

and systematized, resulting in a summary table 1.

Table 1 – Types of motion photography

Type of Photography	Description	Researchers
Panoramic blur	Technique where the photographer moves the camera along with the moving object to keep it sharp against a blurred background, creating a sense of speed and dynamics.	Bol, T. (2014) [1], Wilkerson, S. (2000) [16]
Motion blur	All elements of the image are slightly blurred using a slow shutter speed, creating dynamic energy and a dreamy look, suitable for abstractions and expressing movement.	Bol, T. (2014) [1], Wilkerson, S. (2000) [16]
Frozen motion	Capturing a moment in motion with a high shutter speed, which allows the details of the action that are usually invisible to be seen, conveying a sense of subsequent events after the scene's "pause."	Wilkerson, S. (2000) [16]
Visual flow	Smoothly guiding the viewer's gaze through the visual composition using lines, repeating elements, and progressive gradations that create dynamics and a sense of movement in a static image.	Wilkerson, S. (2000) [16]

Note: systematized by the author [7]

Overall, four types of motion photography used in the history of cinema can be distinguished. These are: panning blur, where the photographer moves along with the main subject, such as a cyclist, keeping the subject in focus while blurring the background; motion blur, a technique that uses a slow shutter speed to blur all elements of the image, creating a dreamy and dynamic look, ideal for abstractions and expressive depictions of motion; frozen motion, which captures a moment in motion with a high shutter speed, allowing detailed action shots that typically go unnoticed, conveying the sense of impending action after the "pause" in the scene, like the movement of a waterfall; and visual flow, used to smoothly guide the viewer's eye through the visual composition using lines, repeating elements, and progressive gradations, creating a sense of movement in a static image.

History of the first motion photos. Photography, as an art form that stops time, began to develop from its invention in 1839. However, the ability to capture motion was initially limited due to the technical shortcomings of early photographic materials and shutter mechanisms, resulting in blurred dynamic objects. The first pioneers who worked on capturing motion were David Octavius Hill and Robert Adamson, who in 1843 made some of the first sports photographs, documenting a badminton player [15]. A breakthrough in this field came with Eadweard Muybridge, who in the 1870s conducted experiments with multi-camera photography to analyze the motion of horses. His work demonstrated that horses lift all four hooves off the ground during a gallop, a key moment in understanding motion dynamics [9]. Muybridge used the "frozen motion" technique, setting up a series of cameras along a track, each with a high shutter speed activated as the horse passed by. This allowed him to freeze motion and obtain clear images of the horse in various phases of its gallop, including moments when all hooves were off the ground. This technique allowed detailed capture of each phase of movement, important for studying kinematics.

Unlike Muybridge, Étienne-Jules Marey used the "motion blur" technique. He developed chronophotography, which captured sequences of movement in a single photograph. Marey applied longer exposures, blending all the movements of the horse into a single dynamic image, allowing the entire range of motion to be seen within one frame, creating an effect of continuous motion flow. This approach made it possible to study not only individual phases of movement but also their interaction and sequence. Both approaches significantly influenced the development of photography and the study of dynamism, offering different ways to see and capture motion that remain relevant today.

By the 1930s, Harold Edgerton in the United States had refined the use of stroboscopic light for photographing motion in extremely short time intervals, visualizing moments invisible to the human eye [11]. This became an innovative approach to creating motion photography using the "visual flow" technique. In artistic photography, motion also became an important element of aesthetic expression. Photographers like Alexey Brodovitch used blur, particularly "panning blur," to convey dynamics and emotions, significantly expanding the language of visual art [11].

The technological development of the 20th century allowed photographers to capture motion more accurately and vividly, making photography an indispensable tool in art, science, sports, and advertising [16].

Motion photography became especially popular in the 1920s when sports and sports photography began to reinforce each other. This was particularly evident during the 1936 Olympic Games in Berlin, where Leni Riefenstahl captured the dynamics of athletes with incredible precision, reflecting not only the moments of competition but also the emotions and tension accompanying sports achievements. These photos did not just capture events; they told stories, making them extremely valuable for both sports history and the art of photography [15]. Eadweard Muybridge's innovations in the late 19th century laid the groundwork for this rapid development. His work, initiated by Leland Stanford and conducted in collaboration with the University of Pennsylvania, introduced a new way of thinking about photography and motion. The use of photography for scientific studies of movement made it an important tool for studying the dynamics of human and animal bodies, ultimately increasing its popularity in both scientific and artistic circles [2].

In subsequent years, with the advancement of technology and the growing influence of media, motion photography became even more important. This allowed photographers to not only capture moments but also delve deeper into and express the emotional context, highly valued in the modern world of visual arts and mass media.

Modern technologies for motion photography. Techniques for freezing and blurring motion in photography include specific camera settings and shooting methods that allow the photographer to effectively control the image of moving objects. From choosing shutter speeds to panning techniques, each technology has its own characteristics that need to be understood to achieve the desired visual effect. The technical characteristics of these technologies are presented in Table 2.

The development of motion capture (mocap) technologies has shown significant growth and innovation, transforming not only the entertainment landscape but also various other industries such as healthcare, sports, product development, and military

research. The use of advanced cameras, analytical software, and autonomous lightweight vehicles has contributed to this progress [10]. Experts predict that by 2050, photography will likely undergo a radical transformation, integrating advanced artificial intelligence (AI) technologies that will enhance both the functional and creative aspects of media. Cameras are expected to become highly autonomous, equipped with AI capable of analyzing scenes in real time, predicting potential outcomes, and even automating complex tasks. This means that cameras will not only capture moments but also actively assist photographers by suggesting optimal settings, anticipating spontaneous facial expressions or movements for perfect timing, and analyzing lighting conditions to recommend exposure adjustments [14].

Table 2 – Technical characteristics of motion photography technologies

Technology	Essence	Technical features
Shutter speed	Using high shutter speeds to freeze the motion of objects	Speeds from 1/500 to 1/8000 seconds allow the capture of instant movements without blur
Shutter priority	A camera mode that lets you choose the shutter speed while the camera automatically adjusts the aperture	Allows quick adaptation to changing shooting conditions, ideal for sports events or dynamic scenes
Manual mode	Full control over all camera parameters	The photographer manually adjusts the shutter speed, aperture, and ISO, allowing precise adaptation of the shot to lighting conditions
Flash use	Using flash to freeze motion in low-light conditions	Flashes with short firing times (up to 1/20000 seconds) can freeze even very fast movements
Fast lenses	Using lenses with large maximum apertures for better light collection	Lenses with f/1.4 or f/1.8 apertures allow shooting in low light without increasing ISO
ISO	Adjusting the camera sensor's sensitivity	Higher ISO settings allow shooting in the dark but increase image noise. It's essential to find a balance between shutter speed and acceptable noise levels
Focusing	Using continuous autofocus to keep the subject in focus	Continuous AF settings ensure image sharpness even with fast-moving subjects
Panning	A technique that involves moving the camera in sync with the subject's motion to create a sense of speed	Camera movement helps freeze the subject against a moving background, creating a dynamic and aesthetically pleasing image

Note: systematized by the author

Regarding the technological development of motion photography using external devices, future technologies include the use of drones, which can extend the focus of photography over long distances [10]; deepfake technologies that can capture and create more realistic images [10]; the use of AI and mocap [10], which can monitor the biomechanics of movements; LED volumetric technologies that allow objects to move in space [10]; motion synthesis technology using 3D technology [12]; and animation photography technologies [8].

Conclusions

Motion photography showcases unique techniques and styles that capture the dynamics of moments. Among them, panning blur highlights the moving subject

against a blurred background, creating a sense of speed and energy. Motion blur depicts the movement of all elements in the photo, while frozen motion captures the details of fast actions, providing clarity and revealing usually unseen aspects. Visual flow guides the viewer's eye through the composition, creating a sense of effortless movement.

The first motion photos appeared in the 19th century thanks to the works of Eadweard Muybridge and other pioneers who applied the latest technologies of their time. The peak of popularity for this type of photography came in the 1920s, when it became an integral part of sports photography, especially during the Olympic Games, where photographers managed to convey the drama and dynamics of sports events.

Modern motion photography technologies have significantly expanded photographers' capabilities. Contemporary cameras allow the use of high shutter speeds, various autofocus modes, and specialized lenses for freezing or blurring motion. Additional devices such as drones and motion capture systems expand creative boundaries, enabling the capture of images from different perspectives and in extremely dynamic conditions.

References:

1. Bol, T. (2014). Three kinds of motion. Tom Bol Photo. URL: [https://www.tombolphoto.com/three-kinds-of-motion/#:~:text=One%20aspect%20I%20try%20to,\)%20static%20subject%2Fmotion%20nearby](https://www.tombolphoto.com/three-kinds-of-motion/#:~:text=One%20aspect%20I%20try%20to,)%20static%20subject%2Fmotion%20nearby)
2. Brockmeier, E. K. (2020). A new way of thinking about motion, movement, and the concept of time. Penn Today. URL: <https://penntoday.upenn.edu/news/new-way-thinking-about-motion-movement-eadweard-muybridge>
3. Christensen, R. E. (1963). Motion picture photography of the inner eye. Archives of Ophthalmology, 70(4), 540. DOI: 10.1001/archophth.1963.00960050542019
4. Hill, S. P., & Minghelli, G. (2015). Stillness in motion: Italy, photography, and the meanings of modernity. DOI: 10.3138/9781442619975. ISBN: 9781442619975
5. Hillier, P. M. (2007). Men and horses in motion: Thomas Eakins and motion photography. Early Popular Visual Culture, 5(1), 25-40. DOI: 10.1080/17460650701267741
6. Hope, T. W. (2002). Motion picture photography. In Encyclopedia of Imaging Science and Technology. DOI: 10.1002/0471443395.img070
7. How to Successfully Freeze Action in Photography, With or Without Flash! (2023). Photography skool. URL: <https://photographyskool.com/how-to-successfully-freeze-action-in-photography-with-or-without-flash/>
8. La Source (2016). What is the future of motion capture? URL: <https://www.lasource.io/news/what-is-the-future-of-motion-capture>
9. Martinelli, O. G. (2023). Movement in photography: From the horse to the human figure. Artmajeur. URL: <https://www.artmajeur.com/en/magazine/5-art-history/movement-in-photography-from-the-horse-to-the-human-figure/332671>
10. Motion Analysis (2023). Ones to watch: The leading motion capture trends to follow in 2023. URL: <https://www.motionanalysis.com/animation/ones-to-watch-the-leading-motion-capture-trends-to-follow-in-2023/>

11. National Gallery of Art (2016). Movement. URL: <https://www.nga.gov/features/intersections/movement.html>
12. Neurog (2024). The future of motion: Animating people from single photographs. LinkedIn. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/future-motion-animating-people-from-single-photographs-aineurog-cnkkf/>
13. Ni, L. (2023). Application of motion tracking technology in movies, television production and photography using big data. *Soft Computing*, 27(17), 1-20. DOI: 10.1007/s00500-023-08963-7
14. Roy, M. (2024). Photography in 2050: A glimpse into the future. LinkedIn. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/photography-2050-glimpse-future-manik-roy-swhoc/>
15. Sport in Art (2023). Sport and the body in motion as a photographer's object from history to the present. URL: <https://www.sportin.art/en/article-detail/sport-and-the-body-in-motion-as-a-photographers-object-from-history-to-the-present>
16. Wilkerson, S. (2000). 3 types of movement in photography. The Click Community. URL: <https://www.theclickcommunity.com/blog/3-types-of-movement-in-photography/>

УДК 330:004: 37.23

**DIGITALIZATION OF CREATIVE INDUSTRIES IN CULTURE AND
AWARENESS IN THE MINDS OF WICKS OF MINISTRAL SUSPENDSHIP
ЦИФРОВІЗАЦІЇ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ В КУЛЬТУРІ ТА ОСВІТІ В УМОВАХ
ВИКЛИКІВ МІНЛИВОГО СУСПІЛЬСТВА**

Liubarets V.V. / Любарець В.В.*d.ped.s., prof. / д.пед.н., проф.*

ORCID: 0000-0001-8238-1289

Kryvets Y.M. / Кривець Ю. М.*doctoral student / докторант*

ORCID: 0009-0008-4223-4047

*Academy of Labour, Social Relations and Tourism**Ukraine, Kyiv, Kiltseva doroha, 3-A, 03187**Академія праці, соціальних відносин і туризму**Україна, Київ, Кільцева дорога, 3-А, 03187*

Анотація. У статті наголошується на важливості та особливості цифровізації креативних індустрій в культурі та освіті в умовах викликів мінливого суспільства як пріоритетного напрямку дослідження розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави. Констатовано, що вагомим базисом для концептуалізації стратегій трансформації науки, освіти, культури, соціо-політичних контекстів цифровізації креативних індустрій є трансдисциплінарна їх взаємодія. Встановлено вирішення проблеми цифровізації креативних індустрій через інтелектуальну, онтологічну та когнітивну трансформацію концептуальних досліджень у виробництво знань для формування нового типу мислення та відносин в умовах викликів мінливого суспільства.

Ключові слова: цифровізація, креативні індустрії, культура, освіта, виклики мінливого суспільства.

Вступ.

Сучасне суспільство стикається з рядом викликів, пов'язаних зі швидким технологічним розвитком, появою нових форм виробництва, змінами у споживацьких звичках та вимог до культурних продуктів і методів навчання. У науковому дискурсі, навіть в умовах воєнних загроз, креативні індустрії мають суттєві економічний і суспільно-політичний потенціали, що актуалізує пошук стратегій їх розвитку.

Розробка таких міжнародних документів, як «Доповідь про людський розвиток 2016», «Порядок денний у сталому розвитку на період до 2030 року», визначення ООН 2020 року «Міжнародним роком креативної економіки» в умовах постійних викликів мінливого суспільства свідчать про розуміння світовою спільнотою геополітичних, соціальних, економічних, культурних змін, що відбуваються, і завдань, які вони ставлять. Приєднання України до такого грантового напрямку ЄС, як програма «Креативна Європа» (2016), також висунута у 2020 році програма Уряду, що ставить на меті до 2030 року досягнення рівня 10% національного валового продукту завдяки розвитку креативних індустрій, і особливо форум Креативна Україна: Сила стійкості» (7-8 грудня 2022 року) свідчать про важливість досліджень із цієї проблематики на

вищих щаблях влади як у нашій країні, так і в європейській спільноті. Програмою «Креативна Європа» (Creative Europe; далі – CE) на 2021-2027 рр. акцентовано увагу на динаміці пріоритетів сучасної культурної політики Європейського Союзу та підкреслено важливість підтримки культурного розмаїття та творчого цифрового контенту для широкого кола громадськості.

Методологічними підвалинами вивчення креативних індустрій слугують міждисциплінарні дослідження М. Портера, Р. Кейвза, Д. Тросбі, С. Каннінгхема, Дж. Хартлі, М. Кастельса. Теоретичні та практичні аспекти генези та побутування креативних індустрій висвітлено в роботах іноземних та вітчизняних науковців, серед яких Ч. Лендрі, Р. Флоріда, Р. Флемінг, Й. Клоудова, Дж. Хоукінс, та ін. Аналіз наукової теорії свідчить про суттєве зростання кількості доробків, присвячених проблемі організації, створення та функціонування інноваційно-освітнього середовища: Р. Брик, Р. Гуревич, А. Гуралюк, Н. Дем'яненко, М. Жалдак, Г. Л. Карташова, М. Корець, та ін. Як сучасний культурологічний феномен поняття цифрової культури аналізують відомі зарубіжні науковці, зокрема: М. Vincent, D. Rowles, T. Brown, G. Creeber, R. Martin, M. Hand, G. Doukidis et al., D. Silver, D. Gauntlett, , які обґрунтували понятійний апарат у напрямі цифровізації та запропонували власні трактування низки важливих дефініцій даної проблематики. Значний внесок у вивчення означеного питання здійснили й вітчизняні науковці, такі як: Н. Дашченко, О. Астаф'єв, О. Струтинська та інші. Дослідники здійснили семантичний аналіз понять «цифрова культура», «цифрова грамотність», «цифрова компетентність» та визначили їх структуру, ототожнюючи з розвитком сучасних цифрових технологій. Перші публікації, присвячені феномену цифрової культури, з'явилися на рубежі століть (Р. Levinson, С. Gere, J. Harris, Р. Taylor та ін.) та активно видаються досі (Н. Kressel, Д. А.).

Цифровізація креативних індустрій віддзеркалює прискорений процес інформатизації, розширення людських контактів, прозорість планетарних подій, витіснення лінійного мислення та заміну його на нелінійне «мозаїчне», комодифікацію та джентрифікацію. Отже, формування цифрової компетентності фахівців креативних індустрій як соціокультурного феномену та драйверів соціального розвитку в нестабільному постійно змінюваному середовищі є нагальною необхідністю часу.

Основний текст.

Проблема цифровізації креативних індустрій в культурі та освіті в умовах викликів мінливого суспільства є одним з пріоритетних напрямів досліджень у розвитку суспільно-політичного, соціально-економічного, науково-технічного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства та держави. Вагомим базисом для концептуалізації стратегій трансформації науки, освіти, культури, соціо-політичних контекстів цифровізації креативних індустрій є трансдисциплінарна їх взаємодія.

В умовах змін у соціально-гуманітарних науках виникає необхідність переосмислення основних понять та категорій освіти, культури та креативних індустрій з позицій їх цифрової трансформації. Процес цифровізації креативних

індустрій спричиняє порушення існуючої структури соціокультурного середовища, зміну у способах соціокультурних комунікацій та формування нових моделей поведінки людини у соціумі, стає підґрунтям заміщення звичних способів створення, зберігання, поширення та захисту інформаційної безпеки культурного продукту, а також креативності і творчого потенціалу суб'єктів цих галузей. Накопичений досвід вивчення цифровізації креативних індустрій у трансдисциплінарному дослідженні, що поєднує науку, освіту, соціо-політичні контексти та сферу культури, стає базисом для осмислення даного феномену як простору сенсоутворення у контексті формування нового типу мислення та відносин людини в умовах викликів мінливого суспільства.

Наразі у світі креативні індустрії є ваговою галуззю економіки, яка розвивається через значні державні та приватні інвестиції. І, як будь-яка галузь, яка має великі інвестиції, креативні індустрії потребують методологічного проектування стратегій розвитку на основі поєднання результатів аналізу практичного досвіду створення креативного продукту, культурного спадку та впровадження цифрових технологій.

Невпинне зростання ролі креативних індустрій у світі демонструє, як із сегменту, що донедавна був “вторинним” сектором економіки та “залишковим” за принципом фінансування, формується вагова сфера національної економіки багатьох країн, яка активно впливає на всі системи життєдіяльності суспільства, культуру, освіту. Це ставить перед Україною завдання втримати цей світовий тренд та стати однією з лідерів, спираючись на етнокультурну самобутність країни, творчий потенціал її народу, та створити умови для економічного та соціального розвитку України на місцевому, регіональному та міжнародному рівнях.

Креативні індустрії впливають на свідомість людини, світоглядне розуміння, формують її ідентичність. Отже, фахівці, які працюватимуть у креативних галузях, мають бути підготовленими до впровадження сучасних стратегій розвитку креативних індустрій, однією із яких є цифровізація. У цьому контексті особливої ваги отримує завдання визначити безпекову, правову, технологічну, психологічну, соціальну та педагогічну складові професійної підготовки фахівців для креативних індустрій та формування у них цифрової компетентності на основі штучного інтелекту та захисту інформаційної безпеки в умовах викликів мінливого суспільства.

Креативні індустрії – це індустрії, побудовані на творчому потенціалі особистості та колективу. За своїм характером вони є трансдисциплінарними та складними. Креативні індустрії є основою креативної економіки, яка стає в сучасному світі все помітнішою, а її цифровізація надає можливості у нових стратегіях її розвитку та створення нового креативного продукту. Цифровізація креативних індустрій створює новий простір – цифрове екосередовище, що відповідає викликам мінливого світу. Такий простір визначає способи створення, поширення та споживання культурних продуктів, а також на зміни у сприйнятті та споживанні культурних цінностей. Саме такі цінності є важливими для розвитку як суспільства загалом, так і людини зокрема.

Розвиток креативних індустрій у цифровому екосередовищі передбачає збереження та розвиток духовного потенціалу людства. Людська креативна діяльність має бути наповнена ціннісним сенсом: тільки тоді вона забезпечить подолання розбалансованості світової спільноти, що виникла на ґрунті реалій технологічного розвитку цивілізації.

Кваліфікований фахівець креативних індустрій має бути високоосвіченим із творчим мисленням, креативним потенціалом, сформованою цифровою компетентністю для спроможності побудувати якісно професійну діяльність у соціокультурному екосередовищі мінливого суспільства. Професійна підготовка фахівців для креативних індустрій передбачає неперервний процес навчання з застосуванням цифрових технологій задля створення продукту, а саме, формування цифрової компетентності. Оскільки система професійної підготовки фахівців як акторів цифрової трансформації креативних індустрій не була досліджена у рамках парадигми мінливого суспільства, напрацювання авторів потребують продовження та доповнення на принципах сталого розвитку, дослідження синтезу інтегрованого сходження взаємопов'язаних елементів цифрового середовища для кожного етапу їх професійної підготовки, а саме формування їх цифрової компетентності як нового типу професійного мислення та відносин людини в умовах викликів мінливого суспільства.

Ідея полягає у поєднанні наукового, освітнього та виробничого потенціалів провідних вітчизняних закладів освіти та бізнесу у консорціум для забезпечення виконання трансдисциплінарного дослідження цифровізації креативних індустрій в культурі та освіті в умовах викликів мінливого суспільства. Глобалізація економіки, відображена у відповідних концептах «цифрова економіка», «шерингова економіка», «мережева економіка», що фактично є різними аспектами прояву «креативної економіки», структуру якої складають креативні індустрії. Креативна економіка, створюючи бізнес-екосистеми, продукує креативні сенси та уособлює всі згадані аспекти глобалізації. У результаті впливу креативного імперативу на різні аспекти трансформації глобальної економіки формується креативна парадигма глобального цифрового розвитку з забезпеченням захисту інформаційної безпеки.

Висновки.

Завдяки креативним індустріям, наука, культура і освіта виступають інструментами формування духовного та економічного потенціалу людини, збереження національної самосвідомості та згуртування. Для створення можливостей, за яких культура й освіта стають здатними вирішувати безпекові проблеми розвитку мінливого суспільства, постає не тільки необхідність у ціннісній переорієнтації теорії та практики, а й самосвідомості нації, зокрема, шляхом професійної підготовки, на яку покладається соціальна відповідальність в умовах ризиків мінливого суспільства.

Вирішення проблеми цифровізації креативних індустрій передбачає інтелектуальну, онтологічну і когнітивну трансформацію концептуальних результатів дослідження у виробництво знань у процесі формування нового типу мислення із використанням штучного інтелекту для захисту інформаційної безпеки в умовах викликів мінливого суспільства. Цифровізація креативних

індустрій сприяє формуванню цифрової культури та трансверсальних компетентностей [1] (включаючи безпекову, правову, технологічну, психологічну, соціальну та педагогічну складові) на основі штучного інтелекту у цифровому соціокультурному екосередовищі.

В подальшому важливо розробити спільно із стейкхолдерами рекомендації щодо впровадження стратегій цифрової трансформації креативних індустрій у культурі та освіті з урахуванням викликів сучасного мінливого суспільства.

Література:

1. Liubarets, V., Bakhmat, N., Kurylo, L., Spitsyna, A., & Biriukova, O. (2022). Formation of Transversal competences of future economists in the conditions of digital space. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(14), 67-80. <https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i14.5536>
2. Професійна менеджерська освіта: сучасні виклики: колективна монографія / за заг.ред. В.В. Любарець. Київ : Міленіум, 2023. 258 с.
3. Цифрова трансформація відкритих освітніх середовищ: колективна монографія / [колектив авторів]; за ред. В. Ю. Бикова, О.П. Пінчук. К.: ФОП Ямчинський О.В., 2019. 186 с.
4. Lazzeretti, L., Oliva, S., Innocenti, N., & Capone, F. (Eds.). *Rethinking Culture and Creativity in the Digital Transformation*. Taylor & Francis. 2023. <https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2052018>

Abstract. *The article emphasizes the importance and peculiarities of digitalization of creative industries in culture and education in the context of the challenges of a changing society as a priority direction of research into the development of scientific-technical, socio-economic, socio-political, human potential to ensure Ukraine's competitiveness in the world and the sustainable development of society and the state. It has been established that a significant basis for the conceptualization of strategies for the transformation of science, education, culture, socio-political contexts of digitalization of creative industries is their transdisciplinary interaction. The solution to the problem of digitization of creative industries through the intellectual, ontological and cognitive transformation of conceptual research into the production of knowledge for the formation of a new type of thinking and relations in the context of the challenges of a changing society has been established.*

Key words: *digitalization, creative industries, culture, education, challenges of a changing society.*

CONTENTS

Economy and trade

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-001> 3

RISKS OF UKRAINIAN BUSINESS ENTERING THE EUROPEAN MARKET

Kovalchuk A., Atamanchuk Z.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-004> 10

TRANSFORMATION OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE IN THE MODERN ECONOMIC CONDITIONS

Doroshenko V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-029> 16

OUTSOURCING AS A TOOL TO INCREASE COMPETITIVENESS IN INNOVATIVE BUSINESS

Lobanov N.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-032> 33

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Palianytsia S.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-042> 39

INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA INTO INTERNATIONAL AND REGIONAL ECONOMIC STRUCTURES

Roshka P.I.

Management and marketing

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-018> 57

SOCIAL ASPECTS OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT

Albul I.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-038> 63

THE THEORETICAL ASPECTS OF CONSUMER LOYALTY MANAGEMENT IN RESTAURANT ESTABLISHMENTS

Mazurkevych I.O., Onyshchuk N.V.

Education and pedagogy

- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-002> 68
APPROACHES TO CONDUCTING PRACTICAL CLASSES ON
ORGANIC CHEMISTRY FOR FUTURE PHARMACISTS IN
THE PROFESSIONAL COLLEGE OF BSMU
Velyka A., Garvasiuk, O., Kropelnytska Y.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-003> 73
TEACHING METHODS OF PHYSICS IN PRE-UNIVERSITY
TRAINING COURSES
Kuznetsova O.Ya.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-010> 80
MAIN ASPECTS OF TEACHING DISCIPLINE “PHARMACEUTICAL
CHEMISTRY” AT THE PROFESSIONAL COLLEGE
Velyka A., Turash M., Kropelnytska Y.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-020> 85
WAYS TO OVERCOME STRESS IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES
OF HIGHER EDUCATION INSTRUCTORS DURING WARTIME
Pashkovskyy V.M., Pashkovska N.V., Tsaryk I.O.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-024> 88
PROJECT-BASED LEARNING IN HIGHER MEDICAL EDUCATION
Kobtseva O.A.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-037> 94
MODERN TRENDS IN DISTANCE LEARNING IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS
Kyrychenko T.O.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-040> 98
INTERACTION WITH THE FAMILY AS A CONDITION FOR
THE FORMATION OF THE NATIONAL AND LANGUAGE
PERSONALITY OF THE PRESCHOOL CHILD
Kovshar O.V., Kuts K.M.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-041> 102
VISUAL MIND MAPPING IN TEACHING PROCESS:
PEDAGOGICAL PRACTICES
Holovko I.O.

Psychology and sociology

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-005> 108

**MOTIVATION OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT
OF TEACHERS DURING THE WAR IN UKRAINE**

Oleksenko S.V., Khomenko O.A.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-039> 116

**PSYCHOLOGICAL PHENOMENOLOGY OF STUDENT
COMMUNICATION IN EDUCATIONAL AND
PERSONAL CYBER SPACE**

Gordienko A.W.

Philology, linguistics and literary studies

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-009> 124

**THE IMPORTANCE OF COMPLEX SENTENCES (SSP) FOR
STUDENTS OF RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE (RCT)**

Yusibova Dursun Bahaddin

Mammadova Mehriban Camil

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-014> 128

COMPOUND SENTENCES IN RUSSIAN

Ahmadova Kamala Qalandar

Legal and political sciences

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-027> 133

**EUROPEAN ORIENTATION OF POLITICAL IDEAS OF
METROPOLITAN ILARION: INFLUENCE ON THE
STATE FORMATION OF KYIVSKA RUS**

Pylypchuk A.

History

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-036> 138

**HISTORY OF DISTRIBUTION AND DEVELOPMENT OF
CARPET PRODUCTION IN PEASANT FARMS OF
SLOBID UKRAINE**

Trubchaninov M.A.

Art history and culture

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-016>

144

THE EVOLUTION OF PHOTOGRAPHY IN MOTION

Radomskyi O.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj26-00-034>

152

**DIGITALIZATION OF CREATIVE INDUSTRIES IN CULTURE
AND AWARENESS IN THE MINDS OF WICKS OF MINISTRAL
SUSPENDSHIP**

Liubarets V.V., Kryvets Y.M.

Scientific publication

International periodic scientific journal

ScientificWorldJournal

Issue №26

Part 2

July 2024

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 87)

Articles published in the author's edition

*Academy of Economics named after D.A. Tsenov
Bulgaria jointly with SWorld*

Signed: July 30, 2024

e-mail: editor@sworldjournal.com

site: www.sworldjournal.com

www.sworldjournal.com

www.sworldjournal.com